

જય ગુરુ નાના

શ્રી મહાવીરાય નમઃ

જય ગુરુ રામ

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ

ભાગ - 3

સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ:

પ્રકાશક :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
બીકાનેર

નમસ્કાર મહામંત્ર

લામો અરિહંતાણં

લામો સિદ્ધાણં

લામો આચરિયાણં

લામો ઉવજ્જાયાણં

લામો લોએ સવ્વસાહૂણં

એસો પંચ લામોક્કારો, સવ્વપાવપ્પલાસણો

મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં

॥ श्री महावीराय नमः ॥

॥ जय नानेश ॥

॥ जय रामेश ॥

जैन संस्कार पाठ्यक्रम

भाग-3

: प्रकाशक :

श्री अजित भारतवर्षीय साधुमार्गी जैन संघ
बीकानेर

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ ભાગ-૩

આવૃત્તિ - (ગુજરાતી આવૃત્તિ-૧) મે ૨૦૧૭

કોપી - ૧૦૦૦

કીંમત - રૂપીયા : ૫/-

અર્થ સૌજન્ય :

શ્રીમતી મંગલીદેવી ધર્મપત્ની સ્વ. શ્રી ઝૂમરમલજી છઠ્ઠાણી

અસાવરી/નઈ દિલ્હી

પુસ્તક તથા પરીક્ષા ફોર્મ પ્રાપ્તિ સ્થાન :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

સમતા ભવન, આચાર્ય શ્રી નાનેશ માર્ગ, નોખા રોડ, ગંગાશહેર, બીકાનેર (રાજ.)

ફોન. ૦૧૫૧-૩૨૯૨૧૭૭, ૨૨૭૦૨૬૨

આચાર્ય શ્રી નાનેશ ધ્યાન કેન્દ્ર

પશ્ચિની માર્ગ, રાણા પ્રતાપ નગર રોડ, ઉદયપુર (રાજ.)

ફોન. ૦૨૯૪-૨૪૯૦૩૦૬, ૨૪૯૦૭૧૭

પ્રકાશક :

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

સમતા ભવન, આચાર્ય શ્રી નાનેશ માર્ગ, નોખા રોડ,

ગંગાશહેર, બીકાનેર (રાજ.)

ફોન. ૦૧૫૧-૩૨૯૨૧૭૭, ૨૨૭૦૨૬૨

મુદ્રક :

જયંત પ્રિન્ટરી એલએલપી, મુંબઈ - ૨.

ફોન : ૦૨૨-૪૩૬૬ ૭૧૭૧

ભૂમિકા

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ દ્વારા અનેક ધાર્મિક તથા સમાજિક ગતિવિધિઓ ચલાવવામાં આવી રહી છે, જેમાં ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ પણ એક છે. સન ૧૯૭૪ થી આ પરીક્ષાઓ નિરન્તર ચાલી રહી છે. જેના માધ્યમે જ્ઞાનાર્જન કરવા વાળા ભાવિકો માટે પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરી પરીક્ષાઓ લેવામાં આવે છે. વિભિન્ન પ્રસંગો પર પરમાગમ રહસ્યજ્ઞાતા, વ્યસનમુક્તિ પ્રાણેતા ૧૦૦૮ શ્રદ્ધેય ગુરુવર આચાર્ય શ્રી રામલાલ જી મ.સા. થી તત્ત્વ ચર્ચાનો અવસર પ્રાપ્ત થતો રહ્યો છે. તે તત્ત્વ ચર્ચાઓના સમય બદલતા પરિવેશ અનુરૂપ નવા પાઠ્યક્રમની આવશ્યકતા અનુભૂત થઈ.

તેથી જ જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમના નામથી નવીન પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે. જેમાં ભાગ ૧ થી ૧૨ સુધી પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે. જે વર્ષ ૨૦૦૩ થી નિરન્તર ગતિમાન છે. આમાં જૈન ધર્મના મૂલ સિદ્ધાન્તોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તથા વિશેષ જ્ઞાનાર્જન પ્રાપ્ત કરી જીવનમાં કંઈક મેળવી શકાય તેવો ઉદ્દેશ છે. પાઠ્યક્રમને સુસ્વીપૂર્ણ તથા સુબોધ બનાવા માટે સાહિત્યના વિવિધ પ્રકારો થી સમ્પન્ન બનાવામાં આવેલ છે. આમાં ૨૦૧૧ સુધીના સંશોધનો સમાહિત છે.

ઘણા સમયથી ગુજરાતના ભાવિકો તરફથી માંગ હતી કે આ પાઠ્યક્રમનું ગુજરાતીમાં પ્રકાશન થાય તો ગુજરાતના અધ્યયનાર્થીઓ પણ તેનો સારી રીતે લાભ લઈ શકે. આ ભાવનાને ધ્યાનમાં રાખી ગુજરાતીમાં પાઠ્યક્રમનું પ્રકાશન કરવામાં આવી રહ્યું છે.

પાઠ્ય ક્રમના સંકલનમાં પ્રત્યક્ષ તથા પરોક્ષ રૂપે જેમનો પણ માર્ગદર્શન તથા સહયોગ મળેલ છે, તે તમામ નો ખરા હૃદય થી આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

તમામ શ્રી સંઘો, ચાતુર્માસિક ક્ષેત્રો તથા ભાવિક ભાઈ-બહેનોને અનુરોધ છે કે વધુમાં વધુ આ પરીક્ષાઓ માં ભાગ લઈને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરે એજ શુભેચ્છા સાથે.

: વિનીત :

સંયોજક - ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ
શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ
બીકાનેર

પરીક્ષાના નિયમો

પરીક્ષામાં ભાગ લેનાર વિદ્યાર્થીઓએ ફોર્મ ભરવું ફરજિયાત છે. ઓછામાં ઓછા દસ પરીક્ષાર્થી હશે તો જ પરીક્ષા ત્યાં લેવામાં આવશે.

૧. પાઠ્યક્રમ : ભાગ-૧ થી ૧૨
૨. યોગ્યતા : જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરવાના અભિલાષી
૩. પરીક્ષાનો સમય : આસો મહિનો, વદ-પક્ષ
૪. શ્રેણી નિર્ધારણ : પ્રથમ શ્રેણી ૭૫% થી વધારે
દ્વિતીય શ્રેણી ૫૦% થી ૭૫%
૫. પરીક્ષા ફળ (પરિણામ) : પરીક્ષાનું પરિણામ શ્રમણોપાસક પત્રિકામાં તથા પરીક્ષા કેન્દ્રોમાં મોકલવામાં આવશે.
૬. પ્રમાણપત્ર : સંબંધિત પરીક્ષા કેન્દ્રો પર પ્રમાણ-પત્ર મોકલવામાં આવશે.
૭. ઈનામ : દરેક પરીક્ષામાં પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય તથા પ્રોત્સાહન ઈનામ આપવામાં આવશે.
૧૮ વર્ષથી નાની ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓ માટે
૭૧% થી ૧૦૦% પ્રથમ શ્રેણી
૩૫% થી ૭૦% દ્વિતીય શ્રેણી

પરીક્ષાર્થી ધ્યાન રાખે :

આ ધાર્મિક પરીક્ષા જ્ઞાન-વૃદ્ધિ તેમ જ જીવનવિકાસ માટે છે. આમાં કોપી કરવા અથવા પુસ્તક વગેરેમાં જોઈને લખવા અથવા પૂછીને ઉત્તર લખવા નિયમ વિરુદ્ધ છે. પરીક્ષા નિરીક્ષક અનુશાસનાત્મક કાર્યવાહી કરી શકશે.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	
૧.	સૂત્ર વિભાગ	
	શ્રાવક પ્રતિક્રમણ સૂત્ર (૧૨ અણુવ્રત સુધી).....	૬
૨.	તત્ત્વ વિભાગ	
૧.	પચ્ચીસ બોલ (પ્રશ્નોત્તર સહિત)	૨૧
૨.	૧૨ ચક્રવર્તી.....	૫૨
૩.	બળદેવ.....	૫૩
૪.	વાસુદેવ	૫૩
૫.	પ્રતિવાસુદેવ.....	૫૩
૬.	છકાયનો થોકડો.....	૫૩
૩.	કથા વિભાગ	
૧.	ભગવાન પાર્શ્વનાથ.....	૫૫
૨.	સુલસા શ્રાવિકા.....	૬૧
૩.	ક્ષમાધારી ખંધકમુનિ.....	૬૬
૪.	કાવ્ય વિભાગ	
૧.	ભક્તામર સ્તોત્ર (૧૬ ગાથા).....	૭૦
૨.	આત્મશુદ્ધિ.....	૭૨
૩.	મનોરથ ત્રીન ઉત્તમ યે	૭૩
૫.	સામાન્ય જ્ઞાન વિભાગ	
૧.	જયંતિબાઈના પ્રશ્ન	૭૪
૨.	શ્રાવકના ચાર વિશ્રામ	૭૬
૩.	દેવ, ગુરુ, ધર્મનું સ્વરૂપ.....	૭૭
૪.	રત્નત્રય	૮૦
૫.	સુભાષિત.....	૮૨
૬.	પરિશિષ્ટ-૧	૮૩
૭.	પરિશિષ્ટ-૨	૮૬
૬.	પરીક્ષા પ્રશ્નપત્ર	૮૩

શ્રાવક-પ્રતિક્રમણ સૂત્ર
(વિધિ સહિત)

ઉપાશ્રયમાં મ.સા. બિરાજમાન હોય તો તેમને તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરો અને મ.સા ન હોય તો ઉત્તર તથા પૂર્વ દિશા તરફ મોઢું રાખીને ત્રણવાર વંદના કરો.. આચાર્ય ભગવત્ (પોતપોતાના ધર્માચાર્યનું નામ લેવાની આજ્ઞા લઈને ચઉવીસત્થી કરે. અર્થાત્ આચાર્ય પ્રવર પૂજ્ય ૧૦૦૮ શ્રી રામલાલજી મ.સા.ની આજ્ઞાથી દેવસિય પ્રતિક્રમણ તેમ જ ચઉવીસત્થી કરું છું/કરીએ છીએ. ચઉવીસત્થીમાં નમસ્કાર સૂત્ર. ઈચ્છાકરેણં, તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ કહીને કાયોત્સર્ગ કરો કાયોત્સર્ગમાં બે લોગસ્સ મનમાં બોલવા તથા “ણમો અરિહંતાણં” કહીને કાયોત્સર્ગ પારવો. પછી નમસ્કાર સૂત્ર અને કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ (કયોત્સર્ગમાં આર્તધ્યાન, રોઈધ્યાન થયું હોય, ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન ન ધ્યાયું હોય, મન વચન કાયાનો યોગ ચલિત થયા હોય તો તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડમ કહો અને એક લોગસ્સ પ્રગટ રીતે બોલો. આસન પરથી ઉતરીને ડાબો પગ ઊંચો કરીને બે નમોત્થુણં બોલવા બીજા નમોત્થુણંમાં સંપત્તાણંના સ્થાને “સંપાવિઉકામાણં” બોલી બે નમોત્થુણં પછી “ધર્મગુરુન્ધર્માચાર્યની સ્તુતિનો પાઠ બોલવો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૯મા અધ્યયન તેજ અનુયોગ દ્વારા સૂત્ર અનુસાર ચઉવીસ સત્યવન થતા ચઉવીસત્થય છે ?

શ્રી રાજપ્રશ્નીય આદિ અનેક આગમોમાં કદાચિત્ સિદ્ધો તેમ જ અરિહંતો પછી પોતાના ધર્માચાર્યને નમસ્કાર કરવાનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. બે નમોત્થુણં પછી શ્રાવક શ્રાવિકાઓ દ્વારા પણ પોતાના ધર્માચાર્યની સ્તુતિ કરવી આગમિક વિધિ છે. તેથી બે નમોત્થુણં પછી ધર્મગુરુ ધર્માચાર્યનો સ્તુતિ પાઠ બોલવો જોઈએ તેથી અહીં બતાવવામાં આવ્યો છે. “ણમોત્થુણં રામસ્સ ગણિવરસ્સ મમ ધમ્માચરિપસ્સ ધર્મોવએસગસ્સ અને પછી ઉત્મા થઈને ત્રણવાર તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વંદના કરીને ઈચ્છામિ ણં ભંતે નો પાઠ બોલો.

ઈચ્છામિણં ભંતેનો પાઠ (પ્રતિક્રમણ આજ્ઞા સૂત્ર)

ઈચ્છામિણં ભંતે ! તુબ્ભેહિં અબ્ભણુણ્ણાએ સમાણે દેવસિયં પરિક્કમણં ઠાએમિ દેવસિય ણાણ-દંસણ-ચરિત્તાચસ્તિ-તવ અઈયાર ચિંતણત્થં કહિએ કાઉસ્સગં ।

વિધિ - તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને “પ્રથમ સામાયિક આવશ્યકની આજ્ઞા” આમ કહીને ઊભા ઊભા નમસ્કાર સૂત્ર, કરેમિભંતેના પાઠ બોલીને, ઈચ્છામિ ઠાઈઉં નો પાઠ બોલવો.

ઈચ્છામિ ઠાઈઉંનો પાઠ (આત્મવિશુદ્ધિ-સૂત્ર)

ઈચ્છામિ ઠાઈઉં કાઉસ્સગ્ગં જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ કાઈઓ વાઈઓ માણસિઓ ઉસ્સુત્તો ઉમ્મગ્ગો અકપ્પો અકરણિજજો દુજ્જાઓ દુવ્વિચિંતિઓ અણાયારો અણિચ્છિયવ્વો અસાવગ પાઉગ્ગોનાણે દંસણે ચરિતાચરિતે સુએ સામાઈએ કસાયાણં પચઉણ્હં મણુવ્વયાણં તિણ્હં ગુણવ્યયાણં ચઉણ્હં સિકખાવયાણં બારસ વિહસ્સ, સાવગ ધમ્મસ્સ, જં ખંડિયં, જં વિરાહિયં તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં,

વિધિ - તસ્સ ઉત્તરીનો પાઠ બોલીને ૯૯ અતિયાર (આગમે તિવિહે થી નાની સંલેખણા સુધીના બધા પાઠ અને ૧૮ પાપસ્થાનકનો પાઠ કાયોત્સર્ગમાં બોલવો. પાઠમાં જ્યાં જ્યાં તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં આવે ત્યાં ત્યાં કાયોત્સર્ગમાં તસ્સ આલોઉં બોલવું જોઈએ

હારિભાદ્રીયાવશ્યકવૃત્તિ, આવશ્યકનિર્યુક્તિ, આવશ્યક ચૂર્ણિ, આવશ્યકાવચૂરિમાં “તહ” શબ્દનો ઉલ્લેખ નથી. તેથી શુદ્ધ મૂળ પાઠનું અનુકરણ કરતાં “તહ” શબ્દ આ પાઠમાં નથી લીધો.

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્ર સ્થાન ૩ ઉદ્દેશક ૧ માં ત્રણ ગુપ્તિ સંયમ મનુષ્યમાં જ બતાવી છે. તેથી ત્રણ ગુપ્તિ સંબંધી પ્રતિક્રમણ શ્રાવકો માટે કરવા યોગ્ય ન હોવાથી “તિણ્હં ગુત્તીણં” નો પાઠ નથી લીધો. સંમેલનમાં વિવિધ સંપ્રદાયોની પરસ્પર ચર્ચાઓના નિષ્કર્ષમાં પણ તિણ્હં ગુત્તીણં પાઠ નથી તેવો ઉલ્લેખ છે.

આ સંશોધન પૂર્વે શ્રાવક પ્રતિક્રમણમાં “ઈચ્છામિ ઠાઈઉં” પાઠ કુલ ૯૭ વાર તથા ૧૮ પાપસ્થાનક કુલ ચાર વાર આવે છે. સંમેલનમાં વિભિન્ન સંપ્રદાયોની પરસ્પર ચર્ચાઓના નિષ્કર્ષમાં ઈચ્છામિ ઠાઈઉં પાઠ ત્રણવારથી વધારે ન રાખવો એવો ઉલ્લેખ છે. ઈચ્છામિ ઠાઈઉં પાઠ જ્યાં જ્યાં નથી રાખ્યો તે આ પ્રમાણે ૧. કાયોત્સર્ગમાં ૯૯ અતિયાર પછી ૨. પ્રગટ રૂપે બોલતા ૯૯ અતિયાર પછી તેમ જ ૩. મોટી સંલેખના પછી ૧૮ પાપસ્થાક પણ મોટી સંલેખણા પછી નથી રાખવામાં આવ્યો. ‘ઈચ્છામિ ઠાઈઉં’ નો પાઠ જ્યાં રાખ્યો છે તે આ પ્રમાણે ૧. પહેલા આવશ્યકમાં કાયોત્સર્ગ પહેલા, ૨. શ્રાવક સૂત્રમાં તેમ જ ૩. પાંચમાં આવશ્યકમાં કાયોત્સર્ગ પહેલા ૧૮ પાપસ્થાનક જ્યાં જ્યાં રાખ્યા છે તે આ પ્રમાણે ૧. કાયોત્સર્ગમાં ૯૯ અતિયાર પછી, ૨. પ્રગટ રીતે બોલતા ૯૯ અતિયાર પછી તેમ જ ૩ ખામેમિ સવ્વે જીવા પછી.

આગમે તિવિહે સૂત્ર (જ્ઞાનના અતિયારોનો પાઠ)

આગમે તિવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-સુતાગમે અત્યાગમે તદ્ભયાગમે આ રીતે ત્રણ પ્રકારના આગમરૂપ જ્ઞાનના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય, જે વાઈદ્વં, વચ્યામેલિયં, હીણક્ષ્પરં, અચ્યક્ષ્ પરં, પયહીણં, વિણયહીણં, જોગહીણં, ઘોસહીણં, સુટ્ટ્વદિણં, દુટ્ટ્વપડિચ્છિયં, અકાલે કઓ સજજાઓ, કાલે ન કઓ સજજાઓ, અસજજાઈએ સજજઈયં, સજજાઈએ ન સજજાઈયં ભણતાં ગણતાં વિચારતાં જ્ઞાન અને જ્ઞાનવંત પુરુષોની અવિનય આશાતના કરી હોય તો જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં ।

દર્શન સમ્યક્ત્વનો પાઠ

અહીં પોતાના ધર્મગુરુ- ધર્માચાર્યનું નામ લઈ શકાય છે.

અહીં રાત્રિ પ્રતિક્રમણમાં “રાઈયં”, પાક્ષિક પ્રતિક્રમણના “પક્રિષ્યં”, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણનાં “ચાઉમ્માસિયં અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં “સંવચ્છરિયં” શબ્દ બોલવો જોઈએ.

સમ્યક્ત્વ શુદ્ધિનો પાઠ

અરિહંતો મહ દેવો, જાવજજીવં સુસાહુણો ગુરુણો ।

જિણપણ્ણત્તં તત્તં, ઈઅ સમ્મત્તં મએ ગહિયં ॥૧॥

પરમત્થસંથવો વા, સુદ્દિટ્ઠપરમત્થસેવણા વાવિ ।

વાવણ્ણ-કુદ્ધસણ-વજજણા, ય સમ્મત્ત-સદ્દહણા ॥૨॥

ઈઅ સમ્મત્તસ્સ પંચ અઈયારા પેયાલા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા

તંજહા તે આલોઉં-શંકા, કંખા, વિતિગિચ્છા, પરપાસંડપરસંસા, પરપાસંડસંથવો ।

આમ, શ્રી સમકિત રત્ન પદાર્થ વિશે જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો આલોઉં તં જહા ૧. જિન વચનનમાં શંકા કરી હોય, ૨. પરદર્શનની આકાંક્ષા કરી હોય, ૩. ધર્મના ફળમાં સંદેહ કર્યો હોય, ૪. પરપાખંડીની પ્રશંસા કરી હોય, ૫. પરપાખંડીનો પરિચય કર્યો હોય, મારા સમ્યક્ત્વરૂપ રત્નને વિષે મિથ્યાત્વરૂપી રજ - મેલ લાગ્યો હોય તો જો મે દેવસિઓ આઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

આવશ્યક ચૂર્ણિ, હારિભદ્રીય આવશ્યક વૃત્તિ વગેરે અનેક પ્રાચીન ગ્રંથોમાં જોગહીણં, ઘોસહીણં, આ કમ નથી. ઘોસહીણં, જોગહીણં આ કમ છે તેમ આ જ ગ્રંથોમાં અસજજાઈએ ના સ્થાન પર અસજજાઈએ અને સજજાએ ના સ્થાન પર

સજ્ઞાઈએ પાઠ છે. તેથી અહીં શુદ્ધ ક્રમ તેમ જ પાઠ અનુસાર સંશોધન કર્યું છે.

અહીં અને આગળ જ્યાં-જ્યાં દેવસિઓ શબ્દ આવે ત્યાં-ત્યાં રાત્રિ પ્રતિક્રમણ માં રાઈઓ વગેરે આગળ પ્રમાણે સમજી લેવું.

આવશ્યક સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં જીવજીવાએના સ્થાને જીવજીવં શબ્દ છે. જીવજીવાએ શબ્દથી છંદનો ભંગ થાય છે. ૫. બાર વ્રતોના અતિયાર

પહેલા સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યા હોય તો તંજહા ૧. રોષથી ગાઢે બંધને બાંધ્યા હોય ૨. ગાઢા ઘા આપ્યા હોય ૩. અવયવ (ચામડી) વગેરે છેઘા હોય ૪. વધારે ભાર ભર્યો હોય, ૫. આહાર (ભોજન) પાણીની અંતરાય પાડી હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

બીજા સ્થૂળ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તંજહા ૧. સહસાકારથી કોઈના પ્રત્યે કૂડા દોષ (ખોટો દોષ) લાગ્યો હોય ૨. એકાંતમાં ગુપ્ત વાતચીત કરતી વ્યક્તિઓ ઉપર ખોટો આરોપ મૂક્યો હોય, ૩. પોતાની સ્ત્રીના મર્મ (ગુપ્ત વાત) પ્રકાશિત કર્યા હોય, ૪. મૃષા (ખોટો) ઉપદેશ આપ્યો હોય, ૫. ખોટા લેખ લખ્યા હોય,

આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં

વિચાર્યા વગર કરવામાં આવેલી કોઈપણ પ્રવૃત્તિ

સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિના મર્મ પ્રકાશિત કર્યા હોય એમ બોલવું જોઈએ.

પ્રતિક્રમણના પાઠમાં પ્રારંભમાં આલોઉં શબ્દનું કોઈ પ્રયોજન નથી. પાઠના અંતે જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં તસ્સ આલોઉં (પ્રથમ આવશ્યકમાં કાર્યોત્સર્ગમાં ૯૯ અતિયારોનું ચિંતન કરતી વખતે અને તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં આપવામાં આવે છે. કાર્યોત્સર્ગમાં “તસ્સ આલોઉં” દ્વારા દોષોની આલોચના કરતા તેમ જ ચોથા આવશ્યકમાં તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં કરતી વખતે પ્રતિક્રમણના પાઠોમાં પ્રારંભમાં આલોઉં” બોલવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી, એતદર્થ, આગમે તિવિહે, ૧૨ વ્રતોના અતિયાર અને ૧૮ પાપસ્થાનાકોના પાઠ વગેરેમાં પ્રારંભમાં આપેલા આલોઉં શબ્દને નિષ્પ્રયોજનતાના કારણે લેવામાં આવ્યો નથી.

જ્યાં-જ્યાં “દેવસિયં” શબ્દ આવે ત્યાં-ત્યાં દેવસિયંની જગ્યાએ પ્રતિક્રમણમાં “રાઈયં” પાખીમાં “પક્ષિયં” ચાતુર્માર્સિકમાં “ચાઉમ્માસિયં” અને સંવત્સરી “સંવચ્છરિયં” શબ્દ બોલવો જોઈએ.

ત્રીજા સ્થૂળ અદત્તાદાન-વિરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તં જહા ૧. ચોરની ચોરેલી વસ્તુ લીધી હોય, ૨. ચોરને મદદ કરી હોય, ૩. રાજ્ય વિરુદ્ધ કામ કર્યું હોય, ૪. ખોટા તોલ-માપ કર્યા હોય, ૫. વસ્તુમાં ભેળસેળ (મિશ્રણ) કરી હોય આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં”

ચોથા સ્થૂળ સ્વદાર સંતોષ પરદાર વિવર્જનરૂપ મૈથુનવિરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તં જહા ૧. ઈત્તરિય પરિગ્ગહિયાથી ગમન કર્યું હોય. ૨. અપરિગ્ગહિયાથી ગમન કર્યું હોય, ૩. અનંગકીડા કરી હોય, ૪. બીજાના વિવાહ કરાવ્યા હોય, ૫. કામભોગની તીવ્ર અભિલાષા કરી હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સમિચ્છામિ દુક્કં”

મૂળપાઠમાં “સદારમંતત્મેએ” પાઠ પ્રમાણે અહીં પોતાની સ્ત્રીના મર્મ પ્રકાશિત કર્યા હોય, એવો અર્થ કર્યો છે. ઉપલક્ષણથી કોઈપણ વ્યક્તિના મર્મ પ્રકાશિત કરવા અતિયાર છે, એવું સમજવું જોઈએ.

સ્ત્રીએ સ્વપતિસંતોષ પર-પુરુષ વિવર્જનરૂપ બોલવું જોઈએ.

અપરિગ્ગહિયા - અપરિગૃહીતાની સાથે ગમન (મૈથુન) કર્યું હોય, એવું પુરુષે બોલવું જોઈએ તથા સ્ત્રીએ ઈત્તરિયપરિગ્ગહિય-ઈત્વરપરિગૃહિત (થોડા સમય માટે પતિરૂપે સ્વીકાર કર્યો હોય અને અપરિગ્ગહિય અપરિગૃહિત (પતિરૂપે સ્વીકાર ન કરેલા જાર વગેરે) પુરુષ સાથે ગમન કર્યું હોય, એવું બોલવું જોઈએ.

ચોથા સ્થૂળની ટિપ્પણી - જે શ્રાવકોએ જીવન પર્યંત સંપૂર્ણ મૈથુનનો ત્યાગ કર્યો છે, તેમનું ચોથું વ્રત સ્વદાર સંતોષ પરદાર વિવર્જન ન થઈને “સર્વ મૈથુન વિરમણ” રુપ હોય છે. પરંતુ પાઠમાં પરિવર્તન કરવું યોગ્ય નથી કારણ કે “સર્વ મૈથુન વિરમણ”ની પ્રતિજ્ઞાવાળા શ્રાવકને સ્વસ્ત્રીગમન સંબંધી અતિયારનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે. સ્વસ્ત્રીગમન ને પાંચ અતિયારોમાં લેવામાં આવ્યા નથી, તેથી તેના માટે અતિયારના પાઠમાં ભિન્નતા આવશે. યદ્યપિ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં અગાર ધર્મના વ્રતો તેમ જ અતિયારો સંબંધી સમુચ્ચય પાઠ ગ્રહણ કર્યો છે, છતાં પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિની પ્રતિજ્ઞાઓમાં થવાવાળી ન્યૂન-અધિકતાનો સમાવેશ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં સંભવ નથી.

પાંચમા સ્થૂળ પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તં જહા ૧. ખેતવંત્યુનું પરિમાણ અતિક્રમણ (ઉલ્લંઘન) કર્યું હોય,

૨. હિરણ્ય-સુવર્ણનું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય, ૩. ધન-ધાન્યનું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય, ૪. દુપદ-ચઉપદ (દ્વિપદ-ચતુષ્પદ) નું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય, ૫. કુપ્ય (કાંસુ, પિત્તળ, તાંબું, લોખંડ વગેરે ધાતુના તથા એનાથી બનેલા વાસણ વગેરે અને શય્યા (પથારી), આસન, વસ્ત્ર વગેરે ઘર સંબંધી વસ્તુઓનું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં

છઠ્ઠા દિશિવ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તજહાં ૧. ઊંચી દિશાનું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય, ૨. નીચી દિશાનું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય, ૩. તિચ્છી દિશાનું પરિમાણ અતિક્રમણ કર્યું હોય ૪. ક્ષેત્ર વધાર્યું હોય, ૫. ક્ષેત્રનું પરિમાણ ભૂલી જવાથી માર્ગનો સંદેહ થવા છતા આગળ વધ્યા હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં

સાતમા ઉપભોગ પરિભોગ - પરિમાણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તંજહા ૧. પર્યક્ર્માણ ઉપરાંત સચેતનો આહાર કર્યો હોય, ૨. સચેત પરિબદ્ધનો આહાર કર્યો હોય, ૩. અપક્વનો આહાર કર્યો હોય, ૪. દુષ્પક્વનો આહાર કર્યો હોય, ૫. તુચ્છૌષધિનો આહાર કર્યો હોય, આ અતિયારોમાંથી મને કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં

ખુલ્લી જમીન - ખેત

બનેલા મકાન-દુકાન વગેરે - વત્થુ

જેમાં ખાવા યોગ્ય અંશ તો થોડો હોય અને વધુ ફેંકવો પડે, તેને તુચ્છૌષધિ કહે છે. જેમ કે મગફળી, સીતાફળ, શેરડી વગેરે.

પંદર કર્મદાન જે શ્રાવકને જાણવા યોગ્ય છે પરંતુ આચરણ કરવા યોગ્ય નથી, એમાં જે કોઈ અતિયાર લાગ્યો હોય તો તં જહા

૧. ઈંગાલકમ્મે, ૨. વણ કમ્મે, ૩. સાડી કમ્મે, ૪. ભાડી કમ્મે, ૫. ફોડી કમ્મે, ૬. દન્ત વાણિજજે, ૭. લક્ષ વાણિજજે, ૮. રસ વાણિજજે, ૯. કેસ વાણિજજે, ૧૦. વિસ વાણિજજે, ૧૧. જંતીપિલણકમ્મે, ૧૨. નિલ્લંછણકમ્મે, ૧૩. દવગ્ગિદાવણયા ૧૪. સરદહતલાય પરિસોસણયા, ૧૫. અસઈપોસણયા,

આ અતિયારોમાંથી મને અતિયાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં

આઠમાં અનર્થદંડ - વિરમણ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તં જહા ૧. કામવિકાર પેદા કરનારી કથા કરી હોય, ૨. ભંડ-કુચેષ્ટા કરી હોય, ૩. મુખરી (ખરાબ) વચન બોલ્યા હોય, ૪. અધિકરણ અર્થાત્ હિંસાકારી ઉપકરણોનો સંગ્રહ કર્યો હોય, ૫. ઉપભોગ-પરિભોગ વધાર્યો હોય આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં

વધુ હિંસાવાળા ધંધાઓથી આજીવિકા(ગુજરાન) ચલાવવો કર્મદાન છે અથવા જે ધંધાઓથી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મોનો બંધ થાય છે એને કર્મદાન કહે છે. આ શ્રાવકે જાણવા યોગ્ય છે, પરંતુ આચરણ કરવા યોગ્ય નથી.

શ્રી ભગવતી સૂત્ર, હરિભદ્રીયઆવશ્યક વૃત્તિ, હસ્તાલિખિત આવશ્યક્યૂર્ણિમાં પરિસોસણય

શ્રી ભગવતી સૂત્ર આદિ ઉપરોક્ત ગ્રંથોમાં તેમજ આવશ્યક નિવૃત્તિ દિપિકા આવશ્યક યૂર્ણિમાં અસર્જણ પોસણયા પાઠ નથી, પરંતુ અસર્જ પોસણયા પાઠ છે.

દશમા દેશાવગાશિક વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તં જહા ૧. નિયમિત સીમા (મર્યાદા) થી બહારની વસ્તુ મંગાવી હોય, ૨. મોકલી હોય, ૩. સાદ પાડીને બોલાવ્યો હોય, ૪. રૂપ દેખાડીને પોતાના ભાવ પ્રગટ કર્યા હોય, ૫. કાંકરા વગેરે ફેંકીને બીજાને બોલાવ્યા હોય આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં

અગિયારમા પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તં જહા ૧. પૌષધમાં શય્યા (પથારી) સંથારો ન જોયો હોય કે સારી રીતે ન જોયો હોય, ૨. પ્રમાર્જન ન કર્યું હોય કે સારી રીતે ન કર્યું હોય, ૩. ઉચ્ચાર પાસવણની ભૂમિ જોઈ ન હોય કે સારી રીતે ન જોઈ હોય, ૪. પૂંજ ન હોય કે સારી રીતે ન પૂંજ હોય, ૫. ઉપવાસયુક્ત પૌષધનું સમ્યક્ પ્રકારથી પાલન ન કર્યું હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં

બારમાં અતિથિસંવિભાગ વ્રતના વિષયમાં જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો તંજહા ૧. અચેત વસ્તુ સચેત પર રાખી હોય, ૨. અચેત વસ્તુ સચેતથી ઢાંકેલી હોય, ૩. સાધુઓને ભિક્ષા આપવાના સમયને ટાળી દીધો હોય, ૪. દાન ન દેવાની બુદ્ધિથી પોતાની વસ્તુ બીજાની કહી હોય, ૫. ઈર્ષ્યાભાવથી દાન દીધું હોય, આ અતિચારોમાંથી મને કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તો દિવસ સંબંધી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં

સંલેખનાના પાંચ અતિયારોનો પાઠ

અપચ્છિમ-મારણંતિય-સંલેહણા-ઝૂસણા-આરાહણાએ પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તંજહા તે આલોઉં - ઈહલોગાસંસપ્પઓગે, પરલોગા સંસપ્પઓગે, જીવિયા સંસપ્પઓગે, મરણા સંસપ્પઓગે, કામભોગા સંસપ્પઓગે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં ।

અઢાર પાપસ્થાનનો પાઠ

અઢાર પાપસ્થાન આલોઉં - ૧. પ્રાણાતિપાત, ૨. મૃષાવાદ, ૩. અદત્તાદાન, ૪. મૈથુન, ૫. પરિગ્રહ, ૬. ક્રોધ, ૭. માન, ૮. માયા, ૯. લોભ, ૧૦. રાગ, ૧૧. દ્વેષ, ૧૨. કલહ, ૧૩. અભ્યાપ્ચાન, ૧૪. પૈશુન્ય, ૧૫. પરપિરવાદ, ૧૬. રતિ-અરતિ, ૧૭. માયા મૃષાવાદ, ૧૮. મિથ્યાદર્શન શલ્ય - આ અઢાર પાપસ્થાનોમાંથી કોઈનું સેવન કર્યું હોય, સેવન કરાવ્યું હોય અને સેવન કરનારને સારુ (ભલું) જાણ્યું હોય તો અનંત સિદ્ધ કેવળી ભગવાનની સાક્ષીએ દિવસ સંબંધી કઓ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

વિધિ-કાઉસ્સગ્ગ પૂર્ણ થયા પછી “ણમો અરિહંતાણં” બોલીને કાઉસ્સગ્ગ પારવો. નમસ્કાર સૂત્ર તેમ જ કાયોત્સર્ગ શુદ્ધિનો પાઠ બોલવો. પછી ત્રણવાર તિક્કપુત્તોના પાઠથી વંદના કરીને “બીજા ચઉવીસત્થય આવશ્યકની આજ્ઞા, એમ કહીને ઊભા થઈને લોગસ્સનો પાઠ બોલવો. પછી પાછા ત્રણવાર તિક્કપુત્તોના પાઠથી વંદના કરીને ત્રીજા વંદના આવશ્યકની આજ્ઞા એમ કહીને, બે વાર ઈચ્છામિ ખમાસમણોનો પાઠ બોલવો.

ઈચ્છામિ ખમાસમણોનો પાઠ

ઈચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉં જવણિજજાએ નિસીહિયાએ અણુજાણહ મે મિઉગ્ગહં નિસિહિ “અહો કાયં કાય સંઙાસં ” ખમણિજજો ભે કિલામો અપકિલંતાણં બહુસુભેણં ભે દિવસો વઈક્કંતો ૧. જત્તા ભે જવણિજજં ચ ભે ખામેમિ ખમાસમણો! દેવસિયં વઈક્કમં ૨. આવસ્સિયાએ પડિક્કમામિ । ખમાસમણાણં દેવસિયાએ આસાયણાએ ૩. તિત્તીસન્નયરાએ જં કિંચિ મિચ્છાએ મણદુક્કડાએ વયદુક્કડાએ કાયદુક્કડાએ કોહાએ માણાએ માયાએ લોહાએ સવ્વકાલિયાએ સવ્વમિચ્છોવયારાએ સવ્વ ધમ્માઈક્કમણાએ આસાયણાએ જો મે દેવસિઓ અઈયારો ૪. કઓ, તસ્સ ખમાસમણો ! પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ ।

વિધિ-ઊભા થઈને ત્રણવાર તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી વિધિપૂર્વક વંદના કરીને “ચોથા પ્રતિક્રમણ આવશ્યકની આજ્ઞા” એમ બોલીને ઊભા થઈને ધ્યાનમાં બોલેલા બધા પાઠ પ્રગટ રૂપે બોલવા.

ત્યારપછી પાઠ નં. ૯ સમુચ્ચય પાઠ તથા પાઠ નં. ૧૦ તસ્સ સવ્વસ્સનો પાઠ બોલવો.

સમુચ્ચયનો પાઠ

આમ, ૧૪ જ્ઞાનના ૫ દર્શન (સમ્યક્ત્વ)ના, ૬૦ બાર વ્રતોના, ૧૫ કર્મદાનના, ૫ સંલેખનાના - આ ૯૯ અતિયારોમાંથી કોઈપણ અતિયારનું જાણતા-અજાણતા મન, વચન, કાયાએ કરી સેવન કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય, કરનારને ભલું જાણ્યું હોય તો અનંત સિદ્ધ કેવળી ભગવાનની સાક્ષીએ દિવસ-સંબંધી તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કંડં.

“દેવસિયં વર્ધક્કમં” ના સ્થાને “રાઈયં વર્ધક્કમં ૨. “દેવસિયાએ આસાયણાએ” ના સ્થાને “રાઈયાએ આસાયણાએ” ૩. “દેવસિઓ અઈયારો” ના સ્થાને “રાઈઓ અઈયારો” ૪. પાશ્વિક સ્થાને પ્રતિક્રમણમાં “દિવસો વર્ધક્કંતો” ના સ્થાને “પકખી વર્ધક્કંતો, ૧. “દેવસિયં વર્ધક્કમં” સ્થાને “પકખિયં વર્ધક્કમં, ૨. “દેવસિયાએ આસાયણાએ” ના સ્થાને “પકખિ આસાયણાએ” તથા દેવસિઓ અઈયારોના સ્થાને “પકખિઓ અઈયારો ૪. ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં “દિવસો વર્ધક્કંતો” ના સ્થાને “ચાઉમ્માસો-વર્ધક્કંતો” ૧. “દેવસિયં વર્ધક્કમં” ના સ્થાને “ચાઉમ્માસિયં વર્ધક્કમં, ૨. દેવસિયાએ આસાયણાએ” ના સ્થાને “ચાઉમ્માસિયાએ આસાયણાએ, ૩. “દેવસિઓ અઈયારો” ના સ્થાને “ચાઉમ્માસિઓ અઈયારો. ૪. તથા સંવત્સરી પ્રતિક્રમણમાં “દિવસો વર્ધક્કંતો” ના સ્થાને “સંવચ્છરો વર્ધક્કંતા, ૧. “દેવસિયં વર્ધક્કમં” ના સ્થાને “સંવચ્છરિયં વર્ધક્કમં, ૨. દેવસિયાએ આસાયણાએ” ના સ્થાને “સંવચ્છરિયાએ આસાયણાએ” ૩. “દેવસિઓ અઈયારો” ના સ્થાને “સંવચ્છરિઓ અઈયારો” ૪. પાઠ બોલવો જોઈએ.

તસ્સ સવ્વસ્સનો પાઠ

તસ્સ સવ્વસ્સ દેવસિયસ્સ અઈયારસ્સ દુબ્ભાસિય દુચિંતિય દુચિદ્ધિયસ્સ આલોચન્તો પડિક્કમામિ ।

વિધિ - તિક્ષ્ણુત્તોના પાઠથી ત્રણવાર વંદના કરીને “શ્રાવક સૂત્રની આજ્ઞા” આ પ્રમાણે કહીને બેસીને જમણો પગ ઊંચા કરીને નમસ્કાર સૂત્ર, કરેમિ ભંતે

બોલવો, પછી ઊભા થઈને માંગલિકનો પાઠ મ.સ. હોય તો તેમની પાસેથી સાંભળવો, ન હોય તો વડીલ શ્રાવક પાસેથી સાંભળે અથવા પોતે જ કહે

યત્તારિ મંગલંનો પાઠ

યત્તારિ મંગલં-અરિહંતા મંગલં, સિદ્ધા મંગલં, સાહૂ મંગલં, કેવલિપણ્ણત્તો ધમ્મો મંગલં । યત્તારિ લોગુત્તમા, અરિહંતા લોગુત્તમા, સિદ્ધા લોગુત્તમા, સાહૂ લોગુત્તમા, કેવલિ પણ્ણત્તો ધમ્મો લોગુત્તમો ! યત્તારિ સરણં પવજ્જામિ અરિહંતે સરણં પવજ્જામિ, સિદ્ધે સરણં પવ્વજ્જામિ, સાહૂ સરણં પવજ્જામિ, કેવલિપણ્ણત્તં ધમ્મં સરણં પવજ્જામિ ।

અરિહંતોના શરણું, સિદ્ધોનું શરણું, સાધુઓનું શરણું, કેવલી પ્રરૂપિત ધર્મનું શરણું ।

ચાર શરણા દુઃખ હરણા, બીજું શરણા ન કોય,
જે ભવ્ય પ્રાણી આદરે, અક્ષય અમર પદ હોય.

વિધિ - જમણો પગ ઊંચો રાખીને બેસે તેમ “ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉ (પાઠ - ૨) ઈચ્છાકારેણ, આગમે તિવિહે, દંસણ સમકિત, ૧૨ વ્રતોના પાઠ (પાઠ - ૧૩) બોલવો.

નોંધ : દેવસિયસ્સના સ્થાને રાત્રિના પ્રતિક્રમણમાં “રાઈયસ્સ” પાક્કિક પ્રતિક્રમણમાં પક્કિયસ્સ” ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં “ચાઉમ્માસિયસ્સ” સંવત્સરી પ્રતિક્રમણમાં “સંવચ્છરિયસ્સ” પાઠ બોલવો.

દંસણ સમકિતનો પાઠ

દંસણ સ્મસ્ત

પરમત્થસંથવો વા, સુદ્ધિક્ક-પરમત્થ-સેવણા વાવિ ।
વાવણ્ણ-કુદંસણ-વજ્જણા, ય સમ્મત્તસદ્દહણા ॥

એવં સમણોવાસએણં સમ્મત્તસ્સ પંચ અઈયારા પેયાલા જણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા, તં જહા તે આલોઉં - સંકા, કંખા, વિતિગિચ્છા, પરપાસંડ પરસંસા પરપાસંડ સંથવો જો મે દેવસિઓ અઈયારો ક્કઓ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કંડં ।

બાર વ્રતોના અતિચાર સહિત પાઠ

પહેલું અણુવ્રત થૂલાઓ પાણાઈવાયાઓ વેરમણં ત્રસ જીવ બેઈદિય, તેઈદિય, ચઉરિંદિય, પંચિંદિય, જીવને જાણીને, ઓળખીને, સંકલ્પ કરીને-તેમાં સ્વસંબંધી-

શરીર માહેલા પીડાકારી, સહપરાધીને છોડીને નિરપરાધીને આકૃષ્ટી હણવાની બુદ્ધિથી હણવાના પચ્ચકખાણ જાવજજીવાએ દુવિહં

તિવિહેણં ન કરેમિ ન કરાવેમિ મણસા વયસા કાયસા - એવા પહેલા સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રતના પંચ અઈયારા પેયાલા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં-બંધે વહે છવિચ્છેએ અઈભારે ભત્તપાણવોચ્છેએ જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં.

પ્રથમ સામાયિક આવશ્યકમાં તથા પંચમ કાયોત્સર્ગ આવશ્યકમાં કાયોત્સર્ગ કરતા પહેલા પાઠ નં. ૨ ઈચ્છામિ ઠાઈઉં કાઉસ્સગ્ગં એમ બોલાય છે, પરંતુ ચોથા આવશ્યકમાં માંગલિક પછી આ પાઠમાં ઈચ્છામિ ઠાઉઉ કાઉરસ્સગ્ગં ના સ્થાન પર ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં કહીને બાકીનો પાઠ પૂરો કરવો જોઈએ.

વિચ્છે-એ-પાઠ અશુદ્ધ હોવાને કારણે અહીં વોચ્છેએ શબ્દ બોલવો જોઈએ.

બીજું અણુપ્રત થૂલાઓ મુસાવાયાઓ વેરમણં-કન્નાલીએ, ગવાલીએ, ભોમાલીએ ણાસાવહારો (થાપણમોસો) કૂડસક્ખિજજે (કૂડી સાખ) ઈત્યાદિ મોટ્ટુ-ખોટ્ટુ બોલવાના પચ્ચકખાણ જાવજજીવાએ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા આવા બીજા સ્થૂળ મૂષાવાદ વિરમણ પ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા, તંજહા તે આલોઉં સહસબ્બકખાણે, રહસ્સબ્બકખાણે, સદારમન્તભેએ મોસોવએસે કૂડલેહકરણે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં.

ત્રીજું અણુપ્રત થૂલાઓ અદિણ્ણાદાણાઓ વેરમણં-ખાતર ખણી ગાંઠડી છોડી તાળા પર કુંચીએ કરી માર્ગમાં ચાલતાને લૂંટીને પડી વસ્તુ ધણિયાતી જાણી-મોટી વસ્તુ જાણીને લેવી ઈત્યાદિ મોટ્ટુ અદત્તાદાન લેવાના પચ્ચકખાણ સગા સંબંધી વેપાર સંબંધી તથા પડેલી નભરમી વસ્તુ ઉપરાંત અદત્તાદાન લેવાના પચ્ચકખાણ જાવજજીવાઓ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા એવા ત્રીજા સ્થૂળ અદત્તાદાન વિરમણ પ્રતના પાંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં તેનાહડે તક્કરપ્પઓગે, વિરુદ્ધ રજજાઈક્કમે, કૂડતોલેકૂડમાણે, તપ્પડિરૂવગવહારે જો મે દેવસિઓ એઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કં.

ચોથું અણુપ્રત થૂલાઓ મેહુણઓ વેરમણં-સદાર સંતોષિએ અવશેષ મેહુણવિહિંના પચ્ચકખામિ જાવજજીવાએ દેવસંબંધી દુવિહં-તિવિહેણં હારિભદ્રયાવશ્યકવૃત્તિ, આવશ્યક ચૂણિવગેરે આવશ્યક સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ગોવાલીએ શુદ્ધ નથી પરંતુ ગવાલીએ શુદ્ધ પાઠ છે.

આવશ્યક ચૂંચિ વગેરે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં “તુલ્લ” શબ્દની બદલે “તુલ” શબ્દ છે.

શ્રાવિકાઓએ સદાર સંતોસિએનાને સભતરિ સંતોસિએ બોલવું જોઈએ.

ન કરેમિ ન કરાવેમિ મણસા વયસા કાયસા તથા મનુષ્ય તિર્યચ સંબંધિ એગવિહં એગવિહેણં - ન કરેમિ કાયસા ચોથા સ્થૂળ સ્વદાર સંતોષ પરદાર વિવર્જન રૂપ સ્થૂળ મૈથુન વિરમણ વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં- ઈત્તરિય પરિગ્ગહિયાગમણે, અપરિગ્ગહિયાગમણે અનંગકીડા પરવિવાહકરણે કામભોગ સેતિવ્વાભિલાસે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

પાંચમું અણુવ્રત થૂલાઓ પરિગ્ગહાઓ વેરમણં-ખેત્તવત્થુનું યથાપરિમાણ, હિરણ્ણ-સુવણ્ણનું યથા પરિમાણ, ધન-ધાન્યનું યથા પરિમાણ દુપદ-ચઉપ્પદનનું યથા પરિમાણ, કુવિય નું યથા પરિમાણ, જે પરિમાણ કર્યું છે એના ઉપરાંત પોતાનો પરિગ્રહ કરી રાખવાના પચ્ચક્ખાણ જાવજજ્જવાએ એગવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ મણસા વયસા કાયસા એવા પાંચમા સ્થૂળ પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં- ખેત્તવત્થુપ્પમાણાઈક્કમે, હિરણ્ણસુ વણ્ણપમાણાઈક્કમે, ધનધાન્નપમાણાઈક્કમે, દુપય ચઉપયપ્પમાણાઈક્કમે, કુવિયપમાણાઈક્કમે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

છૂકું દિશિવ્રત - ઉડ્ઠ દિસિનું યથાપરિમાણ, અધોદિસિનું યથાપરિમાણ, તિરિય દિસિનું યથાપરિમાણ એ યથાપરિમાણ કીધું છે તે ઉપરાંત સઈચ્છાએ કાયાએ જઈને પાંચ આશ્રવ સેવવાના પચ્ચક્ખાણ જાવજજ્જવાએ દુવિહં તિવિહેણં નકારવેમિ મણસા વયસા કાયસા

શ્રાવિકાઓએ ઈત્તરિય પરિગ્ગહિયાગમણે, અપરિગ્ગહિયાગમણે બોલવું જોઈએ.

એગ વિહં-તિવિહેણં ન કરેમિના સ્થાન પર કોઈ કોઈ દુવિહં-તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ બોલે છે.

એવા છૂઠા દિશિવ્રતના

પંચ ઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉં

ઉઠ્ઠદિસિપ્પમાણાઈક્કમે અધો દિસિપ્પમાણાઈક્કમે તિરિય દિસિપ્પમાણાઈક્કમે ખેત્તવુડ્ઠી સઈઅન્તરદ્ધા જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

સાતમું વ્રત - ઉવભોગ પરિભોગ વિહિં પચ્ચકખાયમાણે ૧. ઉલ્લણિયાવિહિ, ૨. દંતવણલાવિહિ, ૩. ફલવિહિ, ૪. અભંગણ વિહિ ૫. ઉવ્વટ્ટણવિહિં ૬. મજ્જણવિહિ ૭. વત્થ વિહિ ૮. વિલેવણ વિહિ ૯. પફ્ફવિહિં ૧૦. આભરણ વિહિં ૧૧. ધૂવણ વિહિં ૧૨. પેજ્જવિહિં ૧૩. ભક્ખણ વિહિં, ૧૪. ઓદણ વિહિં ૧૫. સૂવ વિહિં, ૧૬. વિગય વિહિં ૧૭. સાગ વિહિં ૧૮. માહુરય વિહિં, ૧૯. જેમણ વિહિં ૨૦. પાણીય વિહિં ૨૧. મુહવાસ વિહિં ૨૨. વાહણં વિહિં, ૨૩. ઉવાણહં વિહિ ૨૪. સયણ વિહિ ૨૫. સચિત્ત વિહિ ૨૬. દવ્વ વિહિ - આ ૨૬ બોલોનું યથા પરિણામ છે, એ ઉપરાંત ઉપભોગ પરિભોગ વસ્તુને ભોગ નિમિત્તે ભોગવવાના પચ્ચકખાણ જાવજજીવાએ એગવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ મણસા વયસા કાયસા એવો સૂતમા ઉપભોગ પરિભોગ દુવિહે પણત્તે તં જહા - ભોયણાઉ ય , કમ્મઓ ય ભોયણાઉ સમણોવાસએણં પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉ સચિત્તાહારે, સચિત્ત પડિબદ્ધાહારે અપ્પઉલિઓ સહિ

ભક્ખણયા,
ખેતવુડ્ઢી શબ્દ શુદ્ધ છે.

શુદ્ધ મૂળ પાઠ અનુસાર સાતમા વ્રતના અનેક શબ્દોમાં પરિવર્તન કરવામાં આવ્યું છે જેમે કે

૧. દંતણ વિહિના સ્થાને દંતવણ વિહિ, ૨. ઉવટ્ટણ વિહિના સ્થાને ઉવટ્ટણા વિહિ ૩. ધૂવ વિહિના સ્થાને ધૂવણ વિહિ, ૪. ભક્ખણ વિહિના સ્થાને ભક્ખ વિહિ ૫. સૂપા વિહિના સ્થાને સૂવ વિહિ ૬. માહુર વિહિના સ્થાને માહુરય વિહિ ૭. જમણાં વિહિના સ્થાને જેમણ વિહિ ૮. મુખવાસ વિહિના સ્થાને મુહવાસ વિહિ

દુપ્પઉલિઓ સહિ ભક્કયણયા, તુચ્છો સહિ ભક્ખણયા કમ્મઓ ય ણં સમણઓવાસએણં પણરસ કમ્માદાણાઈ જાણિયવ્વાઈ ન સમાયરિયવાઈ તં જહા તે આલોઉ ઈંગાલકમ્મે, વણમ્મે, સાડી કમ્મે, ભાડી કમ્મે, ફોડી કમ્મે, દંત વાણીજ્જે લક્ખ વાણિજ્જે, રસ વાણિજ્જે, કેસ વાણિજ્જે, વિસ વાણિજ્જે, જંતપીલણકમ્મે, નિલ્લંછણકમ્મે, દવગ્ગિદાવણયા, સરદહતલાગપરિસોસણયા, અસઈ જણપોસણયા જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તરસ મિચ્છામિ દુક્કં.

આઠમું અણત્યાદંડ વેરમણ વ્રત-ચઉવ્વિહે અણત્યા દંડે પણત્તે તં જહા અવજજાણાયરિયે, પમાયાયરિયં હિંસાપ્પયાણં, પાવકમ્મોવએસ એમ આઠમા અણત્ય દંડ સેવવાના પચ્ચકખાણ (જેમાં આઠ આગાર આ એ વાનાએ વાએ વા પરિવારે વા દેવે વા નાગે વા જકખે વા ભૂએવા જાવજજીવાએ દવિહં તિવિહેણ ન

કરેમિ ન કારવેમિ મણસ વયસા કાયસા એવા આઠમા અણત્યાદંડ વેરમણ વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્યા ન સમાયરિયવ્યા તં જહા ને આલોઉ કંદપ્પે કુક્કુઈએ મોહરિઅ સંજુત્તાહિગરણે ઉવભોગ-પરિભોગા અઈસ્તે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ નસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

નવમું સામાયિક વ્રત-સાવજજં જોગં પચ્ચક્ખામિ જાવ નિયમં પજજુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કરાવેમિ મણસા વયસા કાયસા એવી મારી સદહણા પ્રરૂપણા ફરસના હૈ એવા નવમા સામાયિક વ્રતના પંચ અઈયારા, જાણિયાવ્યા

કુકઈએ ના સ્થને કોકડજુઈએ શબ્દ શુદ્ધ છે.

પ્રતિકમણ કરવાવાળા વધારે કરીને સામાયિક લઈને કરતા હોય, તેથી આ પ્રકારની લાઈન રાખવામાં આવી છે.

જ્યારે સામાયિક કર્યા વગર પ્રતિકમણ કરો ત્યારે બોલવું એવી મારી સદહણા પ્રરૂપણાએ કરી સામાયિકનો અવસર આવે સામાયિક કરું, ત્યારે ફરસનાએ કરી શુભ હોજો. ન સંમાયરિયવ્યા તં જહા તે આલોઉ-મણદુપ્પણિહાણં વય દુપ્પણિહાણે કાય દુપ્પણિહાણે સામાઈયસ્સ સઈ અકરણયા, સામાઈયસ્સ અણવહ્કિયસ્સ કરણયા જોમે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

દશમું દેશાવકાશિક વ્રત-દિન પ્રત્યે પ્રભાત થકી પ્રારંભીને પૂર્વાદિક છ દિશાઓમાં જેટલી ભૂમિકાની મર્યાદા રાખી છે તે ઉપરાંત આગળ જવામાં તથા બીજાને મોકલવાના પચ્ચક્ખાણ જાવ અહોરતં દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કરાવેમિ મણસા વયસા કાયસા જેટલી ભૂમિકાની મર્યાદા રાખી છે. એમાં જે દ્રવ્યાદિકની મર્યાદા કરી છે, તે ઉપરાંત ઉપભોગ-પરિભોગ નિમિત્તે ભોગવવાના પચ્ચક્ખાણ જાવ અહોરતં એગવિહં તિવિહેણં ન કરોમિ મણસા વયસા કાયસા એવા દશમા દેશાવગાશિક વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્યા ન સમાયરિયવ્યા તં જહા તે આલોઉ આણયણપ્પઓગે પેસવણપ્પઓગે સદ્દાણુવાએ રુવાણુવાએ બહિયા પોગ્ગલ પકખેવે જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કંડં.

અગિયારમું પ્રતિપૂર્ણ પોષધ વ્રત અસણં પાણં ખાઈમ સાઈમંના પચ્ચક્ખાણ અબંભ સેવનના પચ્ચક્ખાણ મણિસોવન્નના પચ્ચક્ખાણ માલાવનગવિલેવણના પચ્ચક્ખાણ સત્થ મુસાલાદિક સાવજજ જોગ સેવવાના પચ્ચક્ખાણ જાવ અહોસ્તં પજજુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણં ન કરેમિ ન કારવેમિ મણસા વયસા કાયસા એવી મારી સદહણા પ્રરૂપણા કરી પૌષધનો અવસર આવે પૌષધ કરું ત્યારે ફરસનાએ કરી શુદ્ધ હોજો

આણવણપ્પઓગે નો પાઠ અશુદ્ધ હોવાથી આણવણપ્પઓગે કરવામાં આવ્યું છે.

જ્યારે પૌષ્ઠ વ્રતમાં હોઈએ ત્યારે એવી મારી સદહણા પ્રરૂપણા ફરસનાએ છે એવા અગિયારમા પ્રતિપૂર્ણ પૌષ્ઠ વ્રતના - એમ બોલવું.

એવા અગિયારમા પ્રતિપૂર્ણ પૌષ્ઠવ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વાન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉ - અપ્પડિલેહિય-દુપ્પડિલેહિય સેજજાસંથારએ અપમજિજય દુપ્પમજિજય સેજજા સંથારએ અપ્પડિલેહિય દુપ્પડિલેહિય ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમી અપ્પમજિજય દુપ્પમજિજય ઉચ્ચાર પાસવણ ભૂમિ પૌષ્ઠોપવાસસ્સ સમ્મં અણણુપાલણયા જો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

બારમું અતિથિ સંવિભાગ વ્રત-સમણે નિગ્ગંથે ફાસુયં એસણિજજેણં અસણં પાણં ખાઈમં સાઈમં વત્થ પડિગ્ગહ કંબલ પાયપુછણેણં પાડિહારિય પીઠ ફલગ સેજજા સંથારએણં ઓસહ ભેસજજેણં પડિલાભેમાણે વિહરામિ એવી મારી સદહરણા પ્રરૂપણાએ કરી સાધુ-સાધ્વીજીનો યોગ મળે તો નિર્દોષ દાન દઈ શુદ્ધ થાઉં એવા બારમા અંતિથિ સંવિભાગ વ્રતના પંચ અઈયારા જાણિયવ્વા ન સમાયરિયવ્વા તં જહા તે આલોઉ - સચિત્ત નિકખેવણયા, સચિત્તજપેહણયા, કાલાઈક્કમે, પરોવએસે, મચ્છરિઆજો મે દેવસિઓ અઈયારો કઓ તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

મૂળ પાઠ અનુસાર ભૂમિના સ્થાને ભૂમી શુદ્ધ છે.

મૂળ પાઠ અનુસાર પોસહસ્સના સ્થાને પોસહોવવાસ્સ શુદ્ધ છે.

મૂળ પાઠ અનુસાર મચ્છરિઆએ ના સ્થાને મચ્છરિઆ શુદ્ધ છે.

પચીસ બોલના થોકડા

પહેલે બોલે ગતિ - ૪

નરકગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિ.

પ્રશ્ન - ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સંસારી જીવ મરીને જ્યાં જાય છે એને ગતિ કહે છે.

પ્રશ્ન - નરક ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - નરક ગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને નરક ગતિ કહે છે. જે જીવ ખૂબે પાપ કર્મ કરે છે. તે મરીને પ્રાય: નરકમાં જાય છે, ત્યાં તેમણે ભયંકર કષ્ટોનો સામનો કરવો પડે છે.

પ્રશ્ન - તિર્યચ ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - તિર્યચ ગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને તિર્યચ ગતિ કહે છે. જે જીવો ખોટું બોલે છે, છળ-કપટ કરે છે તથા વેપારમાં વિશ્વાસઘાત કરે છે, તેઓ મરીને પ્રાય: તિર્યચ યોનિમાં જાય છે.

પ્રશ્ન - મનુષ્ય ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - મનુષ્ય ગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને મનુષ્ય ગતિ કહે છે. જે જીવ સ્વભાવથી ભદ્ર, વિનીત અને દયાળુ હોય છે, તેઓ મરીને પ્રાય: મનુષ્ય થાય છે.

પ્રશ્ન - દેવગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - દેવગતિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવોની ગતિને દેવ ગતિ કહે છે. જે જીવો શુભ કર્મ કરે છે, જે સરાગ સંયમ વગેરેનું પાલન કરે છે તેઓ મરીને પ્રાય: દેવ થાય છે.

બીજા બોલે જાતિ - ૫

એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચોરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય.

પ્રશ્ન - જાતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સમાન ઈન્દ્રિયવાળા જીવોનો સમૂહ તથા જાતિ નામ કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત જીવની એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય વગેરે રૂપ પર્યાયને (અવસ્થા) જાતિ કહે છે.

એકેન્દ્રિય - જે જીવોને માત્ર સ્પર્શનેન્દ્રિય જ હોય, જેમ માટી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિના જીવ.

બેઈન્દ્રિય - જે જીવોને સ્પર્શના રસના (જિહ્વા) આ બે ઈન્દ્રિયો હોય, જેમ શંખ, છીપ, અળસિયા (વર્ષામાં ઉત્પન્ન થવાવાળા જીવો) વગેરે.

તેઈન્દ્રિય - જે જીવોને સ્પર્શના, રસના, દ્રાણ (નાસિકા) આ ત્રણ ઈન્દ્રિયો હોય, જેમ - જૂ, લીખ, કીડી કંથવા, માંકડ વગેરે

ચઉરિન્દ્રિય - જે જીવોને સ્પર્શ રસના, દ્રાણ તથા ચક્ષુ (આંખ) એ ચાર ઈન્દ્રિયો હોય જેમ - માખી, મચ્છર, ભમરો, પતંગિયું, વીંછી વગેરે.

પંચેન્દ્રિય - જે જીવોમાં સ્પર્શના, રસના, દ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર (કાન) એ પાંચે ઈન્દ્રિયો હોય જેમ - નારકી, દેવતા, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી વગેરે.

ત્રીજા બોલે કાયા - ૬

પૃથ્વીકાય, અયકાય, તેઉકાય (તેજસૂકાય), વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય

પ્રશ્ન - કાયા કોને કહે છે ?

ઉત્તર - કાયાનો અર્થ છે - એકત્ર થવું. જે શરીરના રૂપમાં પુદ્ગલ એકત્ર થાય છે તેને કાયા કહે છે. તે શરીર જે જીવોનું છે, તેને પણ ઉપચારથી કાયા કહે છે.

પૃથ્વીકાય - પૃથ્વી જ જે જીવોનું શરીર છે. જેમ માટી, હિંગળોક, હરતાલ, પથ્થર, મીઠું, ધાતુ, હીરા, પત્રા વગેરે.

અયકાય - પાણી જ જે જીવોનું શરીર છે. જેમ ઓસ, કૂવા, વાવડી, ધૂમ્મસ સમુદ્ર વગેરે.

તેઉકાય - અગ્નિ જ જે જીવોનું શરીર છે, જેમ ઝાળની અગ્નિ, વર્ષા, સોલાર ઊર્જા, આકાશની વીજળી, પ્રયોગમાં આવવાવાળી વીજળી વગેરે.

વાયુકાય - હવા જ જે જીવોનું શરીર છે, જેમ ઉકલિયો વાયુ, મંડલિયો વાયુ, ઘનવાયુ, તનવાયુ, પૂર્વ આદિ દિશાનો વાયુ વગેરે.

વનસ્પતિ - વનસ્પતિ જ જે જીવોનું શરીર છે, જેમ વૃક્ષ, લતા, ફળ, ફૂલ, શાક, ભાજી, ઘઉં, ધાન્ય વગેરે.

વનસ્પિતના બે ભેદ સૂક્ષ્મ અને બાદર

બાદર વનસ્પતિના બે ભેદ પ્રત્યેક અને સાધારણ એક શરીરમાં એક જીવ હોય એને “પ્રત્યેક” કહે છે. જેમ કેરી, દ્રાક્ષ, મઠ, વડ, પીપળો, ઘઉં, ધાન્ય વગેરે.

જે જીવોના આહાર, વાયુ, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને શરીર સાધારણ હોય તથા એક સાથે ધારણ કરવામાં આવે તેને સાધારણ વનસ્પતિ કહે છે જેમ કે કંદમૂળ, લીલ, ઊગતા અંકુરા વગેરે.

ત્રસકાય: જે જીવ શરદી, ગરમી વગેરેથી બચવા માટે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જાય છે, તેને ત્રસકાય કહે છે. જેમ - બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય.

ચોથે બોલે ઈન્દ્રિયો - ૫

શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિય.

પ્રશ્ન - ઈન્દ્રિયો કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ઈન્દ્રનો અર્થ આત્મા. જેનાં દ્વારા છન્નસ્થ આત્મા શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શનું જ્ઞાન કરે છે, તેને ઈન્દ્રિય કહે છે.

પાંચમે બોલે પર્યાપ્તિ - ૬

આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ, ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિ.

પ્રશ્ન - પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - આહાર વગેરેના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તેને રસ, શરીર વગેરે રૂપમાં પરિણમાવવાની આત્મશક્તિ વિશેષને પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન - આહાર પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - બાહ્ય આહારના પ્રદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને ખલ ભાગમાં અને રસ ભાગમાં વિભાજન કરવાની શક્તિને આહાર પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન - શરીર પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ગ્રહણ કરેલા આહારને સાત ધાતુ રૂપમાં પરિણમન કરવાની શક્તિને શરીર પર્યાપ્તિ કહે છે.

સાત ધાતુ રસ, લોહી, માંસ ચરબી, અસ્થિ, મજ્જા, વીર્ય.

પ્રશ્ન - ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ધાતુઓના રૂપમાં પરિણત આહારને સ્પર્શ આદિ ઈન્દ્રિય રૂપમાં પરિણમનની શક્તિને ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન - શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - શ્વાસોચ્છ્વાસ યોગ્ય પ્રદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને શ્વાસોચ્છ્વાસ રૂપમાં પરિણમવાની શક્તિને શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન - ભાષા પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ભાષા વર્ગણાના પદ્મગલોને ગ્રહણ કરીને ભાષા રૂપમાં પરિણમવાની શક્તિને ભાષા પર્યાપ્તિ કહે છે.

પ્રશ્ન - મન પર્યાપ્તિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - મન યોગ્ય વર્ગણાના પદ્મગલોને ગ્રહણ કરીને મન રૂપમાં પરિણમવાની શક્તિને મન પર્યાપ્તિ કહે છે.

છઠ્ઠે બોલે પ્રાણ - ૧૦

૧. શ્રોત્રેન્દ્રિય બળપ્રાણ, ૨. ચક્ષુરિન્દ્રિય બળપ્રાણ, ૩. ઘ્રાણેન્દ્રિય બળપ્રાણ, ૪. રસનેન્દ્રિય બળપ્રાણ, ૫. સ્પર્શનેન્દ્રિય બળપ્રાણ, ૬. મન બળપ્રાણ, ૭. વચન બળપ્રાણ, ૮. કાય બળપ્રાણ, ૯. શ્વાસોચ્છ્વાસ બળપ્રાણ, ૧૦. આયુષ્ય બળપ્રાણ

પ્રશ્ન - પ્રાણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જીવિત રહેવા તેમ જ ઈન્દ્રિય વગેરેની પ્રવૃત્તિના કારણભૂત શક્તિ વિશેષને પ્રાણ કહે છે.

સાતમે બોલે શરીર - ૫

ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ અને કાર્મણ.

પ્રશ્ન - શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે સમયે સમયે જીર્ણ-શીર્ણ થાય છે તેને શરીર કહે છે.

પ્રશ્ન - ઔદારિક શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ઉદાર અર્થાત્ સ્થૂળ પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને ઔદારિક શરીર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન - વૈક્રિય શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે શરીરથી વિવિધ અથવા વિશિષ્ટ ક્રિયાઓ (“નાના-મોટા, એક અનેક અદૃશ્ય વગેરે વિવિધ પ્રકારના રૂપ થાય છે, તથા વૈક્રિય પુદ્ગલોથી બનેલું હોય તે “વૈક્રિય શરીર” કહે છે.

પ્રશ્ન - આહારક શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - આહારક પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને આહારક શરીર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન - આહારક શરીર કોણ, ક્યારે અને કેવી રીતે બનાવે છે ?

ઉત્તર - ૧૪ પૂર્વધારી આહારક લાભિ સંપન્ન મુનિરાજ ૧. જીવદયા, ૨.

તીર્થંકરોની ઋદ્ધિ જોવા ઉ. સૂક્ષ્મ પદાર્થોને સમજવા તેમ ડ. સંશય નિવારણ - આ ચાર કારણોથી બનાવે છે. વિશુદ્ધ સ્ફટિક રત્ન સમાન નિર્મળ આહારક પુદ્ગલોનું શરીર બનાવે છે. તેની અવગાહના જઘન્ય એક હાથ ન્યૂન ઉત્કૃષ્ટ એક હાથની હોય છે.

પ્રશ્ન - તૈજસ શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - તૈજસ પુદ્ગલોથી બનેલા શરીરને તૈજસ શરીર કહેવાય છે. તે ઉષ્ણા રૂપ અને આહારને પચાવી તેને રૂપ, રસ વગેરેમાં પરિણત કરવામાં સહાયક છે તેમ જ તેજોલબ્ધિના હેતુરૂપ છે.

પ્રશ્ન - કાર્મણ શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - કાર્મણ વર્ગણાના પદ્મલોથી બનેલા શરીરને કાર્મણ શરીર કહે છે. જીવોના પ્રદેશો સાથે લાગેલા આઠ પ્રકારના કર્મ પુદ્ગલોને કાર્મણ શરીર કહેવાય છે. (તૈજસ અને કાર્મણ આ બંને શરીર બધા સંસારી જીવોમાં હોય છે.)

આઠમે બોલે યોગ - ૧૫

મનના ૪ યોગ ૧. સત્ય મનયોગ, ૨. અસત્ય મનયોગ, ૩. સત્યમૃષા મનયોગ, ૪. અસત્યામૃષા મનયોગ

વચનના ૪ યોગ ૧. સત્ય વચનયોગ, ૨. અસત્ય વચનયોગ, ૩. સત્યમૃષા વચનયોગ, ૪. અસત્યામૃષા વચનયોગ

કાયાના ૭ યોગ ૧. ઔદારિક કાયયોગ, ૨. ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, ૩. વૈક્રિય કાયયોગ, ૪. વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ, ૫. આહારક કાયયોગ, ૬. આહારક મિશ્ર કાયયોગ, ૭. કાર્મણ કાયયોગ

પ્રશ્ન - યોગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - મન, વચન, કાયની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિને યોગ કહે છે.

નવમે બોલે ઉપયોગ ૧૨

પાંચ જ્ઞાન આત્મિનિબોધિક(મતિ)જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન.

ત્રણ અજ્ઞાન - મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન, વિભંગ જ્ઞાન.

ચાર દર્શન - ચક્ષુ દર્શન, અચક્ષુ દર્શન, અવધિ દર્શન, કેવળ દર્શન.

પ્રશ્ન - ઉપયોગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જ્ઞાન, દર્શનમાં થતી આત્માની-પ્રવૃત્તિને ઉપયોગ કહે છે. આત્માની બોધ રૂપ પ્રવૃત્તિને ઉપયોગ કહે છે. સત્તારૂપ સામાન્યનો બોધ દર્શન ઉપયોગ છે. અને સત્તા સિવાયનો બીજો બધો બોધ જ્ઞાન-ઉપયોગ છે.

મતિજ્ઞાન તેમ જ આભિનિબોધ જ્ઞાનમાં કોઈ અંતર નથી, છતાં પણ શાસ્ત્રકાર મતિજ્ઞાનને બદલે વધારે કરીને આભિનિબોધિક જ્ઞાન આ પ્રકાર પ્રયોગ કરે છે, તેથી અહીં પણ આભિનિબોધિક જ્ઞાનને જ પ્રધાનતા આપી છે. માતિ શબ્દનો પ્રયોગ જ્ઞાન તેમ જ અજ્ઞાન બંને માટે થઈ શકે છે, પરંતુ આભિનિબોધિક જ્ઞાન શબ્દનો પ્રયોગ માત્ર જ્ઞાન માટે જ થાય છે

આગમમોમાં સત્ય, મૃષા, સત્યમૃષા, અસત્યામૃષા ના રૂપમાં મનોયોગ તેમ જ વચનયોગના ભેદોનું વર્ણન કર્યું છે. તેથી મિશ્ર અને વ્યવહારના સ્થાન પર સત્યમૃષા તેમ જ અસત્યામૃષાનો પ્રયોગ યોગ્ય છે.

દસમ બોલે કર્મ ૮

જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય.

પ્રશ્ન - કર્મ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - મિથ્યાત્વ, અપ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગના નિમિત્તે જે કાર્મણ વર્ગણાના પુદ્ગલો આત્મા સાથે બંધાય તેને કર્મ કહે છે.

૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ : જે કર્મ આત્માના જ્ઞાન ગુણને ઢાંકે છે.
૨. દર્શનાવરણીય કર્મ : જે કર્મ આત્માના દર્શન ગુણને ઢાંકે છે.
૩. વેદનીય કર્મ : જે કર્મના ફળથી સુખ-દુઃખ ભોગવવામાં આવે છે.
૪. મોહનીય કર્મ : જે કર્મથી આત્માથી વિમુખ થાય, પાપની પ્રવૃત્તિ કરે, ક્રોધ, માન, માયા લોભમાં સમય પસાર કરે, જેનાથી આત્મા મોહિત (સત્, અસત્ના જ્ઞાનથી શૂન્ય) થઈ જાય.
૫. આયુષ્યકર્મ : જે કર્મના ઉદયથી જીવ, ચાર ગતિમાં બંધાયેલા રહે છે.
૬. નામ કર્મ : જે કર્મના ઉદયથી આત્મા ગતિ વગેરે વિવિધ પર્યાયોનો અનુભવ કરે છે.
૭. ગોત્ર કર્મ : જે કર્મના ઉદયથી જીવ ઉચ્ચ-નીચ જાતિ વગેરે પ્રાપ્ત કરીને ઉચ્ચ-નીચ તરીકે ઓળખાય.

૮. અંતરાય કર્મ : જે કર્મથી દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યમાં (શક્તિ-સામર્થ્યમાં) અંતરાય પડે.

અગિયારમે બોલે ગુણસ્થાન - ૧૪: ૧. મિથ્યાદ્રષ્ટિ ગુણસ્થાન ૨. સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાન, ૩. સમ્યક્-મિથ્યા (મિશ્ર) દષ્ટિ ગુણસ્થાન, ૪. અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાન, ૫. દેશવિરતિ ગુણસ્થાન ૬. પ્રમત્ત સંયતિ ગુણસ્થાન ૭. અપ્રમત્ત સંયતિ ગુણસ્થાન ૮. નિયદ્ધિ બાદર ગુણસ્થાન ૯. અનિયદ્ધિ બાદર ગુણસ્થાન ૧૦. સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાન ૧૧. ઉપશાંત મોહનીય ગુણસ્થાન ૧૨. ક્ષીણ મોહનીય ગુણસ્થાન ૧૩. સયોગી કેવળી ગુણસ્થાન ૧૪. અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન

પ્રશ્ન - જીવોની ક્રમશઃ ઉન્નતિ અવસ્થાઓને જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહે છે ?

ઉત્તર - ગુણસ્થાન (જીવસ્થાન)

પ્રશ્ન - ગુણસ્થાનની પરિભાષા શું છે ?

ઉત્તર - સંસારી આત્માના જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર વગેરે ગુણોની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ અને ઉત્કર્ષ-અપકર્ષ અવસ્થા વિશેષને ગુણસ્થાન કહે છે.

બારમે બોલે પાંચ ઈન્દ્રિયોના ૨૩ વિષય અને ૨૪૦ વિકારો

શ્રોત્રોન્દ્રિયના ત્રણ વિષય - જીવ શબ્દ, અજીવ શબ્દ અને મિશ્ર શબ્દ
આ ત્રણ શુભ અને ત્રણ અશુભ, આ ૬ પર રાગ અને ૬ પર દ્વેષ આમ, ૧૨ વિકાર.

ચક્ષુરિન્દ્રિયના પાંચ વિષય - કાળો, નીલો, લાલ, પીળો અને સફેદ.

આ પાંચ સચિત્ત, ૫ અચિત્ત અને ૫ મિશ્ર, આ ૧૫ શુભ અને ૧૫ અશુભ.
આ ૩૦ પર રાગ અને ૩૦ પર દ્વેષ. આમ, ૬૦ વિકાર.

મિથ્યાત્વ વગેરે શબ્દોના સ્થાને થોકડામાં શ્રી સમવયાંગસુત્રના અનુસાર મિથ્યાદૃષ્ટિ વગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ ગુણસ્થાન સ્વરૂપ નામના દ્વારની ટીપ્પણીમાં જોઈ લેવું

શ્રી સમવાયાંગ સૂત્ર અનુસાર સમ્યગ્મિથ્યા શબ્દનો પ્રયોગ યોગ્ય છે તેથી તેને પ્રધાનતા આપી છે

સમાસ યુક્ત પદ હોવાથી “ગિ” તેમ જ “લિ” માં હ સ્વીકારનો પ્રયોગ યોગ્ય છે.

દ્રાણેન્દ્રિયના બે વિષયો - સુરભિગંધ અને દુરભિગંધ.

આ ૨ સચેત, ૨ અચેત અને ૨ મિશ્ર આ ૬ પર રાગ અને ૬ પર દ્વેષ. આમ, ૧૨ વિકાર.

રસનેન્દ્રિયના પાંચ વિષય - તીખો, કડવો, તૂરો, ખાટો અને મીઠો

આ ૫ સચેત, ૫ અચેત, ૫ મિશ્ર, અને ૧૫ શુભ અને ૧૫ અશુભ આ ૩૦ પર રાગ અને ૩૦ પર દ્વેષ. આમ, ૬૦ વિકાર

સ્પર્શનેન્દ્રિયના આઠ વિષય : કર્કશ, મૂદુ (કોમળ), લઘુ (હલકો), ગુરુ (ભારે), શીત (ઠંડો), ઉષ્ણ (ગરમ), રૂક્ષ (લૂખો-સૂકો), સ્નિગ્ધ (ચીકણો) આ ૮ સચેત, ૮ અચેત અને ૮ મિશ્ર આ ૨૪ શુભ અને ૨૪ અશુભ આ ૪૮ પર રાગ, ૪૮ પર દ્વેષ આમ, ૯૬ વિકાર.

પ્રશ્ન - વિષય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ઈન્દ્રિયો દ્વારા જીવ જે શબ્દ, રૂપ વગેરેને ગ્રહણ કરે છે, તેને વિષય કહે છે.

પ્રશ્ન - વિકાર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - વિષયો પર થવાવાળી રાગ-દ્વેષની પ્રવૃત્તિને વિકાર કહે છે.

સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયોનો ક્રમ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર વગેરે અનુસાર આ પ્રકારે યોગ્ય છે કોષ્ઠમાં આપેલા અંગ્રેજી શબ્દ કર્કશ તેમ જ રૂક્ષ તથા મૂદુ તેમ જ સ્નિગ્ધનું અંતર સમજાવવા માટે છે.

વિકારોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજવું જેમ-શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષય - જીવ શબ્દ, અજીવ શબ્દ અને મિશ્ર શબ્દ - ત્રણ શુભ તેમ જ ત્રણ અશુભ એટલે જીવ શબ્દ શુભ, જીવ શબ્દ અશુભ અજીવ શબ્દ શુભ, અજીવ શબ્દ અશુભ, મિશ્ર શબ્દ શુભ, મિશ્ર શબ્દ અશુભ આ છ પર રાગ અને છ પર દ્વેષ અર્થાત્

પહેલો વિકાર - જીવ શબ્દ શુભ પર રાગ

બીજો વિકાર - જીવ શબ્દ શુભ પર દ્વેષ

ત્રીજો વિકાર - જીવ શબ્દ અશુભ પર રાગ

પ્રશ્ન શ્રોત્રેન્દ્રિયમાં સચેત, અચેત, મિશ્ર પદ કેમ નથી લીધા ?

ઉત્તર - સચેતનો સમાવેશ જીવમાં, અચેતનો સમાવેશ અજીવમાં થઈ જાય છે

પ્રશ્ન - દ્રાણેન્દ્રિયમાં શુભાશુભ ભેદ કેમ નથી ?

ઉત્તર - સુરભિગંધ શુભ અને દુરભિગંધ - અશુભ છે.

ચોથો વિકાર - જીવ શબ્દ અશુભ પર દ્વેષ

પાંચમો વિકાર - અજીવ શબ્દ શુભ પર રાગ

છઠ્ઠો વિકાર - અજીવ શબ્દ શુભ પર દ્વેષ
 સાતમો વિકાર - અજીવ શબ્દ અશુભ પર રાગ
 આઠમો વિકાર - અજીવ શબ્દ અશુભ પર દ્વેષ
 નવમો વિકાર - મિશ્ર શબ્દ શુભ પર રાગ
 દશમો વિકાર - મિશ્ર શબ્દ શુભ પર દ્વેષ
 અગિયારમો વિકાર - મિશ્ર શબ્દ અશુભ પર રાગ
 બારમો વિકાર - મિશ્ર શબ્દ અશુભ પર દ્વેષ

અહીં આવતા ધ્યાન આપવું જોઈએ કે રાગ તેમ જ દ્વેષ વિકાર છે, તે જોડાય તો જ વિકારની સંજ્ઞા બને છે.

ચક્ષુરિન્દ્રિયમાં કાળ વર્ણના બાર વિકાર આ પ્રમાણે સમજવા

૧. કાળો સચેત શુભ પર રાગ
૨. કાળો સચેત શુભ પર દ્વેષ
૩. કાળ સચેત અશુભ પર રાગ
૪. કાળો સચેત અશુભ પર દ્વેષ
૫. કાળો અચેત શુભ પર રાગ
૬. કાળો અચેત શુભ પર દ્વેષ
૭. કાળો અચેત અશુભ પર રાગ
૮. કાળો અચેત અશુભ પર દ્વેષ
૯. કાળો મિશ્ર શુભ પર રાગ
૧૦. કાળો મિશ્ર શુભ પર દ્વેષ
૧૧. કાળો મિશ્ર અશુભ પર રાગ
૧૨. કાળો મિશ્ર અશુભ પર દ્વેષ

તેર મે બોલે મિથ્યાત્વના ભેદ - ૧૦

અધર્મને ધર્મ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ, ધર્મને અધર્મ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ અજીવને જીવ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ જીવને અજીવ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ, અસાધુને સાધુ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ, સાધુને અસાધુ શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ, આઠ કર્મોથી અમુક્તને મુક્ત શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ, આઠ કર્મોથી મુક્તને અમુક્ત શ્રદ્ધે તો મિથ્યાત્વ.

પ્રશ્ન - મિથ્યાત્વ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયથી જીવ વગેરે જે તત્ત્વ જેવો છે તેવા ન માનવા ઓછા અધિક કે વિપરત માનવા તે મિથ્યાત્વ.

ચોદમે બોલે નવતત્વના ૧૧૫ ભેદ

નવ તત્ત્વોના નામ - ૧. જીવત્ત્વ, ૨. અજીવ તત્ત્વ, ૩. પુણ્ય તત્ત્વ, ૪. પાપ તત્ત્વ, ૫. આશ્રવ તત્ત્વ, ૬. સંવર તત્ત્વ, ૭. નિર્જરા તત્ત્વ, ૮. બંધ તત્ત્વ, ૯. મોક્ષ તત્ત્વ.

નવ તત્ત્વોના ભેદ - જીવના ૧૪, અજીવના ૧૪, પુણ્યના ૯, પાપના ૧૮, આશ્રવના ૨૦, સંવરના ૨૦, નિર્જરાના ૧૨, બંધના ૪, મોક્ષના ૪. કુલ મળીને ૧૧૫ ભેદ થયા

પ્રશ્ન - તત્ત્વ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - વસ્તુના (જીવ, અજીવ વગેરેના) વાસ્તવિક સ્વરૂપને તત્ત્વ કહે છે.

જીવના ૧૪ ભેદો :

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત
બાહર એકેન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત
બેન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત
તેઈન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત
ચૌરેન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત
અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત
સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના બે ભેદ	- અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત

પ્રશ્ન - સૂક્ષ્મ જીવ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સૂક્ષ્મ નામ કર્મના ઉદયના ફળ સ્વરૂપે જે જીવોનું એટલું સૂક્ષ્મ શરીર પ્રાપ્ત થાય છે કે જે અગ્નિ, પાણી, શસ્ત્રો વગેરે કોઈપણ બાહ્ય સાધનથી બાળી ન શકાય. નષ્ટ ન કરી શકાય તથા જેના સમુદાયને પણ ઈન્દ્રિયો દ્વારા જાણી ન શકાય તેને સૂક્ષ્મ જીવ કહે છે. કેવળજ્ઞાની જ એને જોઈ શકે છે. સૂક્ષ્મ નામ કર્મનો ઉદય એકેન્દ્રિયમાં જ હોય છે.

પ્રશ્ન - બાહર જીવ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - બાહર નામકર્મના ઉદયના ફળ સ્વરૂપે જે જીવોને એવું સ્થૂળ (બાહર) શરીર પ્રાપ્ત થાય છે કે જે અગ્નિ, પાણી, શસ્ત્ર વગેરે બાહ્ય સાધનોથી બાળી શકાય, નષ્ટ કરી શકાય તેને બાહર જીવ કહે છે. એક બાહર શરીરને અથવા અનેક બાહર શરીરના સમુદાયને ઈન્દ્રિયો દ્વારા જાણી શકાય. એકેન્દ્રિય જીવ સૂક્ષ્મ અને બાહર બંને હોય છે પરંતુ, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવ બાહર જ હોય છે.

પ્રશ્ન - પર્યામિ અને અપર્યામિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે જીવમાં જેટલી પર્યામિઓ છે, એ બધી પર્યામિઓને પૂર્ણ કરી લે ત્યારે તે જીવ પર્યામિ કહેવાય છે. જેવી રીતે એકેન્દ્રિય જીવને આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસ એ ચાર પર્યામિઓ હોય છે. જ્યારે જીવ તેમને પૂરી કરી લે છે, ત્યારે તે પર્યામિ કહેવાય છે તથા સ્વ પ્રાયોગ્ય પર્યામિઓને જ્યાં સુધી પૂર્ણ નથી કરતા ત્યાં સુધી અપર્યામિ કહેવાય છે. એ જ બેઈન્દ્રિય વગેરે જીવોમાં પણ સમજી લેવું.

પ્રશ્ન - સંજી અને અસંજી કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે મનવાળા છે, એમને સંજી કહે છે. મન પંચેન્દ્રિય જીવોને જ હોય છે. જેમ કે ગર્ભજ મનુષ્ય, ગર્ભજ તિર્યચ, દેવતા તથા નારકી જીવ. જે જીવોને મન નથી હોતું એને અસંજી કહે છે. જેમ કે -એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, સમ્મૂર્ચિત્મ મનુષ્ય તથા ગર્ભ વિના ઉત્પન્ન તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના જીવ.

અજીવના ૧૪ ભેદ:

અરૂપી અજીવના ૧૦ ભેદ ૧. ધર્માસ્તિકાય ૨. ધર્માસ્તિકાયનો દેશ ૩. ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ, ૪. અધર્માસ્તિકાય ૫. અધર્માસ્તિકાયનો દેશ ૬. અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ ૭. આકાશાસ્તિકાય ૮. આકાશાસ્તિકાયનો દેશ ૯. આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ અને ૧૦. કાળ રૂપીપુદ્ગલના ૪ ભેદ ૧. સ્કંધ, ૨. સ્કંધનો દેશ, ૩. સ્કંધનો પ્રદેશ, ૪. પરમાણુ પુદ્ગલ - આ ૧૪ ભેદ અજીવના થયા.

પ્રશ્ન - અજીવ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે સર્વથા (જડ) હોય તેને અજીવ કહે છે.

પ્રશ્ન - અસ્તિકાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - અસ્તિ અર્થાત્ પ્રદેશ, કાય અર્થાત્ સમૂહ એટલે પ્રદેશના સમૂહને અસ્તિકાય કહે છે.

પ્રશ્ન - ધર્માસ્તિકાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જીવ અને પુદ્ગલ જે દ્રવ્યની સહાયતાથી હલન-ચલન કરે છે, એ દ્રવ્યનું નામ ધર્માસ્તિકાય છે, જેમ માછલીના હલન-ચલનમાં પાણી સહાયક હોય છે અથવા પાટાઓ રેલના (ગાડીના) ચાલવામાં સહાય હોય છે. આ દ્રવ્ય ચાલવાની પ્રેરણા નથી આપતું. પણ સ્વભાવતઃ ગતિ પરિણત જીવો અને પુદ્ગલોના સહાય હોય છે.

આ પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાયના ત્રણ ભેદ-સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ, આ પ્રમાણે કહેવાથી દેશ-પ્રદેશને પણ ધર્માસ્તિકાયની સંજ્ઞા મળી જાય છે, જે આગમકારોને ઈષ્ટ નથી. (આ પ્રકારે અધર્માસ્તિકાય તેમ જ આકાશાસ્તિકાય માટે પણ સમજી લેવું તેથી, અહીં પૂર્વની શૈલીમાં પરિવર્તન કરીને ઉપર્યુક્ત શૈલી લેવામાં આવી છે. અજીવના ભેદોનું વર્ણન આગમમાં (પ્રજ્ઞાપના પદ - ૧ તેમ જ ઉત્તરાધ્યયન અધ્ય.૩૫) માં આ પ્રકારે કહેવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન - અધર્માસ્તિકાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જીવ અને પુદ્ગલોની સ્થિરતામાં સહાય દ્રવ્યનું નામ અધર્માસ્તિકાય છે, જેમ કે - થાકેલા મુસાફરને વિશ્રામ કરવામાં છાયો ઉપકારી થાય છે અથવા જેવી રીતે ઊડતા વિમાન ને એરપોર્ટ રોકવામાં ઉપકારક છે તેવી રીતે જ આ દ્રવ્ય સ્થિર થવા માટે મજબૂર નથી કરતું, પરંતુ સ્થિર થતા પદાર્થમાં સહાય થાય છે.

પ્રશ્ન- આકાશાસ્તિકાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે બધા દ્રવ્યને સ્થાન જગ્યા આપે છે એને આકાશાસ્તિકાય કહે છે. જેમ કે દૂધ, ખાંડ ને અને પાણી મીઠાને સ્થાન આપે છે.

પ્રશ્ન - આકાશના કેટલા ભેદ છે ?

ઉત્તર - લોકાકાશ (જ્યાં બધા દ્રવ્ય રહે છે) અને અલોકાકાશ (માત્ર આકાશ) ની અપેક્ષા આના બે ભેદ છે.

પ્રશ્ન - કાળ દ્રવ્ય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે દ્રવ્યોના પરિણમવામાં સહાયક હોય અથવા નવા-જૂના, નાના-મોટા વગેરેની ઓળખ જે દ્રવ્યથી થાય છે, તેને કાળ દ્રવ્ય કહે છે. સમય, આવલિકા, મુહૂર્ત, પ્રહર, દિવસ-રાત, માસ, વર્ષ વગેરે વ્યવહાર આ જ દ્રવ્યના આધારે કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન - કાળને અસ્તિકાય કેમ નથી કહેવામાં આવતું ?

ઉત્તર - કાળ અપ્રદેશી હોવાથી અર્થાત્ પ્રદેશના સમૂહ રૂપ ન હોવાથી કાળ દ્રવ્ય અસ્તિકાય નથી કહેવામાં આવતું.

પ્રશ્ન - પુદ્ગલાસ્તિકાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ હોય જેનો ગલનસડન સ્વભાવ હોય એને પુદ્ગલ કહે છે તથા લોકમાં રહેલા સમગ્ર પુદ્ગલોના સમૂહને પુદ્ગલાસ્તિકાય કહે છે. સંસારમાં આપણે જે પદાર્થોને જોઈએ છીએ, તે બધા પુદ્ગલો છે. વિખરાવું અને એકત્રિત (ભેગું) થવું - એ બધી ક્રિયાઓ પુદ્ગલોમાં હોય છે, જ્યાં સુધી

જીવની સાથે આનો સંબંધ રહે છે, ત્યાં સુધી તેને સચેત કહેવામાં આવે છે. જીવ સંબંધ છૂટતા જ પોતાના સ્વરૂપમાં અચેત થઈ જાય છે, જેમ કે - નિર્જીવ શરીર. આ દ્રવ્ય સંસારી જીવોની પ્રવૃત્તિઓમાં વિશેષ સહાયક હોય છે.

પ્રશ્ન - સ્કંધ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - બે અથવા બે થી વધારે પ્રદેશોના પરસ્પર જોડાયેલા સમૂહને સ્કંધ કહે છે.

પ્રશ્ન - પ્રદેશ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સ્કંધથી જોડાયેલા સ્કંધના અવિભાજ્ય અંશને પ્રદેશ કહે છે.

પ્રશ્ન - દેશ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સ્કંધથી જોડાયેલા તેમ જ સ્કંધના અનેક પ્રદેશોના સમુદાયરૂપ વિભાગને દેશ કહે છે

પ્રશ્ન - પરમાણુ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - પુદ્ગલના અતિ સૂક્ષ્મ ભાગને, જેના બે ભાગ ન કરી શકાય તેને પરમાણુ કહે છે.

પુણ્યના ૯ ભેદ

૧. અન્ન પુણ્ય - અનાજ (અન્ન) આપવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૨. પાન પુણ્ય - પાણી આપવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૩. વસ્ત્ર પુણ્ય - વસ્ત્ર આપવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૪. લયન પુણ્ય - જગ્યા આપવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૫. શયન પુણ્ય - શય્યા, પાટ, પાટલા વગેરે આપવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૬. મન પુણ્ય - શુભ મન રાખવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૭. વચન પુણ્ય - શુભ વચન બોલવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૮. કાય પુણ્ય - શરીર દ્વારા સેવા તથા વિનય કરવાથી પુણ્ય બંધાય છે.
૯. નમસ્કાર પુણ્ય - ગુણવાનને નમસ્કાર કરવાથી પુણ્ય બંધાય છે.

પ્રશ્ન - પુણ્ય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે આત્માને પવિત્ર કરે અને જેનાથી પ્રાણીઓને સુખની પ્રાપ્તિ થાય, તેને પુણ્ય કહે છે. આ શુભ યોગોથી બંધાય છે.

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્ર (સ્થાન-૯) અનુસાર પુણ્યના ભેદોનો ક્રમ આ પ્રમાણે જ છે.

પાપના ૧૮ ભેદ :

૧. પ્રાણાતિપાત - જીવોની હિંસા કરવી
૨. મૃષાવાદ - ખોટું બોલવું
૩. અદત્તાદાન - ચોરી કરવી,
૪. મૈથુન - કુશીલનું સેવન કરવું
૫. પરિગ્રહ - મમતા મૂચ્છા કરવી
૬. ક્રોધ - ગુસ્સો કરવો
૭. માન - અહંકાર કરવો
૮. માયા - છળકપટ કરવું
૯. લોભ - લાલચ, તૃષ્ણા વધારવી
૧૦. રાગ - સ્નેહ, પ્રીતિ રાખવી
૧૧. દ્વેષ - વેર રાખવો
૧૨. ક્લેશ - ક્લેશ કરવો
૧૩. અભ્યાપ્ચાન - ખોટું કલંક લગાડવું
૧૪. પૈશુન્ય - યુગલી કરવી
૧૫. પર-પરિવાદ - બીજાઓની નિંદા કરવી
૧૬. રતિ-અરતિ - મનોજ્ઞ વસ્તુઓ પર રાગ કરવો અને અમનોજ્ઞ વસ્તુઓ પર દ્વેષ કરવો
૧૭. માયા-મૃષાવાદ - છળકપટ સાથે ખોટું બોલવું
૧૮. મિથ્યાદર્શન શલ્ય - કુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મ પર શ્રદ્ધા રાખવી

પ્રશ્ન - પાપ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે આત્માને મલિન કરે, જે અશુભ યોગોથી બંધાય અને દુઃખપૂર્વક ભોગવવામાં આવે એને પાપ કહે છે.

આસ્રવના ૨૦ ભેદ

૧. મિથ્યાત્વ - મિથ્યાત્વનું સેવન કરે તો આસ્રવ
૨. અવ્રત - પ્રત્યાપ્ચાન ન કરે તો આસ્રાવ,
૩. પ્રમાદ - પાંચ પ્રમાદનું સેવન કરે, તો આસ્રવ
૪. કષાય - ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનું સેવન કરે તો આસ્રવ
૫. યોગ - યોગ પ્રવર્તાવે તો આસ્રવ
૬. પ્રાણાતિપાત - જીવ હિંસા કરે તો આસ્રવ

૭. મૃષાવાદ - ખોટું બોલે તો આસ્રવ
૮. અદત્તાદાન - ચોરી કરે તો આસ્રવ
૯. મૈથુન - કુશીલ સેવે તો આસ્રવ
૧૦. પરિગ્રહ મમતા મૂચ્છા રાખે તો આસ્રવ
૧૧. શ્રોત્રેન્દ્રિય વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૨. ચક્ષુરિન્દ્રિય વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૩. ઘ્રાણેન્દ્રિય વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૪. રસનેન્દ્રિય વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૫. સ્પર્શનેન્દ્રિય વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૬. મન વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૭. વચન વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૮. કાયા વશમાં ન રાખે તો આસ્રવ
૧૯. ઉપકરણ અયતનાથી લે અને રાખે તો આસ્રવ
૨૦. સોય અયતનાથી લે અને અયતનાથી રાખે તો આસ્રવ

પ્રશ્ન - આસ્રવ તત્ત્વ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે ક્રિયા દ્વારા આત્મામાં શુભ, અશુભ કર્મ આવે છે તેને આસ્રવ કહે છે. જીવરૂપી તળાવમાં કર્મરૂપી પાણી આસ્રવ રૂપ નાળા (નહેર) દ્વારા આવે છે.

સંવરના ૨૦ ભેદ :

૧. સમક્તિ - સંવર, ૨. વિરતિ સંવર વ્રત પચ્ચક્રખાણ કરે, તો સંવર, ૩. અપપ્રમાદ સંવર પ્રમાદ - ન કરે તો સંવર, ૪. અકષાય સંવર કષાય - ન કરે તો સંવર, ૫. યોગ ન પર્વતાવિ તો સંવર, ૬. પ્રાણાતિપાત વિરમણ જીવહિંસા ન કરે તો સંવર, ૭. મૃષાવાદ વિરમણ ખોટું ન બોલે તો સંવર, ૮. અદત્તાદાન વિરમણ - ચોરી ન કરે તો સંવર, ૯. મૈથુન વિરમણ - કુશીલ ન સેવે તો સંવર, ૧૦. પરિગ્રહ વિરમણ - મુચ્છા સંગ્રહ ન રાખે તો સંવર, ૧૧. શ્રોત્રેન્દ્રિય સંવર - શ્રોત્રેન્દ્રિયના વશમાં કરે તો સંવર, ૧૨. ચક્ષુરિન્દ્રિય વશમાં કરે તો સંવર ૧૩. ઘ્રાણેન્દ્રિય - વશમાં કરે તો સંવર, ૧૪. રસનેન્દ્રિયને વશમાં કરે તો સંવર, ૧૫. સ્પર્શનેન્દ્રિયને વશમાં કરે તો સંવર, ૧૬. મનને વશમાં કરે તો સંવર ૧૭. વચનને વંશમાં કરે તો સંવર, ૧૮. કાયા વશમાં કરે તો સંવર, ૧૯. ઉપકરણ યતનાથી લે અને યતનાથી રાખે તો સંવર, ૨૦. સોય - કુશાગ્ર માત્ર યતનાથી લે અને યતનાથી રાખે તો સંવર,

પ્રશ્ન - સંવર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે ક્રિયા દ્વારા આત્મામાં શુભ-અશુભ કર્મોનું આવવું બંધ (રોકાઈ) થઈ જાય છે, તેને સંવર કહે છે. જીવરૂપી તળાવમાં આસ્રવરૂપ નાળા દ્વારા આવતું કર્મરૂપી પાણી સમ્યક્ત્વ, વ્રત, પ્રત્યાખ્યાન વગેરે દ્વારા રોકાય છે.

નિર્જરાના ૧૨ ભેદ

૧. અનશન (ઉપવાસ વગેરે કરવા), ૨. ઊણોદરી (ભૂખથી ઓછું ખાવું), ૩. ભિક્ષાયર્યા (સાધુવૃત્તિ અનુસાર ભિક્ષા માંગવી), ૪. રસ-પરિત્યાગ (વિગય વગેરેનો ત્યાગ) ૫. કાયક્લેશ (આસન વગેરે કરવા) ૬. પ્રતિસંલીનતા (ઈન્દ્રિયોને વશમાં કરવી), ૭. પ્રાયશ્ચિત્ત (દંડ લેવો), ૮. વિનય - વિવેક કરવો, ૯. વૈયાવૃત્ય (સેવા કરવી), ૧૦. સ્વાધ્યાય (ભણવું - ભણાવવું) ૧૧. ધ્યાન ચિત્તને એકાગ્ર કરવું. ૧૨. કાયોત્સર્ગ (કાયાનો વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો)

પ્રશ્ન - નિર્જરા કોને કહે છે ?

ઉત્તર - આત્મા ઉપર લાગેલા કર્મોનું આંશિક રૂપથી નષ્ટ થવું નિર્જરા છે. ઉપવાસ વગેરે ૧૨ પ્રકારના તપથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે. નિર્જરાના બે ભેદ - સકામ એ અકામ. સકામ નિર્જરા મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયક બને છે.

બંધના ૪ ભેદ

૧. પ્રકૃતિ બંધ, ૨. સ્થિતિ બંધ, ૩. અનુભાગ બંધ, ૪. પ્રદેશ બંધ

પ્રશ્ન - બંધ તત્ત્વ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - કષાય તથા યોગના કારણે આત્માની સાથે કર્મ પુદ્ગલોનું એકમેક થઈ બંધ થાય તેને બંધતત્ત્વ કહે છે. જેમ કે - દૂધ અને પાણી, લોહપિંડ અને અગ્નિની જેમ એકમેક થઈ જાય છે.

૧. પ્રકૃતિ બંધ - જીવ દ્વારા ગ્રહણ કરેલા કર્મ પુદ્ગલોના જુદા-જુદા સ્વભાવને પ્રકૃતિ બંધ કહે છે.

૨. સ્થિતિબંધ - જીવ દ્વારા ગ્રહણ કરેલા કર્મ પુદ્ગલો અમુક સમય સુધી પોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ ન કરતા જીવ સાથે રહેવાની કાળ મર્યાદાને સ્થિતિ બંધ કહે છે.

● ભિક્ષાચાર્ય નામના તપથી ઠાણાંગ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે. શ્રી સમયવાયાંગ સૂત્રમાં તેના સ્થાને વૃત્તિસંક્ષેપ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

૩. અનુભાગ બંધ - જીવ દ્વારા પ્રહણ કરેલા કર્મ પુદ્ગલોમાં ફળ દેવાની ન્યૂન-અધિક શક્તિને અનુભાગ બંધ કહેવાય છે.

૪. પ્રદેશ બંધ - જીવ સાથે ન્યૂન-અધિક પ્રદેશવાળા કર્મ સ્કંધોના સંબંધને પ્રદેશ બંધ કહેવાય છે.

પ્રકૃતિ બંધ અને પ્રદેશ બંધનું કારણ યોગ છે તથા સ્થિતિ બંધ અને અનુભાગ બંધનું કારણ કષાય છે.

મોક્ષના ૪ ભેદ :

૧. સમ્યગ્ દર્શન, ૨. સમ્યગ્ જ્ઞાન, ૩. સમ્યક્ ચારિત્ર અને ૪. સમ્યગ્ તપ.
- સમ્યગ્ દર્શન - જીનેશ્વર ભગવાનના વચનો ઉપર શુદ્ધ શ્રદ્ધા રાખવી.
- સમ્યગ્ જ્ઞાન - શ્રદ્ધાપૂર્વક સાચા જ્ઞાનને સમ્યગ્ જ્ઞાન કહે છે.
- સમ્યગ્ ચારિત્ર - દર્શન અને જ્ઞાનપૂર્વક સત્ય આચરણ કરવું.
- સમ્યગ્ તપ - આત્મશુદ્ધિ માટે વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાન કરવું.

પ્રશ્ન - નિર્જરા અને મોક્ષમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર - કર્મોના એક દેશને (હિસ્સા) આત્માથી જુદા કરવા નિર્જરા છે તથા સંપૂર્ણ કર્મોને આત્માથી અલગ કરવા મોક્ષ છે.

પંદરમે બોલે આત્મા - ૮

૧. દ્રવ્ય આત્મા, ૨. કષાય આત્મા, ૩. યોગ આત્મા, ૪. ઉપયોગ આત્મા, ૫. જ્ઞાન આત્મા, ૬. દર્શન આત્મા, ૭. ચારિત્ર આત્મા, ૮. વીર્ય આત્મા
૧. દ્રવ્ય આત્મા : ત્રિકાળવર્તી, અસંખ્ય પ્રદેશી દ્રવ્ય આત્મા.
૨. કષાય આત્મા : ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રૂપ કષાય આત્મા.
૩. યોગ આત્મા : મન, વચન અને કાયા રૂપ યોગ આત્મા.
૪. ઉપયોગ આત્મા : પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને ચાર દર્શન રૂપ ઉપયોગ આત્મા.
૫. જ્ઞાન આત્મા : મતિજ્ઞાન વગેરે (સાકારોપયોગ) રૂપ જ્ઞાન આત્મા.
૬. દર્શન આત્મા : ચક્ષુદર્શન વગેરે (નિરાકારોપયોગ) રૂપ દર્શન આત્મા.
૭. ચારિત્ર આત્મા : સામાયિક ચારિત્ર વગેરે રૂપ આત્મા.
૮. વીર્ય આત્મા : ઉત્થાન વગેરે રૂપ વીર્ય આત્મા.

પ્રશ્ન - આત્મા કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે જ્ઞાન વગેરે પર્યાયોમાં નિરંતર ગમન કરે એને આત્મા કહે છે.

સોળમે બોલે દંડક - ૨૪

સાત નારકીનો એક દંડક : નારકી સાત પૃથ્વીમાં રહે છે. સાત નારકીના નામ - ધમા, વંશા, શીલા, અંજણા, રિક્કા, મઘા અને માઘવઈ.

એમના ગોત્ર-રત્ન-પ્રભા, શર્કરા-પ્રભા, વાલુકા-પ્રભા, પંક-પ્રભા, ધૂમ્ર-પ્રભા, તમ:-પ્રભા અને તમસ્તમ:-પ્રભા.

દસ ભવનપતિઓના દસ દંડક એમના નામ ૧. અસુરકુમાર, ૨. નાગકુમાર, ૩. સુવર્ણકુમાર, ૪. વિદ્યુતકુમાર, ૫. અગ્નિકુમાર, ૬. દ્વીપકુમાર, ૭. ઉદધિકુમાર, ૮. દિશાકુમાર, ૯. પવનકુમાર, ૧૦. સ્તનિતકુમાર.

પાંચ સ્થાવરોના પાંચ દંડક - પાંચ સ્થાવરોના નામ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાય.

ત્રણ વિકલેન્દ્રિયના ત્રણ દંડક - ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોના નામ બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય

તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના એક દંડક, મનુષ્યના એક દંડક, વાણવ્યન્તર દેવતાનો એક દંડક, જ્યોતિષી દેવતાનો એક દંડક, વૈમાનિક દેવતાનો એક દંડક. એ બધા ચોવીસ દંડક થયા (૧+૧૦+૫+૩+૧+૧+૧+૧+૧ = ૨૪)

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રના પ્રથમ સ્થાનમાં ચતુર્વિંશતિ દંડકનું નિરૂપણ કરતા નેરઈચ્છાણ એગાવગ્ગણાં એવા પાઠ છે, પરંતુ સાત નારકીની એક વર્ગણા એમ નથી જોવા મળતું તેથી સાત નારકીની જગ્યાએ નારકી આ શબ્દનો પ્રયોગ યોગ્ય છે.

શ્રી ઠાણાંગ સૂત્ર વગેરે અનુસાર સેલા શબ્દ યોગ્ય છે, સિલા નહીં.

પ્રાકૃત શબ્દ સુવર્ણકુમારના તત્ત્વાર્થસૂત્ર અનુસાર સંસ્કૃત રૂપાંતર સુવર્ણકુમાર છે. અન્ય પ્રમાણોથી હિંદીમાં સુવર્ણ શબ્દ જ યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન - દંડક કોને કહે છે ?

ઉત્તર - પોતાના કરેલા કર્મોનો જ્યાં દંડ ભોગવવામાં આવે છે, તે સ્થાનને દંડક કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન - વિકલેન્દ્રિય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે ત્રસ જીવોને પાંચેય ઈન્દ્રિયો પૂરી ન મળી હોય. જેમ કે બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેઈન્દ્રિય. ક્યાંક-ક્યાંક એકેન્દ્રિયને પણ વિકલેન્દ્રિય માનવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન - તિર્યચ પંચેન્દ્રિય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - તિર્યચ ગતિવાળા એવા જીવ, જેમને પાંચેય ઈન્દ્રિયો પૂરી મળી હોય. જેમકે - માછલી, પશુ, પક્ષી, સાપ, નોળિયો વગેરે.

સત્તરમે બોલે લેશ્યા - ૬

૧. કૃષ્ણ લેશ્યા, ૨. નીલ લેશ્યા, ૩. કાપોત લેશ્યા, ૪. તેજોલેશ્યા, ૫. પદ્મ લેશ્યા, ૬. શુક્લ લેશ્યા.

પ્રશ્ન - લેશ્યા કોને કહે છે ?

ઉત્તર - યોગની પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન આત્માના શુભાશુભ પરિણામોને લેશ્યા કહે છે.

(છ પુરુષોએ એક જાંબુનું વૃક્ષ જોયું. વૃક્ષ પર પાકેલા ફળ હતા. શાખાઓ નીચે તરફ ઝૂકેલી હતી. તેને જોઈને ફળ ખાવાની ઈચ્છા થઈ. તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કેવી રીતે આના ફળ ખાઈ શકીએ એકે કહ્યું - વૃક્ષ પર ચડવાથી પડવાનો ડર છે માટે તેને જડમાંથી કાપીને નાંખીએ અને શાંતિથી બેસીને ફળ ખાઈએ. આ સાંભળીને બીજાએ કહ્યું વૃક્ષને જડમાંથી કાપીને પાડવાથી શું લાભ ? માત્ર મોટી મોટી ડાળી કેમ ન કાપવામાં આવે ત્રીજો બોલ્યો મોટી ડાળીઓ ન કાપતા નાની-નાની ડાળીઓ કેમ ન કાપીએ ? કારણ કે ફળ તો નાની ડાળીઓમાં જ છે. ચોથાને આ વાત પસંદ ન આવી, તેણે કહ્યું - માત્ર ફળોના ગુચ્છા તોડીએ. આપણને તો ફળો જ ખાવા છે. પાંચમાએ કહ્યું - ગુચ્છા પણ તોડવાની જરૂર નથી. માત્ર પાકેલા ફળ જ તોડીએ આ સાંભળી છઠ્ઠાએ કહ્યું. - જમીન પર ઘણા પડેલા છે, તેને જ ખાઈ લઈએ. આપણે તો ફળ જ ખાવા છે ને.

લેશ્યાઓમાં ક્રમશઃ : વિશુદ્ધિની અંધિકતા છે આ પ્રકારે કૃષ્ણ લેશ્યાના પરિણામોમાં સંકલેશ સર્વથી વધારે છે. નીલ-કાપોત વગેરે લેશ્યાઓમાં સંકલેશ ક્રમશઃ ઓછા થતા જાય છે તેમ જ વિશુદ્ધિ ક્રમશઃ : વધતી જાય છે યાવત્ શુક્લ લેશ્યામાં સંકલેશ બધાથી ઓછા તેમ જ વિશુદ્ધિ સર્વથી વધારે છે.

આ છ લેશ્યાઓમાં પ્રથમ ત્રણ અશુભ અને અધર્મ લેશ્યાઓ છે. આ લેશ્યાઓમાં અશુભ ગતિના બંધ થાય છે. શેષ ત્રણ લેશ્યાઓ શુભ તેમ જ ધર્મ લેશ્યાઓ છે. આ લેશ્યાઓમાં શુભગતિનો બંધ થાય છે.

અઠારમે બોલે દૈષ્ટિ - ૩

૧. સમ્યક્ દૈષ્ટિ, ૨. મિથ્યા દૈષ્ટિ, ૩. સમ્યક્ - મિથ્યા દૈષ્ટિ

પ્રશ્ન - દૈષ્ટિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જો કે દૈષ્ટિ શબ્દનો અર્થ નેત્ર, જ્યોતિ કે જોવાની શક્તિ થાય છે, પરંતુ અહીં દૈષ્ટિનો અર્થ માન્યતા કે સિદ્ધાંત કે શ્રોતા છે. દેવ, ગુરુ, ધર્મ તથા જીવ વગેરે તત્ત્વ વિષયક શ્રદ્ધા વિશેષને દૈષ્ટિ કહે છે.

સમ્યક્ દષ્ટિ - વીતરાગ દેવની વાણી પર સર્વથા રૂચિ રાખનાર.

મિથ્યા દષ્ટિ - વીતરાગ વાણી પર દેશતઃ કે સર્વતઃ અરૂચિ રાખનાર

સમ્યક્ મિથ્યા દષ્ટિ - વીતરાગ વાણીની પ્રતિ ન રૂચિ કે ન અરૂચિ રાખનાર.

ઓગણીસમે બોલે ધ્યાન - ૪

૧. આર્તધ્યાન, ૨. રૌદ્ર ધ્યાન, ૩. ધર્મ ધ્યાન, ૪. શુક્લ ધ્યાન.

પ્રશ્ન - ધ્યાન કોને કહે છે ?

ઉત્તર - એક વસ્તુ કે વિષય પર મને સ્થિર કરવું. પહેલા બે ધ્યાન અશુભ છે અને બાકીના શુભ છે.

વીસમે બોલે ષટ્ દ્રવ્યોના ૩૦ ભેદ :

છદ્રવ્યોના નામ - ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશસ્તિકાય, ૪. કાળ દ્રવ્ય, ૫. જીવાસ્તિકાય, ૬. પુદ્ગલાસ્તિકાય, તે દરેકના પાંચ ભેદ છે.

૧. ધર્માસ્તિકાયના ૫ ભેદ :

૧. દ્રવ્યથી - એક દ્રવ્ય,
૨. ક્ષેત્રથી - સંપૂર્ણ લોક પ્રમાણે,
૩. કાળથી - અનાદિ અંત રહિત,
૪. ભાવથી - વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રહિત અર્થાત્ અરૂપી, અજીવ શાશ્વત્ લોકવ્યાપી અને અસંખ્યાત્ પ્રદેશી છે. ગુણથી-ચલણ ગુણ પાણીમાં, માછલીનું દષ્ટાંત. જેવી રીતે પાણીના આધારે માછલી ચાલે છે તેવી રીતે જ જીવ અને પુદ્ગલ બંને ધર્માસ્તિકાયના આધારે ચાલે છે.

૨. અધર્માસ્તિકાયના ૫ ભેદો :

૧. દ્રવ્યથી એક દ્રવ્ય,
૨. ક્ષેત્રથી - સંપૂર્ણ લોક પ્રમાણે,
૩. કાળથી - અનાદિ અનંત. આદિ અંત રહિત,
૪. ભાવથી - વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત, અરૂપી, અજીવ, શાશ્વત, લોકવ્યાપી અને અસંખ્યાત પ્રદેશી છે.
૫. ગુણથી - સ્થિરતા ગુણ

થાકેલા પથિક અને છાયાનું દષ્ટાંત અથવા ઊડતા વિમાન અને એરપોટ.. દષ્ટાંત, જેવી રીતે થાકેલા મુસાફરને રોકવામાં છાયા નિમિત્ત ભૂત છે અથવા ઊડતા વિમાનને રોકવામાં એરપોર્ટ.. નિમિત્તભૂત છે, તેવી રીતે જીવ અને પુદ્ગલને સ્થિર કરવામાં અધર્માસ્તિકાય નિમિત્તભૂત છે.

આમ તો શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રમાં અધર્માસ્તિકાયનો ગુણ સ્થાનગુણ બતાવ્યો છે, પરંતુ સ્થાન ગુણનું કથન કરવાથી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ભાષાના અપરિચિત વ્યક્તિઓને સ્થાન ગુણનું તાત્પર્ય સ્થાન આપવાનો ગુણ પ્રતીત લાગે, તેથી અહીં સ્થાનનો પર્યાયવાચી સ્થિરતા શબ્દથી અધર્માસ્તિકાયના ગુણને વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે.

૩. આકાશાસ્તિકાયના ૫ ભેદ :

૧. દ્રવ્યથી - એક દ્રવ્ય,
૨. ક્ષેત્રથી - લોકાલોક પ્રમાણે,
૩. કાળથી - અનાદીઅનંત, આદિ અંત રહિત
૪. ભાવથી - વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શ રહિત, અરૂપી અજીવ, શાશ્વત, સર્વવ્યાપી અને અનંત પ્રદેશી છે.
૫. ગુણથી - અવગાહના ગુણ સ્થાન દેવાનો ગુણ ભીંત અને ખીલીનું દષ્ટાંત જેવી રીતે ખીલીને ભીંત જગ્યા આપવામાં સહાયક છે. તેવી રીતે ધર્માસ્તિકાય વગેરે પાંચ દ્રવ્યોને આકાશાસ્તિકાય જગ્યા આપવા માટે સહાયક છે.

૪. કાળના ૪ ભેદ :

૧. દ્રવ્યથી - અનંત દ્રવ્ય,
૨. ક્ષેત્રથી - અઢી દ્વીપ પ્રમાણે,
૩. કાળથી - અનાદિ અનંત. આદિ અંત રહિત
૪. ભાવથી - વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રહિત, અરૂપી, અજીવ, શાશ્વત અને અપ્રદેશી છે.
૫. ગુણથી - વર્તન ગુણ. નવાને જૂના અને જૂનાને નષ્ટ કરે.

જે પદાર્થ સમયે સમયે પરિવર્તનમાં સહાયક છે. જેમ - કપડાં ને રંગનું દષ્ટાંત જેવી રીતે કપડાંને રંગમાં નાખવામાં આવે તો રંગ કપડાંનું સ્વરૂપ બદલી દે છે, તેવી રીતે કાળ પર પદાર્થના પરિવર્તનમાં સહાયક છે. પ્રદેશ રહિત હોવાથી કાળ અસ્તિકાય નથી.

જેવી રીતે ધર્માસ્તિકાય ગતિમાં સહાય છે. ગતિ પુદ્ગલ અને જીવો ગતિ કરે છે. અધર્માસ્તિકાય સ્થિરતામાં સહાયક છે, પુદ્ગલ તેમ જ જીવ પોતે સ્થિર થાય છે. આ પ્રકારે કાળ પરિવર્તનમાં સહાયક માત્ર છે જીવ, પુદ્ગલ વગેરે પોતે જ પરિવર્તન થાય છે.

કાળ નવાને જુનું કરવામાં તથા જૂનાને નષ્ટ કરવામાં સહાયક છે. માત્ર આટલું જ નથી, સાથે સાથે કાળ જૂનાને નવા થવામાં પણ સહાય છે. જેવી રીતે જૂના કાગળોની ગુલફીથી નવા કાગળો બનાવવા. કોઈપણ નાનું અથવા મોટું પરિવર્તન પણ કાળની સહાયતા વિના નથી થતું. કપડા અને રંગના દૃષ્ટાંતથી ઉપર્યુક્ત તથ્ય સ્પષ્ટ કર્યું છે. કપડાં ને કાતરનું દૃષ્ટાંત. પ્રદેશ રહિત હોવાથી કાળ અસ્તિકાય નથી.

૫. જીવાસ્તિકાયના ૫ ગુણ

૧. દ્રવ્યથી - અનંત જીવ દ્રવ્ય,
૨. ક્ષેત્રથી - સંપૂર્ણ લોક પ્રમાણે,
૩. કાળથી - આદિ અંત રહિત,
૪. ભાવથી - વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રહિત. અરૂપી શાશ્વત, લોકવ્યાપી અને અનંત પ્રદેશી છે. એક જીવ અપેક્ષા શરીર વ્યાપી અને અસંખ્યાત પ્રદેશી છે.
૫. ગુણથી - ઉપયોગ ગુણ. ચંદ્ર સૂર્યની પ્રભાની કળાનું દૃષ્ટાંત સ્વીકીત વાદળો દ્વારા ઢાંકાઈ જવા છતા ચંદ્ર-સૂર્યની પ્રભાનો અંશ તો રહે જ છે તેવી રીતે કર્મોનું આવરણ આવવા છતાં પણ જીવનમાં ઉપયોગનું કાંઈને કાંઈ અંશ અનાવૃત્ત જ રહે છે.

૬. પુદ્ગલાસ્તિકાયના ૫ ભેદ :

૧. દ્રવ્યથી અનંત દ્રવ્ય,
૨. ક્ષેત્રથી - સંપૂર્ણ લોક પ્રમાણ,
૩. કાળથી - સાદિ અનત આદિ અંત

ઉપયોગગુણ માટે પૂર્વમાં ચંદ્રમાની કળાનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવે છે તે સર્વથા ઘટિત થતું નથી. ચંદ્રમાની કળા તો અમાસના દિવસે અદ્રશ્ય થઈ જાય છે, પરંતુ કોઈપણ જીવનો ઉપયોગ સર્વથા નષ્ટ થતો નથી, સાથે જ ચંદ્રમાની કળા હિયમાન-વર્ધમાન થાય છે, પરંતુ ઉપયોગમાં બધા જીવોને હીયમાન-વર્ધમાન અવસ્થા જરૂરી નથી. કેવળી વગેરેનો ઉપયોગ હીયમાન-વર્ધમાન નથી હોતો. ગુણ ગુણીમાં હંમેશા જોવા મળે છે, તેથી દરેક જીવમાં ઉપયોગ ગુણ ન્યૂન અધિક રૂપમાં અવશ્ય જોવા મળે છે. આ વાતને વ્યક્ત કરવા શ્રી નંદીસૂત્રકાર કહે છે -

અર્થાત્ બધા જીવોને અક્ષર જ્ઞાન ઉપયોગનો અનંતમો ભાગ ખુલ્લો રહે છે. જો તે પણ આવૃત્ત થઈ જાય તો જીવ અજીવ થઈ જાય છે. આશય એ છે કે જીવનું અજીવ થવાનું કારણ ઉપયોગ ગુણ છે. ઉપયોગ દરેક જીવમાં હંમેશાં જોવા મળે છે. તમણે ઉદા. આપતા કહ્યું. .. અર્થાત્ કેટલા પણ મેઘ સમુદાય (વાદળાઓ) આવે તો પણ ચંદ્ર-સૂર્યની પ્રત્મા રહે છે. તે પ્રકારે કેટલાય કર્મોના આવરણ આવવા છતા પણ ઉપયોગનો થોડો અંશ રહે છે.

પ્રશ્ન - દ્રવ્ય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન ત્રણેય કાળમાં રહેવાવાળા ગુણ અને પર્યાયોનો જે આધાર છે, એને દ્રવ્ય કહે છે.

પ્રશ્ન - લોક કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જેમાં ધર્માસ્તિકાય વગેરે દ્રવ્ય હોય એને લોક કહે છે.

પ્રશ્ન - અલોક કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જેમાં આકાશ સિવાય અન્ય દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ ન હોય, એને અલોક કહે છે.

પ્રશ્ન - ગુણ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - જે દ્રવ્યના આશ્રિત હોય, દ્રવ્યના બધા અંશોમાં દરેક સમયે હોય, એને ગુણ કહે છે.

પ્રશ્ન - જીવાસ્તિકાય કોને કહે છે ?

ઉત્તર - લોકમાં રહેલા સમગ્ર જીવોના આત્મપ્રદેશોના સમૂહને જીવાસ્તિકાય કહે છે.

શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક ૧ ઉદ્દેશક ૧૦ તથા શ્રી ઠાણાંગસૂત્ર (સ્થાન ૫ ઉદ્દેશક ૩) માં પુદ્ગલાસ્તિકાયનો ગ્રહણ ગુણ બતાવ્યો છે. સડન-ગલનવિધ્વંસન ગુણ નહીં સડન-ગલન વિધ્વંસન એક પ્રકારનું પર્યાય પરિવર્તન છે. જેમ કે બધા દ્રવ્યોમાં હોય છે, માટે તેના માત્ર પુદ્ગલનો ગુણ માનવો યુક્તિયુક્ત પણ નથી તેમ જ આગમોક્ત પણ નથી. પુદ્ગલનો પરિભ્રમણ કરતા ટીકાકાર છે. .. અહીં પૂરણ અને ગલનનું તાત્પર્ય ક્રમશઃ જોડાણ અને અલગ થવું છે, પરંતુ સડન-ગલન નથી. અહીં ગ્રહણનો અર્થ સંગ્રહ-વિગ્રહથી છે એટલે પુદ્ગલોના પરસ્પર જોડવા અને વિખરવાથી છે.

પુદ્ગલના ગ્રહણ ગુણનો એક અર્થ છે - પુદ્ગલોનું જ જીવો દ્વારા ગ્રહણ થઈ શકે છે.

એકવીસમે બોલે રાશિ - ૨ :

૧. જીવરાશિ, ૨. અજીવ રાશિ.

પ્રશ્ન - રાશિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સમૂહ, વર્ગ ઢગલાને રાશિ કહે છે. જીવ રાશિના ૫૬૩ ભેદ અને અજીવ રાશિના ૫૬૦ ભેદ થાય છે.

જીવરાશિના ૫૬૩ ભેદ

નારકીના ૧૪ ભેદ

૭ પૃથ્વીના અપર્યાપ્તા તેમ જ પર્યાપ્તા નારકીના કુલ ૧૪ ભેદ

તિર્થચના ૪૮ ભેદ

એકેન્દ્રિયના ૨૨

પૃથ્વીકાય - સૂક્ષ્મ અપર્યા, સૂક્ષ્મ પર્યા., બાદર અપર્યા., બાદર પર્યા - ૪

અપકાય - સૂક્ષ્મ અપર્યા, સૂક્ષ્મ પર્યા., બાદર અપર્યા., બાદર પર્યા - ૪

તેઉકાય - સૂક્ષ્મ અપર્યા, સૂક્ષ્મ પર્યા., બાદર અપર્યા., બાદર પર્યા - ૪

વાયુકાય - સૂક્ષ્મ અપર્યા, સૂક્ષ્મ પર્યા., બાદર અપર્યા., બાદર પર્યા - ૪

વનસ્પતિકાય સૂક્ષ્મ નિગોદ, બાદર નિગોદ, બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિ

આ ત્રણના અપર્યા. અને પર્યા.

૬

૨૨

વિકલેન્દ્રિયના ૬ ભેદ

બેઈન્દ્રિયના - અપર્યા. પર્યા.

૨

તેઈન્દ્રિયના - અપર્યા. પર્યા.

૨

ચૌરેન્દ્રિયના - અપર્યા. પર્યા.

૨

૬

તિર્થચ પંચેન્દ્રિયના ૨૦ ભેદ

સંજી તિર્થચ પંચેન્દ્રિય + અસંજી તિર્થચ પંચેન્દ્રિય

જળચર અપર્યા., પર્યા. + જળચર અપર્યા., પર્યા.

૪

સ્થળચર અપર્યા., પર્યા. + સ્થળચર અપર્યા., પર્યા.

૪

ખેચર અપર્યા., પર્યા. + ખેચર અપર્યા., પર્યા.

૪

ઉરપરિસર્પ અપર્યા., પર્યા. + ઉરપરિસર્પ અપર્યા., પર્યા.

૪

ભુજપરિસર્પ અપર્યા., પર્યા. + ભુજપરિસર્પ અપર્યા., પર્યા.

૪

૨૦

તિર્થચના કુલ ભેદ - ૨૨+૬+૨૦ = ૪૮

મનુષ્યના ૩૦૩ ભેદ

૧૫ કર્મભૂમિના મનુષ્ય = ૫ ભરત, ૫ ઈરવત, ૫ મહાવિદેહ

અકર્મ ભૂમિના મનુષ્ય = ૫ દેવગુરુ, ૫ ઉત્તરકુરુ

૫ હરિવર્ષ ૫ રમ્યકવર્ષ

૫ હેમવય, ૫ હિરણ્યવય

૫૬ અંતરદ્વીપના મનુષ્ય

૧૦૧ ગર્ભજ મનુષ્યના અપર્યા. પર્યા ૨૦૨

૧૦૧ સંમૂર્ચિષ્મ મનુષ્યના અપર્યા. ૧૦૧

(ગર્ભજ મનુષ્યની અશુચિમાં ઉત્પન્ન) ૩૦૩

નોટ : અપર્યા. = અપર્યાપ્ત

પર્યા. = પર્યાપ્ત

દેવતાના - ૧૯૮ ભેદ

ભવનપતિના ૨૫ ભેદ ૧. અસુરકુમાર, ૨. નાગકુમાર, ૩. સુવર્ણકુમાર, ૪. વિદ્યુતકુમાર, ૫. અગ્નિકુમાર, ૬. દ્વીપકુમાર, ૭. ઉદધિકુમાર ૮. દિશાકુમાર, ૯. પવનકુમાર, ૧૦. સ્તનિતકુમાર

પરમાધાર્મિક દેવોના ૧૫ ભેદ

૧. અંબ, ૨. અંબરીષ, ૩. શ્યામ, ૪. શબલ, ૫. રોદ્ર, ૬. મહારોદ્ર, ૭. કાળ, ૮. મહાકાળ, ૯. અસિપત્ર, ૧૦. ધનુષ, ૧૧. કુંભ, ૧૨. વાલુકા, ૧૩. વૈતરણી, ૧૪. ખરસ્વર, ૧૫. મહાઘોષ

વાણવ્યંતરના ૨૬ ભેદ

પિશાચના ૮ ભેદ

૧. પિશાચ, ૨. ભૂત, ૩. યક્ષત, ૪. રાક્ષસ, ૫. કિન્નર, ૬. કિંપુરુષ, ૭. મહોરગ, ૮. ગંધર્વ.

અણપણ્ણે ૮ ભેદ

૧. અણપણ્ણે ૨. પાણપણ્ણે, ૩. ઈસિવાઈ, ૪. ભૂયવાઈ, ૫. કંદે, ૬. મહાકંદે, ૭. કોહંડ, ૮. પયંગદેવ. (સમૂર્ચિષ્મ-મનુષ્ય પિત્તેસુવા ઈએસુવા (પર) સોણિએસુવા (લોહીમાં) સુક્કેસુવા (વીર્યમાંથી સુક્કપુગ્ગલ પરિસાડિએસુવા સૂકાયેલા વીર્ય વગેરેના પદ્મલો ફરી ભીના થવા પર ૧૧. વિગયજીવ ક્લેવરે સુવા

(મૃત કલેવરોમાં) ૧૨. પુરિસ સંજોગોસુવા(સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગમાં) ૧૩. નગર - નિદ્રમણેસુવા (નગરની ખાળોમાં) ૧૪. સવ્વસુયેવ અસુઈ ઠાણેસુવા (મનુષ્યનો બધા અશુચિ સ્થાનોમાં) પ્રથમ પ્રજ્ઞાપના પદ સંમૂર્ઝિમ મનુષ્ય નિયમા અપર્યાપ્તિ અવસ્થામાં કાળ કરે છે તેથી તેમના પર્યાપ્તિ ભેદમાંથી નથી લેવાતા.)

જૃંભકના ૧૦ ભેદ

૧. આણજૃંભક, ૨. પાણજૃંભક, ૩. લયનજૃંભક, ૪. શયનજૃંભક, ૫. વસજૃંભક, ૬. ફળજૃંભક, ૭. પુષ્પજૃંભક, ૮. બીયજૃંભક, ૯. વિદ્યાજૃંભક, ૧૦. આયક્ત (અધિપતિ)જૃંભક

જ્યોતિષી દેવોના ૧૦ ભેદ

૧. ચંદ્ર, ૨. સૂર્ય, ૩. ગ્રહ, ૪. નક્ષત્ર, ૫. તારા આના ચર (બ્રમણશીલ) તેમ જ અચરે (સ્થિર)ના ૧૦ ભેદ થયા.

વૈજ્ઞાનિક દેવના ૩૮ ભેદ

કલ્પોપનના ૧૨ ભેદ

૧. સૌધર્મ, ૨. ઈશાન, ૩. સનત્કુમાર, ૪. માહેન્દ્ર, ૫. બ્રહ્મ, ૬. લાંતક, ૭. મહાશુક, ૮. સહસ્રાર, ૯. આણત, ૧૦. પ્રાણત, ૧૧. આરણ અને ૧૨. અચ્યુત

કિલ્વિષિક દેવના ત્રણ ભેદ - ૬

૧. ત્રણ પલીયા, ૨. ત્રણ સાગરીયા, ૩. તેર સાગરીયા

લોકાંતિક દેવોના ૮ ભેદ

૧. સારસ્વત, ૨. આદિત્ય, ૩. વાલ્મિ, ૪. વરુણ, ૫. ગર્દતોય, ૬. તુષિત, ૭. અવ્યાબાધ, ૮. આગીચ્યા અને ૯. અરિષ્ટ

ગ્રૈવેયકના ૮ ભેદ

૧. ભદ્ર, ૨. સુભદ્ર, ૩. સુજાત, ૪. સુમન, ૫. સુદર્શન, ૬. પિયદર્શન, ૭. આમોહે ૮. સુપ્રતિબદ્ધ, ૯. યશોધર .

અનુત્તર વિમાનના પાંચ ભેદ

૧. વિજય, ૨. વૈજયંત, ૩. જયંત, ૪. અપરાજિત, ૫. સર્વાર્થસિદ્ધ

આ પ્રકારે ૧૦+૧૫+૮+૮+૧૦+૧૦+૧૨+૩+૮+૮+૫ આ ૮૮ ના અપર્યાપ્તિ + ૮૮ પર્યાપ્તિ ૧૮૮ દેવ આમ ૧૪+૪૮+૩૦૩+૧૮૮ = ૫૬૩ ભેદ જીવરાશિના થયા

અજીવ રાશિના બે ભેદ

અરૂપી અજીવ અને રૂપી અજીવ

૧. અરૂપી અજીવના ૧૦ ભેદ

૧. ધર્માસ્તિકામ, ૨. ધર્માસ્તિકાયનો દેશ, ૩. ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ, ૪. અધર્માસ્તિકાય, ૫. અધર્માસ્તિકાયનો દેશ, ૬. અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ, ૭. આકાશાસ્તિકાય, ૮. આકાશાસ્તિકાયનો દેશ, ૯. આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ અને કાલ

૨. રૂપી અજીવના બે ભેદ - સૂક્ષ્મ પરિણત તેમ જ બાદર પરિણત

૧. સૂક્ષ્મ પરિણતના અનેક ભેદ - પરમાણુ, દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ, ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ, ચતુષ્પ્રદેશી સ્કંધ, પંચ પ્રદેશી સ્કંધ યાવત્ દશ પ્રદેશી સ્કંધ, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, અનંત પ્રદેશી સ્કંધ.

૨. બાદર પરિણત પુદ્ગલ અનંત પ્રદેશી જ હોય છે.

સૂક્ષ્મ પરિણત પુદ્ગલ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શની અપેક્ષા કુલ ૨૫૮૪૭

અજીવ રાશિના ૫૬૦ ભેદોના સ્થાન પર આટલા ભંગ કરવાનું કારણ આ પ્રકારે છે.. સિદ્ધાંત અનુસાર કોઈપણ પુદ્ગલમાં વર્ણ, ગંધ, રસ તેમ જ સ્પર્શ ચારે હોવા જોઈએ. આ દષ્ટથી વર્ણાદિ ચારનો સમાવેશ પૂર્વક પુદ્ગલોના ભંગોનું કથન કરવું આગમ અનુકૂળ તેમ જ ઉપયુક્ત છે.

પુદ્ગલના ૫૩૦ ભેદ વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ આમાંથી કોઈ બેના સંક્રમણથી બને છે, સાથે જ તે ૫૩૦ ભેદોમાં કેટલાય ભેદોનું પુનરાવર્તન થાય છે. જેમ કાળો સુરભિગંધનો ભેદ, પાછો સુરભિગંધ કાળો આ ભેદ વગેરે જેના લીધે ૫૩૦ ભેદ થતા નથી, તેથી ૫૩૦ ભેદોના સ્થાને વર્ણ, ગંધ, રસ તેમ જ સ્પર્શ આ ચારેના સંયોગથી બનાવવાળા ભંગ બતાવ્યા છે, છતાં પણ શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં તેમ જ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વર્ણ, ગંધ, રસ તેમ જ સ્પર્શની સાથે સંસ્થાનનું પણ વર્ણન છે, પરંતુ તે વધારે વિસ્તૃત હોવાથી અહીં શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક ૧૮ ઉદ્દેશક છ ના આધારે ભગોની સંયોજના કરી છે. પરમાણુ વગેરેના અલગ-અલગ ભેદ પણ પરિશિષ્ટથી જાણી શકાય છે, ભંગ થઈ શકે છે તથા બાદર પરિણત પુદ્ગલોના કુલ ૨૩૩૫૨૩ ભંગ થઈ શકે છે.

સૂક્ષ્મ પરિણામના ૨૫૮૪૭ ભંગમાંથી પરમાણુમાં ૨૦૦ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધમાં, ૬૦૭૫ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધમાં, ૧૬૮૭૫ ચતુષ્પ્રદેશી સ્કંધમાં પરિણામના ૨૪૩૦૦ તથા પંચપ્રદેશી યાવત્ અનંત પ્રદેશીમાં ૨૫૮૪૭ ભંગ પામે છે.

સૂક્ષ્મ પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘન્ય ૧ ઉત્કૃષ્ટ ૫ વર્ણ હોય છે.
 સૂક્ષ્મ પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘન્ય ૧ ઉત્કૃષ્ટ ૨ ગંધ હોય છે.
 સૂક્ષ્મ પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘન્ય ૧ ઉત્કૃષ્ટ ૫ ગંધ હોય છે.

સૂક્ષ્મ પરિણત પુદ્ગલોમાં શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ આ ચાર સ્પર્શોમાંથી જઘન્ય ૨ ઉત્કૃષ્ટ ૪ સ્પર્શ હોય છે. જો બે સ્પર્શ હોય તો અવિરોધી સ્પર્શ હોય છે.

વર્ણના પ્રકાર ૩૧ - અસંયોગી ૫ + દ્વિસંયોગી ૧૦ + ત્રિસંયોગી ૧૦ + ચતુસંયોગી ૫ + પંચસંયોગી ૧ = ૩૧

ગંધના પ્રકાર ૩ - ૧. સુરભિ ૨. દુરભિ ૩. સુરભિ-દુરભિ = ૩

રસના પ્રકાર ૩૧ - અસંયોગી ૫ + દ્વિસંયોગી ૧૦ + ત્રિસંયોગી ૧૦ + ચતુસંયોગી ૫ + પંચ સંયોગી ૧ = ૩૧

સ્પર્શના પ્રકાર ૯ - દ્વિસંયોગી ૪ ત્રિસંયોગી ૪ + ચતુસંયોગી ૧ = ૯

આ બધાને પરસ્પર ગુણવાથી ૨૫૮૪૭ ભંગ બને છે.

નિશ્ચય દૃષ્ટિથી પરમાણુ પુદ્ગલના ૨૦૦ બે પ્રદેશી ૬૦૭૫ ત્રણ પ્રદેશી ૧૬૮૭૫ તેમ જ ચાર પ્રદેશીના ૨૪૩૦૦ ભંગ પરિશિષ્ટ - ૧ જુઓ

અવિરોધી સ્પર્શ - શીત અને ઉષ્ણ પરસ્પર વિરોધી સ્પર્શ છે. આ બેમાંથી એક જ સ્પર્શ જોવા મળે છે. આ રીતે સ્નિગ્ધ અને સ્પર્શમાંથી એક જ સ્પર્શ જોવા મળે છે.

નોટ : સૂક્ષ્મ તેમ જ બાદર પરિણત પુદ્ગલોના ભંગ પરિશિષ્ટ - ૨ માં જુઓ.

બાવીસમે બોલે શ્રાવકજ્ઞના ૧૨ વ્રત :

૧. પહેલા સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતમાં શ્રાવકજ્ઞ જીવોને મારે નહિ, મરાવે નહિ, મન, વચન અને કાયાથી ત્રસ જીવોને મારવાનો ત્યાગ કરે, સ્થાવરની મર્યાદા કરે.

૨. બીજા સ્થૂળ મૃધાવાદ વિરમણ વ્રત (મોટું સ્થૂળ)માં ખોટું બોલે નહિ, બોલાવે નહિ, મન, વચન અને કાયાથી.

૩. ત્રીજા સ્થૂળ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતમાં શ્રાવકજ્ઞ મોટી ચોરી કરે નહિ, કરાવે નહિ, મન, વચન અને કાયાથી.

૪. ચોથા પરદાર-વિવર્જન તથા સ્વદાર-સંતોષ મૈથુન વિરમણ વ્રતમાં શ્રાવકજ્ઞ પરસ્ત્રીના સેવનનો ત્યાગ કરે અને પોતાની સ્ત્રીમાં મર્યાદા કરે

૫. પાંચમા સ્થૂળ પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રતમાં શ્રાવકજ્ઞ પરિગ્રહની મર્યાદા કરે.

૬. છઠ્ઠા, દિશા પરિમાણ વ્રતમાં શ્રાવકજી છએ (પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઊંચી-નીચી) દિશાઓની મર્યાદા કરે.

૭. સાતમા ઉપભોગ, પરિભોગ પરિમાણ વ્રતમાં શ્રાવકજી ૨૬ બોલની મર્યાદા કરે અને પંદર કર્મદાનનો ત્યાગ કરે.

૮. આઠમા અનર્થ - દંડ વિરમણ વ્રતમાં શ્રાવકજી અનર્થદંડનો ત્યાગ કરે.

૯. નવમા સામાયિક વ્રતમાં શ્રાવકજી રોજ શુદ્ધ સામાયિક કરે.

૧૦. દસમા દેશાવકાશિક વ્રતમાં શ્રાવકજી દેશાવકાશિક પૌષધ કરે. દયા કરે, સંવર કરે, ચૌદ નિયમ ધારે.

૧૧. અગિયારમા પૌષધોવાસ વ્રતમાં શ્રાવકજી પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ કરે.

૧૨. બારમા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતમાં શ્રાવકજી રોજ ચૌદ પ્રકારની વસ્તુઓમાંથી જે નિર્દોષ હોય તે વહોરાવે.

ત્રેવીસમે બોલે સાધુજીના પાંચ મહાવ્રત :

૧. અહિંસા મહાવ્રત : પહેલા મહાવ્રતમાં સાધુજી મહારાજ સર્વ પ્રકારે જીવહિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ અને કરનારને સારી જાણે નહિ, મન, વચન અને કાયાથી (ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી) અનુમોદના આપે નહી.

૨. સત્ય મહાવ્રત : બીજા મહાવ્રતમાં સાધુજી મહારાજ સર્વ પ્રકારે ખોટું બોલે નહી, બોલાવે નહિ, બોલનારને સારું જાણે નહિ, મન, વચન અને કાયાથી (ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી) અનુમોદના આપે નહી.

૩. અચૌર્ય મહાવ્રત: ત્રીજા મહાવ્રતમાં સાધુજી મહારાજ સર્વ પ્રકારે ચોરી કરે નહિ, કરાવે નહિ, કરનારને જાણે નહિ, મન , વચન અને કાયાથી (ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી) અનુમોદન આપે નહિ.

૪. બ્રહ્મચર્ય મહાવ્રત : ચોથા મહાવ્રતમાં સાધુજી મહારાજ સર્વ પ્રકારે મૈથુન સેવે નહિ, સેવરાવે નહિ, સેવનારને સારા જાણે નહિ, મન, વચન અને કાયાથી (ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી) અનુમોદન આપે નહિ.

૫. અપરિગ્રહ મહાવ્રત : પાંચમા મહાવ્રતમાં સાધુજી મહારાજ સર્વ પ્રકારે પરિગ્રહ રાખે નહિ, રખાવે નહિ, રાખનારને સારું જાણે નહિ મન, વચન અને કાયાથી (ત્રણ કરણ, ત્રણ યોગથી) અનુમોદન આપે નહિ.

પ્રશ્ન - વ્રત અને મહાવ્રતમાં શું અંતર છે ?

ઉત્તર - ગૃહસ્થ જીવનની મર્યાદામાં રહીને પોતાની શક્તિ અનુસાર અહિંસા વગેરે બાર અણુવ્રતોનું પાલન કરવું, તેને કહેવાય છે. ઘર-બાર છોડીને સર્વથા નિર્દોષ અહિંસા વગેરે વ્રતોનું પૂર્ણ પાલન કરવું મહાવ્રત કહેવાય છે. શ્રાવક અણુવ્રતી કહેવાય છે અને પંચ મહાવ્રતધારી સાધુ કે સાધ્વી મહાવ્રતી કહેવાય છે. સંક્ષેપમાં કહીએ તો દોષોની પૂર્ણ નિવૃત્તિ મહાવ્રત કે સર્વવિરતિ કહે છે અને આંશિક નિવૃત્તિને અણુવ્રત કે દેશવિરતિ કહે છે.

ચોવીસમે બોલે પ્રત્યાખ્યાનના ભંગ ૪૮

નવ અંક ૩૩, ૩૨, ૩૧, ૨૩, ૨૨, ૨૧, ૧૩, ૧૨, ૧૧ એમાં પ્રથમ અંક “કરણ” અને બીજો અંક “યોગ” રૂપ છે.

૩૩ અંક તેત્રીસનો ભંગ ઊપજે એક. ત્રણ કરણ ત્રણ યોગથી

૧. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી, કાયાથી.

૩૨ અંક બત્રીસનો ભંગ ઊપજે ત્રણ. ત્રણ કરણ બે યોગથી

૧. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી
૨. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, કાયાથી
૩. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી

૩૧. અંક એકત્રીસનો ભંગ ઉપજે ત્રણ/ત્રણ કરણ એ એક યોગથી

૧. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી
૨. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - વચનથી
૩. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - કાયાથી

૨૩. અંક ત્રેવીસનો ભંગ ઊપજે ત્રણ. બે કરણ ત્રણ યોગથી

૧. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં, - મનથી, વચનથી, કાયાથી
૨. કરીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી, કાયાથી
૩. કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી, કાયાથી

૨૨. અંક બાવીસનો ભંગ ઉપજે નવ. બે કરણ, બે યોગથી

૧. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં - મનથી, વચનથી
૨. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં - મનથી, કાયાથી
૩. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી

૪. કરીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી
૫. કરીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, કાયાથી
૬. કરીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી
૭. કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી
૮. કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - મનથી, કાયાથી
૯. કરાવીશ નહીં, અનમોદીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી

૨૧. અંક એકવીસનો ભંગ ઉપજે નવ. બે કરણ એક યોગથી

૧. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં - મનથી
૨. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં - વચનથી
૩. કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં - કાયાથી
૪. કરીશ નહીં, અનુમોદીશ નહીં - મનથી.
૫. કરીશ નહીં, અનુમોદીશ નહીં - વચનથી
૬. કરીશ નહિ, અનુમોદીશ નહીં - કાયાથી
૭. કરાવીશ નહીં, અનુમોદીશ નહીં - મનથી.
૮. કરાવીશ નહીં, અનુમોદીશ નહીં - વચનથી.
૯. કરાવીશ નહીં, અનુમોદીશ નહીં - કાયાથી

૧૩. અંક તેરનો ભંગ ઉપજે ત્રણ. એક કરણ ત્રણ યોગથી

૧. કરીશ નહીં - મનથી, વચનથી, કાયાથી.
૨. કરાવીશ નહીં - મનથી, વચનથી, કાયાથી.
૩. અનુમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી, કાયાથી.

૧૨. અંક બારનો ભંગ ઉપજે નવ. એક કરણ બે યોગથી

૧. કરીશ નહીં - મનથી, વચનથી
૨. કરીશ નહીં - મનથી, કાયાથી
૩. કરીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી.
૪. કરાવીશ નહીં - મનથી, વચનથી
૫. કરાવીશ નહીં - મનથી, કાયાથી.
૬. કરાવીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી.
૭. અનુમોદીશ નહીં - મનથી, વચનથી.
૮. અનુમોદીશ નહીં - મનથી, કાયાથી
૯. અનુમોદીશ નહીં - વચનથી, કાયાથી.

૧૧. અંક અગિયારનો ભંગ ઉપજે નવ. એક કરણ એક યોગથી

૧. કરીશ નહીં મનથી, ૨. કરીશ નહીં વચનથી, ૩. કરીશ નહીં કાયાથી,
૪. કરાવીશ નહીં મનથી, ૫. કરાવીશ નહીં વચનથી, ૬. કરાવીશ નહીં કાયાથી,
૭. અનુમોદીશ નહીં મનથી, ૮. અનમોદિશ નહીં વચનથી, ૯. અનુમોદીશ નહીં
કાયાથી.

યંત્ર

આંક	૩૩	૩૨	૩૧	૨૩	૨૨	૨૧	૧૩	૧૨	૧૧	આંક
કરણ	૩	૩	૩	૨	૨	૨	૧	૧	૧	
યોગ	૩	૨	૧	૩	૨	૧	૩	૨	૧	
ભાંગા	૧	૩	૩	૩	૯	૯	૩	૯	૯	૪૯

પ્રશ્ન - ભંગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર - કોઈપણ એક વિષયમાં બનવાવાળા અનેક વિકલ્પોને ભંગ કહે છે.

આ ૪૯

પરચીસમે બોલે ચારિત્ર - ૫

૧. સામાયિક ચારિત્ર, ૨. છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૩. પરિહાર વિશુદ્ધ
ચારિત્ર, ૪. સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર, ૫. યથાખ્યાત ચારિત્ર.

પ્રશ્ન - ચારિત્ર કોને કહે છે ?

ઉત્તર - સર્વ સાવધ યોગથી નિવૃત્તિને ચારિત્ર કહે છે.

૧૨ ચક્રવર્તી

ચક્રવર્તી એમને કહે છે કે જે સંપૂર્ણ છબંડ પૃથ્વીને જીતીને રાજ્ય કરે અને ચૌદ
રત્ન તથા નવનિધિના સ્વામી હોય. એમના નામ આ પ્રમાણે છે.

૧. ભરતજી	૫. શાંતિનાથજી	૯. મહાપદ્મજી
૨. સગરજી	૬. કુન્થુનાથજી	૧૦. હરિષેણજી
૩. મધવાજી	૭. અરનાથજી	૧૧. જયસેનજી
૪. સનતકુમારજી	૮. સુભૂમજી	૧૨. બ્રહ્મદત્તજી

પાંચમા, છઠ્ઠા અને સાતમા ચક્રવર્તી જ સોળમા, સત્તરમા અને અઠારમા
તીર્થંકર થયા છે.

નવ બલદેવ, નવ વાસુદેવ અને નવ પ્રતિવાસુદેવ

બલદેવ તથા વાસુદેવ બંને ભાઈ થાય છે. વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવને મારીને ત્રણ ખંડ પૃથ્વીના સ્વામી બને છે. વાસુદેવના મૃત્યુ પછી બલદેવ મુનિ બની જાય છે.

એમના નામ આ પ્રમાણે છે.

૩. નવ બલદેવનાં નામ

૧. અચલજી	૪. સુપ્રભજી	૭. નંદનજી
૨. વિજયશ્રી	૫. સુદર્શનજી	૮. રામચંદ્રજી
૩. ભદ્રજી	૬. આનંદજી	૯. બલબદ્રજી

૪. નવ વાસુદેવના નામ

૧. ત્રિપૃષ્ઠજી	૪. પુરુષોત્તમજી	૭. દત્તજી
૨. દ્વિપૃષ્ઠજી	૫. પુરુષસિંહજી	૮. લક્ષ્મણજી
૩. સ્વયંભૂજી	૬. પુરુષપુંડરીકજી	૯. કૃષ્ણજી

૫. નવ પ્રતિવાસુદેવના નામ

૧. અશ્વગ્રીવજી	૪. મધુકીટજી	૭. પ્રહ્લાદજી
૨. તારકજી	૫. નિષ્કુંભજી	૮. રાવણજી
૩. મેરકજી	૬. બલિજી	૯. જરાસંધજી

છકાયનો થોકડો

શ્રી પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છઠ્ઠા પદમાં છકાયનો થોકડાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે આ પ્રમાણે છે.

તેના દ્વારના નામ

૧. નામદ્વાર,	૩. સંઠાણ દ્વાર	૫. અલ્પબહુત્વ દ્વાર
૨. ગોત્રદ્વાર	૪. કુલકોડી દ્વાર,	

નામ દ્વાર

૧. ઈન્દ્રસ્થાવરકાય	૩. શિલ્પસ્થાવરકાય	૫. પ્રજાપતિસ્થાવરકાય
૨. બ્રહ્મસ્થાવરકાય	૪. સુમતિસ્થાવરકાય	૬. જંગમ કાય.

વર્ણદ્વાર, સ્વભાવ દ્વાર, જન્મ-મરણ દ્વારા સંબંધી વર્ણન આગમમાં નથી તેથી અહીં લીધું નથી.

૨. ગોત્ર દ્વાર

૧. પૃથ્વીકાય	૩. તેઉકાય	૫. વનસ્પતિકાય
૨. અપ્કાય	૪. વાયુકાય	૬. ત્રસકાય.

૩. સંઠાણ દ્વાર

૧. પૃથ્વીકાયનું સંઠાણ ચંદ્રમાં કે મસૂરની દાળ સમાન.
૨. અપ્કાયનું સંઠાણ પાણીના પરપોટા સમાન.
૩. તેઉકાયનું સંઠાણ સોયના ભારા સમાન.
૪. વાયુકાયનું સંઠાણ ધ્વજા-પતાકા સમાન.
- ૫-૬. વનસ્પતિકાય તથા ત્રસકાયનું સંઠાણ વિવિધ પ્રકારનું

૪. કુલકોડી દ્વાર

કુલ કોડી જીવોના અનેક પ્રકાર	પૃથ્વીકાયની - ૧૨ લાખ
અપકાયની - ૭ લાખ	તેઉકાયની - ૩ લાખ
વાયુકાયની - ૭ લાખ	વનસ્પતિકાયની - ૨૮ લાખ
બેઈન્દ્રિયની - ૭ લાખ	તેઈન્દ્રિયની - ૮ લાખ
ચૌરેન્દ્રિયની - ૮ લાખ	જળચરની - ૧૨ ^{૧/૨} લાખ
સ્થળચરની - ૧૦ લાખ	ખેચરની - ૧૨ લાખ
ઉરપરિસર્પની - ૧૦ લાખ	ભુજપરિસર્પની - ૮ લાખ
નરકની - ૨૫ લાખ	દેવતાની - ૨૬ લાખ
મનુષ્યની - ૧૨ લાખ	

કુલ કોડી ૧ કરોડ સાડા સત્તાશું લાખ
૧,૮૭,૫૦,૦૦૦

૫ અલ્પ બહુત્વ દ્વાર

સવર્થી થોડા ત્રસકાય,
તેથી તેઉકાય અસંખ્યાતગુણા,
તેથી પૃથ્વીકાય વિશેષાધિક,
તેથી અપકાય વિશેષાધિક
તેથી વાયુકાય વિશેષાધિક
તેથી સિદ્ધ ભગવંત અનંતગુણા,
તેથી વનસ્પતિકાય અનંતગુણા
સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !

ભગવાન પાર્શ્વનાથ

જન્મ : આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં ગંગામહાનદીની પાસે “વારાણસી” નામની ભવ્ય નગરી હતી. ત્યાં ઈક્વાકુ વંશના મહારાજ અશ્વસેનનું રાજ્ય હતું. તેઓ મહાપ્રતાપી, સૌભાગ્યશાળી અને ધર્મપરાયણ હતા. “વામાદેવી” એમની પટ્ટરાણી હતી. તે સુંદર, સુશીલ અને ઉત્તમ ગુણોની સ્વામિની હતી. પતિની તે પ્રાણવલ્લભા હતી. નમ્રતા, સૌજન્યતા અને પવિત્રતાની એ પ્રતિમા હતી. સુવર્ણબાહુનો જીવ પ્રાણત સ્વર્ગથી ચ્યવી ચૈત્ર વદ યોથની અર્ધરાત્રિ વિશાખા-નક્ષત્રમાં મહારાણી વામાદેવીની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. રાણી વામાદેવીએ મહાસ્વપ્ન જોયા. મહારાજ તથા મહારાણીના હર્ષનો પાર ન રહ્યો. સ્વપ્ન પાઠકોને સ્વપ્નફળ પૂછ્યું. તીર્થંકર જેવા ત્રિલોક પૂજ્ય થનારા મહાન આત્માના આગમનની વાત સાંભળીને તેઓ ખૂબ પ્રસન્ન થયા. પોષ વદ દશમની રાત્રે વિશાખા નક્ષત્રમાં પુત્રનો જન્મ થયો. નીલોત્પલ વર્ણ અને સર્પના ચિહ્નવાળો તે પુત્ર અત્યંત સુંદર હતો. છપ્પન દિશાકુમારીઓએ સુતિ કર્મ કર્યું. દેવી-દેવીઓ અને ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણીઓએ જન્મોત્સવ ઉજવ્યો. મહારાજ અશ્વસેનજીએ પણ ખૂબ હર્ષ સાથે પુત્રનો જન્મોત્સવ મનાવ્યો. જ્યારે પુત્ર ગર્ભમાં હતો, ત્યારે રાતના અંધકારમાં મહારાણીએ પતિના પાર્શ્વમાં એક સાપને જોયો હતો. આ સ્વપ્નને ગર્ભનો પ્રભાવ માનીને માતા-પિતાએ પુત્રનું પાર્શ્વ નામ રાખ્યું. કુમાર બીજના ચંદ્રમાંની જેમ વધવા લાગ્યો. યૌવનવય પ્રાપ્ત થવા પર એ ખૂબ આકર્ષક હતા અને તેમની ઊંચાઈ ૭ હાથ હતી. એમના અલૌકિક રૂપને જોઈને સ્ત્રીઓ વિચારતી - “એ સ્ત્રી પરમ સૌભાગ્યશાળી હશે, જેના પતિ આ રાજકુમાર હશે.”

અદ્ભૂત પરાક્રમ તથા વિવાહ : કનોજ (કુશસ્થળ) નામના નગરમાં નરવર્મા નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. એમને ધર્મ પ્રત્યે અનન્ય અનુરાગ હતો. એમણે પોતાના પ્રતાપી પુત્ર પ્રસેનજિતને રાજ્ય ભાર સોંપીને નિર્ઘ્ન પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી હતી. રાજા પ્રસેનજિતની પ્રભાવતી નામની પુત્રી હતી. તે રૂપ અને લાવણ્યમાં દેવાંગનાથી પણ વધુ સુંદર હતી. એના રૂપ ઉપર અનેક રાજા તથા રાજકુમાર આસક્ત હતા. રાજકુમારી પ્રભાવતીએ કિન્નરીઓ દ્વારા પાર્શ્વકુમારના ગુણ, રૂપ, સૌંદર્ય તથા બળ-પરાક્રમનાં વિષે ઘણું સાંભળ્યું હતું. ત્યારથી તે પાર્શ્વકુમાર પ્રત્યે અનુરક્ત રહેવા લાગી. રાજા પ્રસેનજિત કલિંગ વગેરે દેશોના અધિપતિ દુર્દાન્ત યવનરાજે પ્રભાવતીની માગણી કરી, પરંતુ માતા પિતાએ પુત્રીની ભાવનાનો આદર કરતા યવનરાજની માગણીનો અસ્વીકાર કરી દીધો, જેના લીધે ક્રોધિત થઈને તેમણે કલિંગ રાજ્યને ઘેરી લીધું તથા ધમકી આપી કે કાં તો યુદ્ધ કરો અથવા તો

પ્રભાવતી મને આપો. આ પરિસ્થિતિમાં રાજા પ્રસેનજિતે એક દૂત રાજા અશ્વસેનની પાસે મોકલ્યો. દૂતે સંપૂર્ણ વૃત્તાંત સંભળાવતા સહાયતાની માગણી કરી. રાજા અશ્વસેન બોલ્યા : “આ દુષ્ટ યવનરાજનું આટલું દુઃસાહસ ! રાજા પ્રસેનજિતે કોઈ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, હું પોતે દુષ્ટ યવનથી કુશસ્થળ નગરની રક્ષા કરીશ. રણભેરી વાગવા લાગી. પાર્શ્વકુમાર રણભેરી સાંભળીને તત્કાળ રાજ્યસભામાં ઉપસ્થિત થયા અને તરત જ ઘટના જાણી લીધી તથા પિતાજીને નિવેદન કરીને પોતે ગજારૂઢ થઈને કુશસ્થળની તરફ પ્રયાણ કર્યું. દેવાધિપતિ શકેન્દ્ર તીર્થકરના યુધ્ધ માટેનું પ્રયાણ જાણીને રથની સાથે સારથીને પ્રભુની સેવામાં મોકલ્યો. પાર્શ્વકુમાર હાથી પરથી ઉતરીને દિવ્યરથ પર આરૂઢ થયા તથા કુશસ્થળની નજીક ઉદ્યાનમાં દેવનિર્મિત મહેલમાં રોકાયા. યવનરાજ પાસે દૂત મોકલીને સંદેશ મોકલાવ્યા “મહારાજ, અશ્વસેનના પુત્ર પાર્શ્વકુમારે કુશસ્થળ સાથે યુદ્ધ ન કરવા માટે સંદેશ મોકલ્યો છે . યવનરાજ તમારું હિત એમાં જ છે કે તમે યુદ્ધનું દુઃસાહસ ન કરો.”

રાજદૂતનો સંદેશો સાંભળીને યવનરાજ કોપિત થતા બોલ્યો : “હું પાર્શ્વકુમારથી ડરતો નથી, અગર પિતા-પુત્ર બંને પોતાના સમસ્ત સાથીઓને લઈને આવી જાય તો પણ મને જીતી નહિ શકે. તમારા રાજકુમારને જઈને કહી દો કે જો જીવતા રહેવા માગતા હો તો તરત અહીંથી પ્રસ્થાન કરે”.

યવનરાજના દુષ્ટતાપૂર્ણ શબ્દ રાજદૂત સહન ન કરી શક્યો અને કોપિત સ્વરમાં બોલ્યો : “હે યવનરાજ!, તું મારા સ્વામીને જાણતો નથી. તેઓ અનંત ભવના સ્વામી છે. તે દેવેન્દ્ર માટે પણ પૂજ્ય છે. એમની સામે સંસારની કોઈપણ શક્તિ ટકી શકતી નથી. દેવેન્દ્રે પોતાના શસ્ત્રો અને રથ મોકલ્યો છે. એમની તમારા ઉપર કૃપા છે, જે આપને જીવતા રહેવાનો સુયોગ પ્રદાન કરી રહ્યા છે.”

દૂતના વચન સાંભળીને યવન સૈનિક ભડકી ઉઠ્યા અને શસ્ત્ર ઉઠાવીને રાજદૂત ઉપર આક્રમણ કરવા આગળ વધ્યા, ત્યારે યવનરાજનો એક વૃદ્ધ મંત્રી ઊઠ્યો અને એણે બધાને શાંત પાડ્યા તથા રાજદૂતને પાસે ક્ષમાયાચના કરી તથા સંતુષ્ટ કરી વિદાય કર્યો. ત્યાર પછી વૃદ્ધ મંત્રીએ યવનરાજની સન્મુખ પાર્શ્વકુમારની મહાનતાનો ઉલ્લેખ કર્યો તથા તીર્થકર હોવાનું જ્ઞાન કરાવ્યું. યવનરાજે વૃદ્ધ મંત્રીની સલાહ માનીને મંત્રીઓ અને અધિકારીઓ સહિત પાર્શ્વકુમારના સ્કન્ધાવાસમાં પહોંચ્યા. કુમારનો દિવ્ય રથ, મહાસેના, પાર્શ્વકુમારનું અલૌકિક પ્રભાચુક્ત ભવ્ય સ્વરૂપ જોઈને વિસ્મિત થઈ ગયા અને સહજ રીતે જ એણે યુવરાજને પ્રણામ કર્યા. યવનરાજે વિનમ્રતાપૂર્વક પોતાના અપરાધ માટે પાર્શ્વકુમાર પાસે ક્ષમા માગી અને અલૌકિક દર્શન કરીને કૃતાર્થ થઈ ગયો અને પોતાનું રાજ્ય સમર્પિત કરી દીધું. પાર્શ્વકુમારે યવનરાજને ઉચિત નીતિ-શિક્ષણ આપીને આત્મકલ્યાણનો સંદેશ આપ્યો.

પ્રસેનજિત નરેશ પાર્શ્વકુમારના આગમન તથા આપત્તિ ટળવાથી ખૂબ પ્રસન્ન થયા. નરેશ સપરિવાર રાજકુમારી પ્રભાવતી સાથે પધાર્યા રાજકુમારને અભિનંદન આપ્યા તથા પુત્રી સાથે વિવાહ કરવાનું આમંત્રણ આપ્યું પરંતુ પાર્શ્વકુમાર ધીર ગંભીર વાણીમાં બોલ્યા : રાજન્!, હું પિતાશ્રીની આજ્ઞાથી માત્ર આપની સહાયતા કરવા આવ્યો છું, વિવાહ કરવા નહિ, તેથી આપ આગ્રહ ન કરો.” ત્યારે રાજા પ્રસેનજિત પોતાની પુત્રી, પરિવાર સહિત પાર્શ્વકુમાર સાથે વારાણસી પહોંચ્યા. વિજયી યુવરાજનું જનતાએ ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. પ્રસેનજિતે અત્યંત-આત્માર માનતા મહારાજા અશ્વસેન પાસે પોતાની વાત રાખી.

કુમાર માતા-પિતા તથા પ્રસેનજિત રાજાનો આગ્રહ ટાળી ન શક્યા. થોડાક ભોગાવલી કર્મ પણ બાકી હતા. એમણે પ્રભાવતી સાથે વિવાહ કર્યા તથા અનાસક્ત જીવન જીવવા લાગ્યા.

(૧) કમઠ સાથેવાદ અને નાગનો ઉદ્ધાર : એક દિવસ પાર્શ્વકુમાર, ભવનના ગોખેથી નગરની શોભા જોઈ રહ્યા હતા. એમણે જોયું નર-નારીઓના ઝૂંડ હાથોમાં પત્ર-પુષ્પ-ફળ વગેરે લઈને નગરની બહાર જઈ રહ્યા હતા. એમણે સેવકને પૂછ્યું : “શું કોઈ ઉત્સવનો દિવસ છે કે નગરજનો નગરની બહાર જઈ રહ્યા છે?” સેવકે કહ્યું : કમઠ નામના તપસ્વી આવેલા છે. તેઓ પંચાગ્નિ તપ કરે છે. નગરજનો એ મહાત્માની પૂજા વંદના કરવા જઈ રહ્યા છે.”

રાજકુમાર પણ સપરિવાર તાપસને જોવા માટે ગયા. એમણે જોયું, તાપસે પોતાની ચારે ય બાજુએ અગ્નિકુંડ પ્રજ્વલિત કરીને તપી રહ્યો છે અને ઉપરથી સૂર્યના તાપને પણ સહન કરી રહ્યો છે. એમણે પોતાના અવધિજ્ઞાનથી તાપસની ક્રિયા અને એનાથી થનારા અનર્થ જોયો. અગ્નિકુંડમાં બળી રહેલા લાકડાની વચ્ચે એક નાગ યુગલ સળગી રહ્યું છે.” ભગવાનના મનમાં દયાનો ભાવ આવી ગયો એમણે કહ્યું : “અહો ! કેટલું અજ્ઞાન છે, તે ધર્મ જ શું અને એ તપ શું કામનું જેમાં દયાનું સ્થાન જ ન હોય ? જે તપમાં દયાનું સ્થાન નથી તે તપ સમ્યક્ તપ નથી. હિંસાયુક્ત ક્રિયાથી સાધકનું આત્મહિત નથી થતું. દયા રહિત ધર્મ વ્યર્થ છે. પશુ સમાન અજ્ઞાન કષ્ટ સહન કરવાથી કાયાને ક્લેશ થઈ શકે છે. એવો કાય-ક્લેશ કેટલો પણ સહન કરવામાં આવે પરંતુ, જ્યાં સુધી વાસ્તવિક ધર્મતત્ત્વને હૃદયમાં સ્થાન નથી મળતું, ત્યાં સુધી એવા નિર્દય અનુષ્ઠાનથી આત્મહિત નથી થતું.

રાજકુમાર તમારું કામ કીડા કરવાનું છે. હાથી-ઘોડા પર સવાર થઈને મનોવિનોદ કરવાનું તમે જાણો છો ધર્મનું જ્ઞાન તમને નથી ધર્મતત્ત્વને સમજવાનો, સમજાવવાનું કામ અમારું ધર્મગુરુઓનું છે, તમારું નથી અમારા કામમાં હસ્તક્ષેપ ના કરો જો તમને મારી તપશ્ચર્યામાં કોઈ પાપ કે હિંસા દેખાતી હોય તો બતાવો,

અન્યથા “આપ આપના રસ્તે જાઓ.” પોતાના અધિકાર તથા પ્રભાવમાં અચાનક વિઘ્ન ઉત્પન્ન થતુ જોઈને તપસ્વી બોલ્યો.

કુમારે અનુચરને આદેશ આપ્યો : “આ અગ્નિકુંડનું એ લાકડું બહાર કાઢો અને એને સાવધાનીથી ચીરો” સેવકે તત્કાળ આજ્ઞાનું પાલન કર્યું. લાકડાને ચીરતા જ એમાંથી સળગતું એક નાગ યુગલ નીકળ્યું. પીડાથી તડપતા નાગને નમસ્કાર સૂત્ર સંભળાવ્યો અને પાપના પ્રત્યાખ્યાન કરાવ્યા. પ્રભુના પ્રભાવથી નમસ્કાર સૂત્ર સાંભળતા જ નાગના આત્મામાં સમાધિભાવ ઉત્પન્ન થયો. તે આર્ત- રૌદ્ર ધ્યાનથી બચી ગયો અને ધર્મધ્યાન યુક્ત આયુ પૂર્ણ કરીને ભવનપતિના નાગકુમાર જાતિના ઈન્દ્ર “ધરણેન્દ્ર” પણે ઉત્પન્ન થયો.

સળગતા લાકડામાંથી સાપ નીકળ્યો અને એને ધર્મનું અવલંબન આપતા જોઈને ત્યાં ઉપસ્થિત જનતાની શ્રદ્ધા તાપસ પરથી ઉઠીગઈ અને જનતા પોતાના પ્રિય રાજકુમારનો જય-જયકાર કરવા લાગી. પાર્શ્વકુમાર ત્યાંથી સ્વસ્થાને આવ્યા.

તપસ્વીરાજ કમઠજીનું માનભંગ થયું તે આવેશમાં આવીને અતિ ઉગ્ર તપ કરવા લાગ્યો. મિથ્યાત્વયુક્ત તપ કરતાં કરતા મરીને ભવનવાસી દેવોની મેઘકુમાર નિકાયમાં “મેઘમાલી નામનો દેવ થયો.

પાર્શ્વનાથનો સંસારત્યાગ : ભાગ્યોદયથી કર્મફળ ક્ષીણ થવાથી શ્રી પાર્શ્વનાથજીના મનમાં સંસાર પ્રત્યે વિરક્તિ ભાવ વધવા લાગ્યો ભગવાને વર્ષાદાન આપ્યું ત્યારબાદ લોકાન્તિક દેવોએ પોતાના આચાર અનુસાર ભગવાનની પાસે આવીને પ્રાર્થના કરી.

“ભગવાન ! ધર્મ-તીર્થ પ્રવર્તન કરો. ભવ્ય જીવોનો સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કરવાનો સમય આવી રહ્યો છે.

લોકાન્તિક દેવ, પોતાના આચાર અનુસાર ભગવાન પાસે નિવેદન કરીને પાછા ગયા. પોષ વદ એકાદશી (અગિયારસ) ના દિવસે વિશાખા નક્ષત્રમાં અહમ તપ, ત્રણસો પુરુષો સાથે પ્રભુએ, દેવેન્દ્રો, નરેન્દ્રો અને વિશાળ દેવ-દેવીઓ અને નર-નારીઓની ઉપસ્થિતિમાં નિર્ગ્રંથ પ્રવ્રજયા સ્વીકાર કરી. પ્રવ્રજિત થતા જ ભગવાનને મન:પર્યવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. દીક્ષા લીધા પછી બીજા દિવસે આશ્રયપદ ઉદ્ધાનમાંથી વિહાર કરીને ભગવાન કોપકટક નામના ગામમાં પધાર્યા અને ધન્ય નામના ગૃહસ્થના ત્યાં અહમતપનું પારણ્ય કર્યું. દેવોએ ત્યાં પંચદિવ્યની વર્ષા કરી અને ધન્ય ધન્ય કહીને દાનનો મહિમા વધાર્યો. ભગવાન ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

કમઠનો જીવ મેઘમાલીનો ઘોર ઉપસર્ગ

ભગવાન સાધનાકાળમાં વિચરતા એક વનમાં પધાર્યા અને કોઈ તાપસના આશ્રમની પાસે એક કૂવા પાસે વટવૃક્ષ નીચે ધ્યાનમાં ઊભા રહ્યા. એ સમયે કમઠ

તાપસનો જીવ, મેઘમાલી દેવે પોતાના પૂર્વભવના શત્રુ પાર્શ્વકુમારને ધ્યાનસ્થ જોયા. તે ક્રોધિત થઈ ગયો. પૂર્વભવની વેર પરંપરા પુનઃ ભડકી. તે નિર્ગ્રંથ મહાત્માને ઉપસર્ગ આપવા તૈયાર થયો અને ભગવાનની પાસે આવ્યો. સૌ પ્રથમ એણે વિકરાળ કેસરી સિંહની વિકુર્વણા કરી. જેણે પોતાની ભયંકર ગર્જના, પૂંછડીથી ભૂમિસ્ફોટ કર્યો અને જેની લાલ આખોમાંથી તણખા પડ્યા પરંતુ પ્રભુ તો પોતાના ધ્યાનમાં અડગ, પૂર્ણતઃ શાંત એ નિર્ભીક હતા. મેઘમાલીની આ માયા વ્યર્થ ગઈ. સિંહોના સમૂહને પાછા ખેંચી લીધા.

પ્રથમવાર નિષ્ફળ થયા પછી મેઘમાલીએ બીજો વાર કર્યો. એણે મદોન્મત ગજસેના બનાવી, જે સૂંઢ ઉઠાવી ત્રાડ પાડતા હતા. ચારેય બાજુથી પ્રભુ પર આક્રમણ કરવા માટે આવી રહ્યા હતા. પરંતુ પ્રભુ તો પર્વત સમાન અડોલ, શાંત અને નિર્વિકાર ઊભા રહ્યા. તે ગજસેના પણ નિષ્ફળ થઈને અંતર્ધાન થઈ ગઈ. એના પછી ત્રીજું આક્રમણ રીંછોનું ઝુંડ બનાવીને કર્યું. ચોથું ભયંકર ચિત્તાના ઝુંડથી, પાંચમું વીંછીઓથી, છઠ્ઠું ભયંકર સાપોથી અને સાતમું વિકરાળ વૈતાળોના ભયંકર રૂપો દ્વારા ઉપસર્ગો આપ્યા. પરંતુ તે બધા ઉપસર્ગો નિષ્ફળ ગયા. પ્રભુના અતૂટ ધૈર્ય તથા શાંત સમાધિને તેઓ તોડી ન શક્યા.

પોતાના બધા પ્રહાર નિષ્ફળ થતા જોઈ તે મેઘમાલી દેવ ખૂબ ક્રોધિત થયો. હવે તે મહાપ્રલયકારી ઘનઘોર વર્ષા કરવા લાગ્યો. ભયંકર મેઘગર્જના કડકડતી વીજળીઓ અને મુશળદાર વર્ષાથી બધી દિશાઓ વ્યાપ્ત થઈ ગઈ. ઘોર અંધકાર વ્યાપી ગયો. તીક્ષ્ણ ભાલો, નાનો ભાલો અને કોદાળી જેવા દુઃખદાયક અસહ્ય પ્રહાર એ મેઘની ધારાઓનો હતો. એ પ્રાણહારક વર્ષાથી પશુ-પક્ષી ઘાયલ થઈને પડવા લાગ્યા. સિંહ, વાઘ, બળદ અને હાથી જેવા બળવાન પશુ પણ એ જળધારાના પ્રહારને સહન ન કરી શક્યા અને જ્યાં-ત્યાં ભાગીને પોતાનો બચાવ કરવાની નિષ્ફળ કોશિષ કરવા લાગ્યા. પશુ-પક્ષી એ જળપ્રવાહમાં વહેવા લાગ્યા. તેમના ચિત્કાર આખા વાતાવરણમાં છવાઈ ગયા. વૃક્ષો ઉપડીને પડવા લાગ્યા.

ધરણેન્દ્રનું આગમન : ઉપદ્રવ શાંત થયો. - ભગવાન પાર્શ્વનાથ તો નિર્ભીક, અડગ, અને શાંત ધ્યાનસ્થ ઊભા હતા. અંશ માત્ર પણ ભય, ક્ષોભ કે ચંચળતા નહોતી. ભૂમિ પર પાણી વધતા ભગવાનના ઘૂંટણ સુધી આવ્યું. થોડીવાર પછી જાંઘ સુંઘી, પછી કમર, છાતી અને ગળા તથા વધતા-વધતા નાસિકના અગ્રભાગ સુધી પહોંચી ગયું, પરંતુ પ્રભુની અડગતા, દૃઢતા તથા ધ્યાનમાં કોઈ ફરક ન પડ્યો. પ્રભુ પર થયેલા આ ભયંકર ઉપસર્ગથી ધરણેન્દ્રનું આસન ચલાયમાન થયું. એણે પોતાના અવધિજ્ઞાનથી આ દૃશ્ય જોયું અને કમઠ તાપસવાળી આખી ઘટના પોતાના સર્પનો ભવ અને પ્રભુના ઉપકારનું સ્મરણ થઈ ગયું. તે પોતાના ઉપકારીની પાપી મેઘમાલીના ઉપદ્રવથી રક્ષા કરવા માટે પોતાની દેવાંગનાઓ સાથે ભગવાનની

પાસે આવ્યા. ઈન્દ્રએ ભગવાનને નમસ્કાર કર્યા અને વૈક્રિયરૂપ બનાવી એક લાંબી નાળવાળા કમળની રચના કરી, પ્રભુના ચરણોના નીચે કમળ રાખીને ઉપર ઉઠાવી લીધા. પછી પોતાના ફણથી પ્રભુના શરીરને છત્રની સમાન આચ્છાદિત કરી દીધું. ધરણેન્દ્રે ભગવાનને આ ઘોર પરિષહથી મુક્ત કર્યા. ધરણેન્દ્ર પ્રભુનો ભક્ત-સેવક હતો અને મેઘમાલી ઘોર શત્રુ હતો, પરંતુ ભગવાનના મનમાં તો બંને સમાન હતા. ન ધરણેન્દ્ર ઉપર રાગ થયો અને ન મેઘમાલી ઉપર દ્વેષ.

જ્યારે મેઘમાલીનો ઉપદ્રવ ન રોકાયો, તો ધરણેન્દ્ર પડકારતાં કહ્યું, “અરે અધમ ! તને કંઈ ભાન છે ? ઓ અજ્ઞાની ! આ ઘોર પાપથી તું પોતાનો જ વિનાશ કરી રહ્યો છે. તારી બુદ્ધિ એટલી કુટિલ કેમ થઈ ગઈ છે ? વિશ્વપૂજ્ય મહાત્માનું અહિત કરીને તું ક્યાં સુખની ઈચ્છા કરી રહ્યો છે ? હું આ મહાન દયાળુ ભગવાનનો શિષ્ય છું. હવે હું તારી અધમતા સહન નહિ કરી શકું. હું સમજી ગયો કે તું આ મહાત્મા પાસેથી તારા પૂર્વભવનું વેર લઈ રહ્યો છે. અરે મૂર્ખ ! એમણે તો અનુકંપાવશ થઈને સાપને બચાવ્યો હતો અને તારું અજ્ઞાન દૂર કરીને સન્માર્ગ પર લાવવા માટે હિતોપદેશ આપ્યો હતો, પરંતુ તું કુપાત્ર હતો. તારો કષાયાગ્નિ ભડકી ગયો અને હવે કૂર બનીને તું ઉપદ્રવ કરી રહ્યો છે. હે મેઘમાલી ! રોક તારી કૂરતાને, નહિ તો તારી અધમતાનું ફળ ભોગવવા માટે તૈયાર થઈ જા.”

ધરણેન્દ્રની ગર્જના સાંભળીને મેઘમાળીએ નીચે જોયું, નાગેન્દ્રને જોતા જ એને આશ્ચર્ય સાથે ભય ઉત્પન્ન થયો. એણે જોયું કે જ સંતને હું મારો શત્રુ સમજીને ઉપદ્રવ કરી રહ્યો છું, એ મહાત્માની સેવામાં ધરણેન્દ્ર સ્વયં ઉપસ્થિત છે. મારી શક્તિ જ કેટલી છે કે હું ધરણેન્દ્રની અવજ્ઞા કરું અને આ મહાત્મા કોઈ સાધારણ મનુષ્ય નથી. સાધારણ મનુષ્યની સેવામાં ધરણેન્દ્ર ન આવે. આ મહાત્મા કોઈ મહાશક્તિના ધારક અલૌકિક વિભૂતિ છે. મારા દ્વારા કરવાં આવેલા ભયાનકતમ ઉપદ્રવોએ આ મહાપુરુષને જરા પણ વિચલિત નથી કર્યા. આ મહાત્મા તો અનંત શક્તિના ભંડાર લાગે છે. જો ગુસ્સે થઈને એમણે મારી તરફ જોઈ પણ લીધું હોત તો, મારું અસ્તિત્વ જ ન રહેત.

હા, હું અજ્ઞાની જ છું, મેં મહાપાપ કર્યું છે, હું આ પરમ પૂજ્ય મહાત્માના શરણમાં જાઉં અને ક્ષમા માગું, એમાં જ મારું હિત છે.

પોતાની માયાને સમેટીને તે પ્રભુની નજીક આવ્યો અને નમસ્કાર કરીને બોલ્યો : “ભગવન્ ! હું પાપી છું. હું આપની હિત-શિક્ષાને ન સમજ્યો. મુજ પાપાત્મા પર આપની અમૃતમય વાણીનું વિપરીત પરિણમન થયું અને હું મારા વેરનો બદલો લેવા માટે મહાકૂર બની ગયો. પ્રભુ આપ તો પવિત્ર આત્મા છો. આપના હૃદયમાં લેશ માત્ર પણ ક્રોધ નથી. હે ક્ષમાના સાગર ! મુજ અધમને ક્ષમા

કરી દો. ખરેખર હું ન તો મોં બતાવવા લાયક છું, ન ક્ષમાને પાત્ર છું. પરંતુ પ્રભુ ! હું આપના શરણમાં આવ્યો છું. આપ શરણાગત પર કૃપા કરો.”

આમ, વારંવાર ક્ષમા માગતા મેઘમાલીએ પ્રભુને વંદના કરી અને ધરણેન્દ્ર પાસે ક્ષમાયાચના કરી સ્વસ્થાને ચાલ્યો ગયો. ઉપસર્ગ દૂર થતા ધરણેન્દ્ર પણ પ્રભુને વંદના કરી સ્વસ્થાને ચાલ્યો ગયો.

પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરીને વારાણસી આશ્રમપદ ઉદ્યાનમાં પધાર્યા અને ઘાતકી વૃક્ષની નીચે ધ્યાનમાં લીન થઈ ગયા. દીક્ષા દિવસથી ૮૩ રાત્રિ પૂર્ણ થઈ ચૂકી હતી. ચૈત્ર વદ ૪, વિશાખા નક્ષત્રમાં, ચંદ્રમાનો યોગ હતો, ઘાતી કર્મ દૂર થવાનો સમય આવી ગયો હતો. ભગવાન તો ધર્મધ્યાનથી આગળ વધીને શુક્લધ્યાનમાં ગયા. અને વર્ધમાન પરિણામોથી ઘાતીકર્મોનો નાશ કરીને, ભગવાનને કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું. દેવ-દેવીઓ અને ઈન્દ્રોએ મહોત્સવ કર્યો. કેવળજ્ઞાન થયા પછી ભગવાને પોતાની પ્રથમ ધર્મદેશના આપી. ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી. ૩૦ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાવસ્થા, ૭૦ વર્ષ સુધી દીક્ષા પર્યાયનું પાલન કરી, ૧૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સિદ્ધ બુદ્ધ, મુક્ત થયા.

સુલસા શ્રાવિકા

પરિચય : રાજગૃહ નગરમાં “નાગ”નામનો સારથી રહેતો હતો, એની પત્નીનું નામ સુલસા હતું. જે શ્રાવિકા હતી. ભગવાન મહાવીર સ્વામીની ત્રણ લાખ અઢાર હજાર શ્રાવિકાઓમાં એનું નામ કારણ કે તે સમ્યક્ત્વમાં દંઢ હતી તથા તેના દાનની ભાવના વગેરે અનેક વિશિષ્ટ ગુણો હતા.

પુત્રના અભાવમાં - સુલસાને કોઈ પુત્ર નહતા, પણ એને કોઈ વાંધો જ નહોતો લગભગ સ્ત્રીઓ પુત્ર ન થતા દેવી-દેવતાઓનું શરણ લે છે. એમની માનતા માને છે. મંત્ર-તંત્ર કરાવે છે, પણ એણે દેવી-દેવતાઓના શરણ કે મંત્ર-તંત્ર કરવાનો મનમાંયે વિચાર ન કર્યો. એની એ દંઢતા હતી કે પુત્ર ભલે હોય કે ન હોય, પરંતુ અરિહંત દેવ સિવાય અન્ય કોઈ દેવને મસ્તક નહિ નમાવું. નમસ્કાર સૂત્ર સિવાય બીજાનું ક્યારેય સ્મરણ નહિ કરું.

સુલસાના પતિ નાગને પુત્રની ખૂબ જ અભિલાષા હતી. એણે પુત્રપાપ્તિ માટે અન્ય દેવી-દેવીઓની પૂજા કરી તથા મંત્ર-તંત્રો પણ કર્યા.

સુલસા-નાગની ચર્ચા

જ્યારે સુલસાને આ જાણકારી મળી, તો એણે પોતાના પતિને સમજાવ્યા : “નાથ ! આ દેવી-દેવતાઓની પૂજા છોડો. મંત્ર-તંત્રનું સ્મરણ છોડો. આપણે એક માત્ર અરિહંત દેવ અને નમસ્કાર સૂત્રનું જ સ્મરણ કરવું જોઈએ. અરિહંત

તથા સિદ્ધને જ દેવ માનવા જોઈએ. અન્ય દેવી-દેવીઓ અને મંત્ર-તંત્ર ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી મિથ્યાત્વ છે.”

નાગે કહ્યું : “સુલસે ! હું અરિહંત દેવ અને નમસ્કાર સૂત્ર ઉપર જ શ્રદ્ધા રાખું છું. અને અન્ય દેવ-દેવીઓ અને અન્ય ઉપર શ્રદ્ધા નથી, હું દેવને સંસાર તારક કે મોક્ષ દેનાર નથી માનતો. એ લૌકિક દેવો અને લૌકિક મંત્રો છે. પુત્રની આશા લૌકિક આશા છે. હું માનું છું કે આ લૌકિક આશા પૂર્ણ કરવામાં સહાયતા આપી શકે છે, તેથી હું એમને પૂજું છું અને સ્મરણ કરું છું.” સુલસાએ કહ્યું : “સ્વામી ! જો કે અન્ય દેવો અને મંત્રો પર આપણી શ્રદ્ધા નથી, છતાં પણ એમને પૂજવા અને એમનું સ્મરણ કરવાની પ્રવૃત્તિ તો મિથ્યાત્વની જ છે. આપણે મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિથી બચવું જ જોઈએ.

બીજી વાત એ છે કે જો પૂર્વજન્મમાં શુભ કર્મ નહિ કર્યા હોય તો આ અન્ય દેવ-દેવીઓ અને મંત્ર-તંત્ર આપણને કંઈપણ નથી આપી શકતા અને સહાયતા પણ નથી કરી શકતા”

નાગે કહ્યું : “સુલસે ! તમારું કહેવું સત્ય છે, પણ આપણા પૂર્વજન્મના પુણ્ય હજુ ઉદયમાં ન આવ્યા હોય, પરંતુ ભવિષ્યમાં ઉદયની સંભાવના હોય ત્યારે તો આ દેવતા અને મંત્ર કરીને આપણી સહાયતા સમયથી પહેલા ઉદયમાં લાવીને કરી શકે છે. આ વિચારીને હું અન્ય દેવોને નમસ્કાર કરું છું, મંત્રોનું સ્મરણ કરું છું.”

સુલસાએ કહ્યું : “નાથ ! આપનું આ કહેવું સત્ય છે, પરંતુ હું મિથ્યાત્વ પ્રવૃત્તિ કરવા નથી માંગતી. જો માની લો કે આપણા અંતરાયનો ઉદય છે તો બંને તરફ આપણી હાનિ જ છે. પુત્રની પ્રાપ્તિ પણ નહિ થાય અને મિથ્યાત્વ પ્રવૃત્તિનું પાપ પણ લાગશે. જો આપને પુત્રની અભિલાષા છે તો આપ અન્ય સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી લો, પણ મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિનું સેવન ન કરો. લોકો મને વાંઝણી કહે છે, એનો આપ કોઈપણ વિચાર ન કરો. જે સમ્યક્ત્વ પર દૃઢતાનું મહત્ત્વ જાણે છે, તે આપણી નિંદા નહિ કરે જે સમ્યક્ત્વ દૃઢતાનું મહત્ત્વ નથી જાણતા, એમની વાત આપણે સાંભળવી જ શા માટે !”

નાગે કહ્યું : “સુલસે ! હું તમારું કહેવું માનીને મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિ છોડી દઉં છું, પણ હું બીજા વિવાહ નહિ કરું, હું પુત્ર ઈચ્છું છું, પણ તમારી જ કુક્ષિથી ઉત્પન્ન પુત્ર ઈચ્છું છું.”

સુલસાએ કહ્યું : “ધન્ય છે, આર્યપુત્ર ! આપે મિથ્યા પ્રવૃત્તિ છોડવાનો સારો નિશ્ચય કર્યો. ધર્મ પર દૃઢ રહેવાથી અશુભ કર્મોનો ક્ષય થાય છે, જેનાથી અનિષ્ટનો વિનાશ થાય છે અને ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ થાય છે.”

ધન્ય છે સુલસાને, જેણે વાંઝણી રહેવાનો સ્વીકાર કર્યો, પોતાના ઉપર બીજી પત્ની (સૌતન) લાવવાનું સ્વીકાર કર્યું, પણ મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિનો સ્વીકાર ન કર્યો. પોતે મિથ્યાત્વનું સેવન ન કર્યું અને પતિને પણ મિથ્યાત્વની દૂર રાખ્યો.

શકેન્દ્ર દ્વારા પ્રશંસા : સુલસાની આ દૃઢતા અને તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રશંસા કરતા પહેલા દેવલોકના “શક” નામના ઈન્દ્રે દેવતાઓની સભામાં કહ્યું : “રાજગૃહ નગરના નાગ સારથીની પત્ની સુલસા શ્રાવિકાને ધન્ય છે, કારણકે એની શ્રદ્ધા દૃઢ છે, કોઈ દેવ-દાનવ પણ એને સમ્યક્ત્વથી ડગાવી શકે એમ નથી.

એમની અરિહંત દેવ, નિર્ગ્રંથ ગુરુ અને કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ પર શ્રદ્ધા એટલી દૃઢ છે કે તે સંસારના સુખ છોડી શકે છે, પણ મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિ કરશે નહીં. એને ગમે તેટલું નુકશાન થાય, કષ્ટ થાય, છતાં ય શ્રદ્ધાથી ડગશે નહિ.”

દેવ દ્વારા પરીક્ષા : એક મિથ્યાદષ્ટિ દેવથી આ વાત સહન ન થઈ. એ સુલસાની પરીક્ષા લેવા માટે સાધુનું રૂપ બનાવીને સુલસાના ઘેર પહોંચ્યો. સુલસાએ એને સાધુ સમજીને વંદન, નમસ્કાર કર્યા તથા પૂછ્યું : “ભંતે, મારા લાયક કોઈ સેવા ફરમાવો.” દેવે કહ્યું : “શ્રાવિકે ! મારા વૃદ્ધ ગુરુના શરીરમાં ભયંકર બીમારી છે. એમના ઉપચાર માટે વૈદ્યોએ મને લક્ષપાક તેલ લાવવાનું કહ્યું છે, તેથી મારે એ તેલની જરૂરિયાત છે. જો તમારા ઘેર પ્રાસુક સૂઝતું હોય તો આપો.” સુલસાએ કહ્યું : “ભંતે ! આપ કૃપા કરો, આજનો દિવસ ધન્ય છે.” આમ કહી તે લક્ષપાક તેલ લેવા ગઈ. લક્ષપાક તેલ લાખ વસ્તુઓથી બને છે એને બનાવવામાં લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ થાય છે. લક્ષપાક તેલની એના ઘરમાં ત્રણ શીશીઓ હતી. તે જ્યાં શીશીઓ હતી, ત્યાં પહોંચીને તે શીશી (બાટલી) ઉતારવા લાગી કે દેવમાયાથી શીશી છટકીને નીચે પડી ગઈ અને ફૂટી ગઈ. બીજી અને ત્રીજી શીશીની પણ આ જ હાલત થઈ. આમ, એના લાખો રૂપિયા ધૂળમાં મળી ગયા, પણ એના મનમાં ખેદ ન થયો. એણે એ વિચાર ન કર્યો કે “આ કેવા સાધુ છે, જેમને દાન આપતા મારો મૂલ્યવાન પદાર્થો નષ્ટ થઈ ગયા.” પણ એને એ વાતનો ખેદ થયો કે - “મારી આ વસ્તુઓ સંતોના કામમાં ન આવી શકી. મારા હાથથી દાન ન આપી શકી. સંત મારે ઘેર પધાર્યા, પરંતુ એમને આવશ્યક વસ્તુ ન મળી શકી. મારા દાનાંતરાય કર્મના ઉદયથી ઔષધિ ન આપી શકી.” હવે એમના વૃદ્ધ ગુરુ (સંત)ની બીમારી કેવી રીતે દૂર થશે. આહ ! મુનિવર કેટલું કષ્ટ પામી રહ્યા હશે. મેં અભાગણીએ ધ્યાનથી એ શીશીઓ ન ઉતારી. એવા સમયે મારાથી સાવધાની કેમ ન રહી ? ધિક્કાર છે મને.” એટલું કહેતાં એનું મોં પડી ગયું, આંખો ભરાઈ ગઈ.

દેવતા આ આખા દૃશ્યને જોઈ રહ્યો હતો. અવધિજ્ઞાનથી સુલસાની વ્યથાને પણ સમજી રહ્યો હતો. એને પ્રત્યક્ષ થઈ ગયું કે - શકેન્દ્ર જે કહી રહ્યા હતા, એ

સર્વથા સત્ય હતું. સાચે જ તે શ્રદ્ધામાં ખૂબ દૃઢ છે.” દેવતાએ સુલસાની સામે પોતાનું વાસ્તવિક રૂપ પ્રગટ કર્યું અને કહ્યું : “શ્રાવિકે ! ખેદ ન કરો. આ તો મારી દેવમાયા હતી, મેં તમારી શ્રદ્ધાની દૃઢતાની પરીક્ષા લીધી હતી. ધન્ય છે તમને, ઈન્દ્ર પણ તમારી પ્રશંસા કરે છે.”

“સુલસા ! હું પ્રસન્ન થયો છું. તમારી જે ઈચ્છા હોય તે માંગો - હું એની પૂર્તિ કરીશ.”

સુલસાએ કહ્યું : “દેવ ! મારી તો એ જ ઈચ્છા છે કે મારું સમ્યક્ત્વ દૃઢ રહે, મારું સમ્યક્ત્વ રત્ન સુરક્ષિત રહે, પણ જો આપ કંઈ આપવા માંગો છો તો મારા પતિને પુત્રની અભિલાષા છે, એ પૂરી કરો.”

દેવતાએ એને પુત્ર ઉત્પત્તિમાં સહાયક બત્રીસ ગુટ્ટિકાઓ આપી અને “સમય પડતા મને સ્મરણ કરજો” એમ કહીને તે દેવલોકમાં ચાલ્યા ગયા. કાલાંતરમાં એને અનેક પુત્રો થયા.

ભગવાન દ્વારા પ્રસંશા : ચંપાનગરીની વાત છે. ભગવાન મહાવીર સ્વામી ત્યાં બિરાજમાન હતા, ત્યાં અંબડ નામનો એક શ્રાવક આવ્યો. તે અનેક વિદ્યાઓનો જાણકાર હતો. એણે ભગવાન મહાવીર સ્વામીની વાણી સાંભળીને, એમને વંદના-નમસ્કાર કરીને કહ્યું : “ભંતે ! આપનો ઉપદેશ સાંભળીને મારો જન્મ સફળ થઈ ગયો. હવે હું રાજગૃહ નગરી જઈ રહ્યો છું.”

ભગવાને કહ્યું : “અંબડ ! તમે જે નગરીમાં જઈ રહ્યા છો, ત્યાં સુલસા શ્રાવિકા રહે છે, તે સમ્યક્ત્વમાં ખૂબ દૃઢ છે.”

અંબડ દ્વારા પરીક્ષા : અંબડે વિચાર્યું - “ભગવાન જે કંઈ કહી રહ્યા છે તે સત્ય જ છે, પરંતુ હું પરીક્ષા કરીને પ્રત્યક્ષ જોઉં તો ખરો કે એ સમ્યક્ત્વમાં કંઈ રીતે દૃઢ છે ?

રાજગૃહ પહોંચીને વિદ્યાના બળે એણે સંન્યાસીનું રૂપ ધારણ કર્યું અને સુલસાના ઘેર જઈ કહ્યું : “આયુષ્મતિ ! (લાંબા આયુષ્યવાળી) મને ભોજન આપો. એનાથી તમારો ધર્મ થશે, મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે.”

સુલસાએ જવાબ આપ્યો : “સંન્યાસીજી ! અનુકંપા બુદ્ધિથી હું પ્રત્યેકને ભોજન આપી શકું છું, આપને પણ આપું છું, પરંતુ ધર્મ અને મોક્ષ આપને આપવાથી નહિ મળે. કોને આપવાથી ધર્મ અને મોક્ષ મળે છે ? એ હું સારી રીતે જાણું છું.”

આ સાંભળીને અંબડ એના ઘેરથી ભિક્ષા લીધા વિના પાછા વળી ગયા અને નગરની બહાર ગયા. ત્યાં એણે આકાશમાં અધ્ધર કમળનું આસન વૈકિય શક્તિથી

બનાવ્યું અને એના પર બેસીને તપશ્ચર્યા કરવાનો દેખાવ કરવા લાગ્યા. લોકો એને અધર કમળના આસન ઉપર તપશ્ચર્યા કરતો જોઈને આશ્ચર્યચક્તિ થવા લાગ્યા.

કેટલીક સ્ત્રીઓ, જે અંબડને જોઈને આવતી હતી, તે સુલસાની પાસે અંબડના કમળ અધરાસન અને તપશ્ચર્યાની પ્રસંશા કરતી. એના અતિશયના વખાણ કરતી અને સુલસાને એના દર્શન કરવાની પ્રેરણા કરતી, પણ તે આ આડંબરોના ચક્કરમાં ન આવી.

સેંકડો-હજારો લોકો અંબડના દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. એની પૂજા-ભક્તિ થવા લાગી અને પારણા માટે નિમંત્રણ ઉપર નિમંત્રણ મળવા લાગ્યા, પણ એ બધાંને ના પાડતો હતો.

લોકોએ પૂછ્યું : “યોગીરાજ ! આપ પારણા માટે કોઈનું પણ નિમંત્રણ સ્વીકાર નથી કરતા, તો શું અમારું નગર અભાગિયું છે ? આપ જેવા મહાન અતિશયવાળા તપસ્વી અમારા ત્યાંથી આહાર લીધા વિના ભૂખ્યા જ ચાલ્યા જશે ? નહિ, નહિ એવું ન થઈ શકે. અમારા ગામમાં કોઈ ને કોઈ તો એવો પુણ્યશાળી હશે, જે આપને પારણું કરાવીને કૃતાર્થ બનશે. આપ કૃપા કરીને એ ભાગ્યશાળીનું નામ બતાવો, અમે એને જઈને હમણાં જ કહીએ છીએ.”

દિવ્ય યોગી રૂપધારી અંબડે કહ્યું : “નગરજનો ! આપના નગરમાં સુલસા નામની નાગપત્ની રહે છે. જો એ એના ઘેર પારણું કરાવશે તો હું પારણું કરીશ.” આ સાંભળીને લોકો સુલસાના ઘેર પહોંચ્યા.

સુલસાની ધર્મનિષ્ઠા : બધા લોકોએ આવીને સુલસાને કહ્યું : “વધામણી સુલસા ! એ અપૂર્વ યોગીરાજ તમારા ઘેર પારણા કરવા માંગે છે. એમને પારણા કરાવો અને ભાગ્યશાળી બનો.” તો એણે અંબડની એ વિકુર્ણા છે હુ કેવળી પ્રરૂપિત તત્ત્વને જ ધર્મ માનું છું. મને એમના જેવા સાધુઓ ઉપર કોઈ શ્રદ્ધા નથી.

સાચા સાધુ પોતાના અતિશયનો દેખાવ અને તપની પ્રસિદ્ધિ નથી કરતા. “એ ઘેર પારણું કરીશ.” એવું નથી કહેતા. તે પોતાની ઉપલબ્ધિઓ (ઋદ્ધિઓ) ને ગુપ્ત રાખે છે, તપશ્ચર્યાને પ્રગટ નથી કરતા. સૂચના આપ્યા વગર ઘરોમાં પ્રવેશ કરે છે અને વિવિધ ઘરમાથી ગોચરી લઈને સંયમયાત્રા નિર્વાહ કરે છે. એવા મિથ્યા સાધુઓને પારણું કરાવવાથી કોઈ ફાયદો નથી.”

આ જવાબ સાંભળીને નગરજનો ખૂબ ગુસ્સે થયા. કેટલાકે આ જવાબ એ દિવ્ય રૂપધારી યોગીરાજને સંભળાવ્યો. આ જવાબ સાંભળીને અંબડને એ પ્રત્યક્ષ થઈ ગયું કે સુલસા સમ્યક્ત્વમાં કેટલી દૃઢ છે ? તે આંડબર અને લોકમત કોઈથી પણ પ્રભાવિત થતી નથી.

અંબડ દ્વારા પ્રશંસા : એણે પોતાનો વેશ બદલ્યો અને બધા લોકો સામે “નમસ્કાર સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરતા-કરતા સુલસા નાગપત્નીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. સુલસાએ એ સમયે અંબડને સ્વધર્મી સમજીને ઉઠીને એનો સત્કાર-સન્માન કર્યો. અંબડને પણ ભગવાન દ્વારા કરવામાં આવેલી પ્રશંસા નગરજનોને સંભળાવી અને પોતાના દ્વારા કરવામાં આવેલી પરીક્ષાની વાત કરીને, સુલસાની પોતે પણ ખૂબ પ્રશંસા કરી.

લોકોએ પણ આ બધું જોઈને સુલસાના સમ્યક્ત્વ - દૃઢતાની ભૂરિ-ભૂરિ પ્રશંસા કરી.

ક્ષમા - ધની ખંધક મુનિ

જન્મ અને શિક્ષણ : શ્રાવસ્તી નગરીમાં ન્યાય નીતિવાન “કનકકેતુ” નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. એમણે સર્વગુણ સંપન્ન, “સ્કંધક” નામનો એક પુત્રરત્ન થયો, સુનંદા નામની એક પુત્રીરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. યોગ્ય ઉંમરે રાજકુમારી સુનંદાના વિવાહ કાંચીનરેશ પુરુષસિંહની સાથે થયા. રાજકુમાર સ્કંધક ૭૨ કળાઓમાં નિપુણ બનીને વિવાહ યોગ્ય થવા પર સ્વજનોએ કોઈ સુંદર કન્યા સાથે સ્કંધકનો વિવાહ કરવાનું વિચાર્યું - પણ કુદરતને કંઈક બીજું જ મંજૂર હતું.

વિરક્તિ અને દીક્ષાનુમતિ : શ્રાવસ્તી નગરીમાં આચાર્ય શ્રી વિજયસેનનું આગમન થયું. રાજા કનકકેતુ તથા રાજકુમાર સ્કંધક આચાર્યશ્રીના દર્શન વંદન માટે ગયા. એમના શ્રીમુખથી જિનવાણી શ્રવણ કરી, રાજકુમારની અંદર પૂર્વભવના સુસંસ્કાર જાગૃત થયા. સંસારને અસાર જાણીને સ્વજનો પાસેથી દીક્ષાની આજ્ઞા માંગી પહેલાં તો માતા-પિતાએ મોહવશ આજ્ઞા ન આપી પરંતુ અંતે પુત્રનો દૃઢ વૈરાગ્ય જોઈને આજ્ઞા આપતા કહ્યું - “હે પુત્ર ! જે શૂરવીરતાથી દીક્ષા લઈ રહ્યો છે, એ જ સિંહવૃત્તિથી (શૂરવીરતા) પાલન કરજો” રાજકુમાર માતા-પિતાની આજ્ઞાનુસાર ઉત્કૃષ્ટ સંયમનું પાલન કરતા જ્ઞાનાર્જન સાથે-સાથે ઘોર તપ પણ કરવા લાગ્યા. ગીતાર્થબની જવાથી ગુરુએ એમને એકલા વિચરવાની આજ્ઞા આપી અને તેઓ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરવા લાગ્યા.

પિતાનું મમત્વ : અહીં માતા-પિતાને ચિંતા થઈ કે - “રાજકુમાર સ્કંધક બહુ સુકુમાર તથા યુવાન છે. અતિદુષ્કર સંયમમાર્ગ પર કેવી રીતે ચાલી શકશે ?” તેથી પિતાએ મોહવશ એમના સંરક્ષણ માટે પોતાના પાંચસો સુભટો-સેવકો, ખૂબ જ સજાગતાની સાથે ગુપ્ત રીતે સાધારણ નાગરિકોની વેશભૂષામાં પાછળ રહેવાનો આદેશ આપ્યો.

બહેનના રાજ્યમાં : દીક્ષાના દિવસથી જ કઠોર તપસ્યા કરતા કરતા સ્કંધક મુનિએ પોતાના શરીરને તપની ભઠ્ઠીમાં નાખી દીધું, જેથી એમનું શરીર ચામડીથી ઢંકાયેલા હાડકાંનો ઢગલો માત્ર રહી ગયો. એવા તપોમૂર્તિ મહામુનિ વિચરણ કરતા કરતા પોતાની સાંસારિક બહેનના રાજ્યમાં પધાર્યા. સાધારણ વેશધારી સૈનિકોએ લાગ્યું કે આ સમયે મુનિરાજ પોતાના બનેવીના રાજ્યમાં પધાર્યા છે, તેથી શંકા જેવી કોઈ વાત નથી. એવું વિચારીને રક્ષક નિશ્ચિંત થઈ, પોતાના કર્તવ્યથી વિમુખ થઈ, અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં લાગી ગયા.

અહીં મહામુનિ સ્કંધક અનેક ઉચ્ચ, મધ્યમ, નીચ કુળોમાં નિર્દોષ ભિક્ષા ગ્રહણ કરતા કરતા રાજમહેલની નજીક પહોંચ્યા. એ સમયે મહેલના ગવાક્ષમાં રાજા અને રાણી મધુર વાર્તાલાપમાં લીન હતા. એટલામાં મહારાણીની નજર તપતેજથી પ્રદીપ્ત મુનિશ્રીના શરીર પર પડી અને વિચાર કરવા લાગી - “અહો ! મારા બ્રાતામુનિ પણ ક્યાંક ને ક્યાંક આવી ભીષણ ગરમીમાં તપતી ધરા ઉપર ઉઘાડા પગે આ જ વેશમાં ભિક્ષાયર્યા માટે પરિભ્રમણ કરી રહ્યા હશે.”

વિચારોની તલ્લીનતામાં રાણી મુનિને એકીટસે જોવા લાગી. તપ આરાધનાથી મુનિનું શરીર અત્યંત કૃશકાય થઈ જવાથી રાણી પોતાના બ્રાતામુનિને ઓળખી ન શકી. કઠોર સાધુચર્યા અને સ્વયંની આરામદાયક સ્થિતિની તુલના કરતા મહારાણી બ્રાતામુનિના દુસહ્ય કષ્ટોના સ્મરણથી રોમાંચિત થઈ ગઈ અને એમની આંખોમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી.

રાજાનો સંદેહ : મહારાણીના અશ્રુઓને જોઈ રાજા ગંભીર બની ગયા તથા કારણ જાણવા માટે રાજાએ રસ્તા પર જોયું તો એમની નજર મુનિશ્રી પર પડી. ઓહો ! તો આ વાત છે. એના કારણે આ આંસુઓ છે. રાજાનું મન સંશયગ્રસ્ત બની ગયું. રાણીના ચારિત્રમાં સંદેહની આશંકા માનીને તત્કાળ રાજાએ નિર્ણય કર્યો કે - “આ સાધુને જ મરાવી દઉં જેથી મારા અને રાણીના સંબંધોને કોઈ હાનિ ન પહોંચે.”

રાજાનો આદેશ : રાજા ત્યાંથી પોતાના મહેલમાં આવ્યા અને ચંડાળોને બોલાવીને આદેશ આપ્યો કે - “રાજમહેલની નજીક માર્ગ પર ભિક્ષુક થોડીવાર પહેલાં નીકળ્યો છે, એને પકડીને કોઈ દૂર એકાંત જંગલમાં કે વધશાળામાં લઈ જાઓ અને માથાથી પગ સુધી ચામડી ઉતારી લો.”

ચંડાળો આશ્ચર્યચકિત હતા. તેઓ જાણતા હતા કે એવા ભિક્ષુક જૈન મુનિ હોય છે અને જૈન મુનિ તો રસ્તાની કીડીને પણ પોતાના પગ નીચે નથી આવવા દેતા, એવા કરુણાશીલ હોય છે. પણ શું કરે તે રાજાની આજ્ઞાનો અનાદર કરવાનું સાહસ

પણ ક્યાંથી લાવે ? કમને તે ચંડાળ મુનિશ્રીની પાસે આવીને રાજાજ્ઞાની વાત કરી મુનિશ્રી સમજી ગયા કે વિકટ પરિષદ આવ્યો છે, પણ તેઓ પોતાનું ધૈર્ય ન ખોયું મનને વિષમભાવોમાં જવા ન દીધા ચૂપચાપ ચંડાળોના બતાવેલા રસ્તા પર ચાલવા લાગ્યા જંગલમાં એક સૂમસામ (સૂના) સ્થળ પર ચંડાળો રોકાયા મુનિ પણ ઊભા રહી ગયા અને ધ્યાનસ્થ થઈ ગયા.

મુનિની ક્ષમાશીલતા : ચંડાળ સુતીક્ષ્ણ ધારવાળા શસ્ત્રો દ્વારા મુનિની ચામડી ઉતારવા લાગ્યા ચામડી ઉખાડવા લાગી ત્યારે અસહ્ય વેદના થઈ રહી હતી. મુનિરાજ અપાર ધૈર્ય ધારણ કરીને હું શરીર નથી, હું તો આત્મા છું. જે વેદના થઈ રહી છે તે મને નહિ, શરીરને થઈ રહી છે. આ ચંડાળોની અને રાજાની કોઈપણ ભૂલ નથી. ભૂલ જો કોઈની છે તો મારી, જરૂર મેં પાછલા જન્મમાં કોઈ મહા અશુભ કર્મ કર્યા હશે, જેના કારણે મારે આ ભવમાં આ રૂપમાં ફળ ભોગવવું પડે છે. શરીરના ઘણા ભાગની ચામડી ઊતરી ગઈ હતી અને ચંડાળનું કામ ચાલુ હતું. એ સમયે મુનિ સ્કંધક પરિણામોની વિશુદ્ધતાથી ક્ષપક શ્રેણી પર આરૂઢ થઈ ગયા એમને કેવળજ્ઞાન કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કરી બધા દુઃખોથી મુક્ત થઈ ગયા.

ભ્રાતા મુનિની હત્યા - સુનંદાએ જાણ્યું : ચંડાળ પોતાનું કાર્ય સમાપ્ત કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. ત્યાં લોહીથી ખરડાયેલી મુનિવરની મુખ વસ્ત્રિકા, રજોહરણને માંસનો ટુકડો સમજીને, એક સમડીએ ઝાપટ મારીને, એને પોતાના પંજામાં દબાવીને આકાશમાં ઊડવા લાગી. સંયોગથી તે રજોહરણ, મુખવસ્ત્રિકા એના પંજામાંથી છૂટી ગયા અને બરાબર મહારાણી સુનંદાના મહેલમાં, એમના જ સામે પડ્યા મહારાણી અહીં વિચારે છે કે આ ક્યાંથી ? કોઈ પક્ષીએ પાડ્યું છે, તો કોના લોહીથી ભરેલા છે અને કેમ ?

દાસીઓને બોલાવીને પૂછે છે. દાસીઓ બધી વાત કરે છે કે મુનિના ઘાતનો પ્રસંગ, રાજાજ્ઞાનો પ્રસંગ, ચામડી ઉતારવાનો પ્રસંગ બધી જાણ થાય છે. મહારાજે સ્વયં મુનિની હત્યા કરાવી છે. જિજ્ઞાસા વધી જાય છે, આગળ તપાસ કરાવે છે, ત્યારે મહારાણીને ખબર પડી કે જે મુનિની હત્યા કરાવવામાં આવી, એ એમનો જ ભાઈ હતો. મહારાજે એને લઈને મારા ચારિત્ર પર સંદેહ કર્યો, જેનું આ પરિણામ હતું.

મહારાજનો પશ્ચાત્તાપ : મહારાણી અત્યંત વ્યથિત થઈ ગઈ ખૂબ કરુણ વિલાપ કર્યો મહારાજને પણ જ્યારે બધી વાતોની ખબર પડી તો તેમણે પણ ખૂબ પશ્ચાત્તાપ કર્યો અને વિચાર્યું - “હાય ! મેં કેવું જઘન્યતમ કુકૃત્ય કરી નાખ્યું ? અરે ! મારા જેવો પાપી, દુષ્ટ અને હત્યારો કોણ આ પૃથ્વી પર હશે ? જેણે એક નિરપરાધી, શાંત, દાંત, ક્ષમાવીર સાધુની હત્યા કરાવી દીધી.” ત્યારે રાણીએ

કહ્યું: “હે સ્વામી ! એવું દુષ્ટત્ય કરતા પહેલાં જાણકારી તો મેળવી લેવી હતી કારણ કે ન તો મેં વિકારવશ મુનિરાજ પર દષ્ટિ નાખી હતી અને ન મુનિરાજના મનમાં કોઈ પ્રકારનું પાપ હતું” આમ, મહારાજને બધી વાતોની જાણ થઈ, તો તેઓ ખૂબ પ્રશ્નાત્તાપ કરવા લાગ્યા.

કોઠીબડાની છાલ ઉતારીને પ્રશ્નસાનું ફળ : દેહની ઉતારી ખાલ (ચામડી) : એક વખત કોઈ લબ્ધિધારી, વિશિષ્ટ લબ્ધિધારી, વિશિષ્ટ જ્ઞાની મુનિનું કાંચીપુર આવવાનું થયું તો, રાજા તથા રાણી તેમની પાસે ગયા એના ચરણોમાં દર્શન વંદન કર્યા અને પૂછ્યું: “ભગવન્ ! મારાથી મુનિની હત્યા જેવા જઘન્ય પાપનું કારણ શું હતું ? શું માત્ર મનમાં ઉત્પન્ન સંદેહ જ હતો કે અન્ય કોઈ ?”

મુનિરાજે કહ્યું : “આજથી એક હજાર વર્ષ પૂર્વે સ્કંધક રાજકુમાર અર્થાત્ મુનિજના જીવે એક કોઠીબડાની ખૂબ જ સાવધાની તથા ચતુરાઈથી એવી છોલી કે એનું છોતરું અખંડ રહ્યું. એ સમયે એ જીવે અત્યંત પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરી કે - “અહા! મેં કેટલી ચતુરાઈ સાથે છોતરું અખંડિત ઉતારી લીધું. એને ગોળ-ગોળ બનાવીને બતાવી દઉં કે કોઈ જાણી નહીં શકે કે આ ખરેખર (આખું) કોઠીબડું હશે કે માત્ર છોતરું, રાજન્ ! કોઠીબડા ના જીવ તમે છો. કે હજાર વર્ષ પૂર્વેના વેરાનુબંધનો બદલો તમે આ મુનિની ખાલ (ચામડી) ઉતારાવીને લીધો છે. કોઠીબડું છોલનાર જીવ જ આ ભવમાં સ્કંધક કુમાર અને પાપમાં અતિ પ્રસન્નતા અનુભવના કારણે નિકાચિત કર્મબંધન થયા હતા અને તેમની સાથેના પૂર્વ વેરનો બદલો આ રીતે લીધો.”

રાજા પુરુષસિંહ તથા રાણી સુનંદા દીક્ષિત : રાજા પુરુષસિંહે મુનિરાજ પાસે પૂર્વભવનો આખો પ્રસંગ ચિંતન-મનન કરતા કરતા, સયમપથ ત્રહણ કરવાની ભાવના જાગી. રાણી સુનંદા તો ભ્રાતા (ભાઈ) મુનિની ચામડી ઉખાડવાના પ્રસંગથી જ સંસારથી વિરક્ત બની ચૂક્યા હતા. આ બંનેએ દીક્ષા અંગીકાર કરી, પોતાના આત્મકલ્યાણનો પથ પ્રશસ્ત કર્યો.

રાજા કનકકેતુ તથા રાણી મલયસુંદરી પણ દીક્ષિત : સ્કંધક મુનિના માતા-પિતાએ સંરક્ષણ હેતુ જે ગુમચરોને નિયુક્ત કર્યા હતા એમણે આવીને મહારાજા કનકકેતુ તથા રાણી મલયસુંદરીને બધી વાત કરી કે “કેવી રીતે મુનિવરની ચામડી ઉતારી લેવામાં આવી અને તેમણે કેવી રીતે અત્યંત શાંત સ્વભાવથી સહન કરતા કરતા પ્રાણ ત્યાગી દીધા.”

ગુમચરો પાસેથી પોતાના દીક્ષિત પુત્રના પૂર્વપ્રસંગને જાણીને એ બંને રાજા રાણી પણ સંસારથી વિરક્ત બની દીક્ષિત થઈ ગયા. એમણે પણ પોતાનું શેષ જીવન “સ્વ” માં રમણ કરતા કરતા નિજાત્માને ભાવિત કરતા કરતા વિતાવ્યું તથા સમાધિમરણને પ્રાપ્ત કર્યું.

શ્રી ભક્તાર સ્તોત્ર

ભક્તામર - પ્રણત - મૌલિ - મણિ - પ્રભાણા
મુદ્યોતકં દલિત - પાપ - તમો - વિતાનમ્ ।
સમ્યક્ - પ્રણમ્ય જિન - પાદ - યુગં યુગાદા,
વાલમ્બનં ભવ - જલે પતતાં જનાનામ્ ॥૧॥

ય સંસ્તુત : સકલ - વાઙ્મય તત્ત્વબોધા -
દુદ્ભૂત - બુદ્ધિ પટુભિઃ સુર - લોક - નાથૈઃ ।
સ્તોત્રૈર્ - જગત્ ત્રિતય - ચિત - હરૈ - રુદારૈઃ
સ્તોથ્યે - કિલાહમપિ તં પ્રથમં જિનેન્દ્રમ્ ॥૨॥

બુદ્ધયા વિનાડપિ વિબુધાર્થિત - પાદ - પીઠ
સ્તોતુ સમુદ્યત - મતિવિર્ગત - ત્રપોડહમ્ ।
બાલં વિહાય જલ - સંસ્થિત - મિન્દુભિમ્બ
મન્યઃ ક ઈચ્છતિ જનઃ સહસા ત્રહીતુમ્ ? ॥૩॥

વક્તું ગુણાન્ ગુણ સમુદ્ર ! શશાંક - કાન્તાન્,
કસ્તે ક્ષમઃ સુર - ગુરુ - પ્રતિમોડપિ બુદ્ધયા ?
કલ્પાન્ત - કાલ - પવનોદ્ધત - નક ચર્કં,
કો વા તરીતુમલમમ્બુનિર્ધિં ભુજાભ્યાસુ ? ॥૪॥

સોડહં તથાપિ તવ ભક્તિ - વશાન્ - મુનીશ,
કર્તુ સ્તવં - વિગત - શક્તિરપિ - પ્રવત્તઃ ।
પ્રીત્યાડડત્મ - વીર્ય - મ વિચાર્યમૃગો - મૃગેન્દ્રં
નાભ્યેતિ કિં નિજ-શિશોઃ પરિ પાલનાર્થમ્ ॥૫॥

અલ્પશ્ચુતં શ્ચુતવતાં પરિહાસ - ધામ,
ત્વદ્ - ભક્તિરેવ મુખરી - કુરુતે બલાન્મામ્ ।
યત્કોકિલઃ કિલ - મથૌ મધુરં - વિરૌતિ,
તચ્ચારુ - ચામ્ર - કલિકા નિકરૈક હેતુઃ ॥૬॥

त्वत्संस्तवेन ભવ - સંતતિ - સન્નિબદ્ધં,
પાપં ક્ષણાત્કલ્પ - મુપૈતિ શરીર - ભાજમ્ ।
આકાન્ત - લોક - મલિ - નીલ - મંશેષમાશુ,
સૂર્યાશુ - ભિન્નમિવ શાર્વર - મન્ધકારમ્ ॥૭॥

મત્વેતિ - નાથ ! તવ સંસ્તવનં - મયેદ
મારભ્યતે તનુ - ધિયાપિ - તવ - પ્રભાવાત્ ।
ચેતો - હરિષ્યતિ - સતાં નલિની - દલેષુ,
મુક્તા - ફલ - દ્યુતિમુપૈતિ નનૂદ - બિન્દુ ॥૮॥

આસ્તાં તવ સ્તવન - મસ્ત - સમસ્ત - દોષં,
ત્વત્સંકથાડપિ - જગતાં દુરિતાનિ - હન્તિ ।
દૂરે - સહસ્ર - કિરણઃ - કુરુતે - પ્રભૈવ,
પદ્માકરેષુ જલજાનિ વિકાસ - ભાડિજ ॥૯॥

નાત્યદ્ભુતં - ભુવન - ભૂષણ ! ભૂતનાથ !
ભૂતૈર્ગુણૈર્ભુવિ - ભવન્ત્ - મ ભિષ્ટુવન્તઃ ।
તુલ્યા ભવન્તિ - ભવતો - નનુ તેન - કિં વા,
ભૂત્યાશ્રિતં ય ઈહ નાત્મ - સમં કરોતિ ॥૧૦॥

દષ્ટ્વા - ભવન્ત - મ નિમેષ - વિલોકનીયં,
નાન્યત્ર - તોષમુપયાતિ - જનસ્ય - ચક્ષુ,
પીત્વા પયઃ - શશિકર - દ્યુતિ - દુગ્ધસિન્ધોઃ,
ક્ષારં - જલં જલનિધેર સિતું ક ઈચ્છેત્ ॥૧૧॥

યૈઃશાન્ત - રાગ - રુચિભિઃ પરમાણુભિસ્ત્વં,
નિર્માપિતસ્ત્રિભુવનૈક - લલામ - ભૂત ।
તાવન્ત - એવ - ખલુ - તેડપ્યણવઃ - પૃથિવ્યાં,
યત્તે - સમાન - મપરં નહિ - રૂપમસ્તિ ॥૧૨॥

वङ्गं - क्व - ते - सुर - नरोरगनेत्रहारि,
निःशेष - निर्जित - जगत् - त्रितयोपमा नं ।
भिम्भं, क्लंङ्क - मलिनं क्व - निशाकरस्य,
यद्वासरे भवति पाण्डु पलाश - कल्पम् ? ॥१३॥

सम्पूर्ण - मंडल - शशाङ्क - कला - कलाप -
शुभ्रा - गुणस्त्रिभुवनं - तव - लंघयन्ति ।
ये संश्रितास्त्रि जगदीश्वर ! नाथ - मेकं,
कस्तान्निवारयति संयरतो - यथेष्टम् ? ॥१४॥

चित्रं - किमत्र - यद्दि - ते - त्रिदशांगनाम्भि
नीतं - मनागपि - मनो न विकार - मार्गम् ।
कल्पान्त - काल - मरुता - यद्विता - यलेन,
किं मन्दराद्रि शिखरं यद्वितं कदाचित् ? ॥१५॥

निर्धूम - वर्तिरपवर्जित - तैलपुरः,
कृत्स्नं जगत् - त्रयमिदं प्रकटी - करोषि ।
गम्यो न जतु - मरुतां - यद्वितायलानाम्,
दीपोऽपरस् त्वमसिनाथ ! जगत्प्रकाशः ॥१६॥

आत्मशुद्धि

१. आत्मशुद्धि छित धर्म ध्यान का, चिंतन जो नर करता है ।
अशुभ कर्म को दूर हटाकर, मोक्षमार्ग पग धरता है ॥
२. जग में अकेला आया हूं, और यहाँ से अकेला जाऊँगा ।
कर्म शुभाशुभ संग में लेकर, यथास्थान में पाऊँगा ॥
३. मेरा मेरा कर के ईंसता, नहीं कोई जग में तेरा ।
देह छोडकर उडेगा पंछी, त्मिन्न स्थान छोगा उरा ।।
४. महा विडंबना है परिजन की, अंत साथ नहीं जाता है ।
निर्भय छोकर देभो प्राणी, मरण अकेला पाता है ॥

५. धन्य-धन्य नभिराज ऋषिने, अेकत्व भावना भायीथी ।
कंकशं से लेकर प्रेरणा, जट मिथिला हुकराई थी ॥
६. स्वर्गपति ने दश प्रश्नों का, भाव पूर्ण उत्तर पाया ।
भुश छोकर के स्वयं शकेन्द्रने, ऋषिवर गुण गौरव गाया ॥
७. क्षण भंगुर है तेरी काया, क्षण भंगुर है जग की माया ।
भूभ भिलाया, भूभ पिजाया, फिर भी है नश्वर काया ॥
८. देष-देष तन की सुंदरता, भुश छो छोकर झूल रहा ।
लूट गई तेरी रुप संपदा, सनत यकी को लूल रहा ॥
९. वैभव में मतवाला बनकर, जूम रहा जैसे हस्ती ।
रावण जैसे यले गये, फिर तेरी कौन भला हस्ती ॥
१०. पुद्गल के ये रुप पराये, जिन्हें तू अपना मान रहा ।
शानी कलते इन्हें छोड दे, क्यों तू अपनी तान रहा ॥

मनोरथ तीन उत्तम ये

मनोरथ तीन उत्तम ये, जिनेश्वर नित्य भाता हूँ ।
कृपा की आशा रखता हूँ, सफल छो शीघ्र याहता हूँ ॥१२॥

परिग्रह पाप का दल-दल ईसा हूँ, ईसता जाता हूँ ।
घटे थोडा बहुत प्रतिदिन, बडा ही कष्ट पाता हूँ ॥१॥

प्रमादी गृहस्थ जवन है, अधूरी धर्म करणी है ।
बर्नूगा कब मुनि मुज में, छो ऐसी शक्ति याहता हूँ ॥२॥

भौक्ष की है लगन पूरी, न कोई अन्य आशा है ।
देह छूटे समाधि से, अंत शुभ भाव याहता हूँ ॥३॥

दीन हूँ दीनता करता, देवता दान तू करना ।
मनोरथ पूर्ण सब करना, यरण तेरे पकडता हूँ ॥४॥

कहे केवल सुनो “पारस, विरुद अपना निभाना तुम ।
कहूँ अब और आगे क्या ? न भोजे शब्द पाता हूँ ॥५॥

જયંતિબાઈના પ્રશ્ન

શ્રી ભગવતી સૂત્રના બારમા શતકના બીજા ઉદ્દેશના આધારે જયંતિબાઈની પૃષ્ઠાનો થોકડો છે તે આ પ્રમાણે છે.

આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રમાં કૌશામ્બી નામની નગરી હતી. એક સમયે ભગવાન મહાવીર સ્વામી ત્યાં પધાર્યા. આ સમાચાર સાંભળીને બધાં પ્રજાજનો ખુશ થયા. રાજા ઉદાયન વગેરે વંદના માટે ગયા. પ્રથમ શય્યાંતર જયંતિ શ્રમણોપાસિકા, ઉદાયન નરેશની ફોઈ હતી. એ પોતાના ભાભી રાજમાતા મૃગાવતી દેવીની સાથે પ્રભુને વંદના કરવા માટે ગયા. ભગવાને ધર્મોપદેશ આપ્યો. ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ પાછી ગઈ. રાજા અને રાણી પણ પાછા ગયા. એ સમયે જયંતિ શ્રમણોપાસિકાએ ભગવાનને વંદના નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક પૂછ્યું.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! કયા કારણથી જીવ શીઘ્ર હલ્કો થાય છે કયા કારણથી જીવ શીઘ્ર ભારી થાય છે.

ઉત્તર - અઢાર પાપોનો ત્યાગ કરવાથી જીવ શીઘ્ર હલ્કો થાય છે અને ૧૮ પાપોનું સેવન, કરવાથી જીવ શીઘ્ર ભારી થાય છે.

પ્રશ્ન - કયા કારણથી જીવ સંસાર ઘટાડે છે અને કયા કારણથી જીવ સંસાર વધારે છે ?

ઉત્તર - જયંતિ ! ૧૮ પાપોનો ત્યાગ કરવાથી જીવ સંસાર ઘટાડે છે અને ૧૮ પાપોનું સેવન કરવાથી જીવ સંસાર વધારે છે.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! કયા કારણથી જીવ સંસાર કર્મને ઓછો કરે છે અને કયા કારણથી જીવ સંસાર (કર્મ)ને લાંબો કરે છે ?

ઉત્તર - જયંતિ ! ૧૮ પાપોનો ત્યાગ કરવાથી જીવ સંસાર (કર્મ) ને ઓછો (હ્રસ્વ) કરે છે અને ૧૮ પાપોનું સેવન કરવાથી જીવ સંસાર (કર્મ)ને લાંબા (દીર્ઘ) કરે છે.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! કયા કારણ જીવ સંસાર સાગરને પાર (તરી જાય) છે અને કયા કારણથી જીવ સંસાર સાગરમાં પરિભ્રમણ કરે છે ?

ઉત્તર - જયંતિ ! ૧૮ પાપોનો ત્યાગ કરવાથી જીવ સંસાર સાગરને તરી જાય છે અને ૧૮ પાપોનું સેવન કરવાથી જીવ સંસાર સાગરમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! જીવોનું ભવસિદ્ધપણું સ્વભાવથી છે કે પરિમાણથી ?

ઉત્તર - હે જયંતિ ! જીવનું ભવસિદ્ધિપણું સ્વભાવથી છે, પરિણામથી નહિ.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! શું બધા ભવસિદ્ધિક જીવો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે ?

ઉત્તર - હા જયંતિ ! બધા ભવસિદ્ધિક જીવ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! બધા ભવસિદ્ધિક જીવો મોક્ષમાં ચાલ્યા જશે, તો લોક ભવસિદ્ધિક જીવોથી ખાલી થઈ જશે ?

ઉત્તર - હે જયંતિ ! “ણો ઈણકે સમકે” આ નથી થઈ શકતું અર્થાત બધા ભવસિદ્ધિક જીવ મોક્ષમાં જશે તો પણ આ લોક ભવસિદ્ધિક જીવોથી ખાલી નહિ થાય.

પ્રશ્ન - હે ભગવન્ ! આનું શું કારણ છે ?

ઉત્તર - હે જયંતિ ! દૃષ્ટાંત જેમ આકાશની શ્રેણી અનાદિ અનંત છે. એમાંથી - એક પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રમાણ આકાશ ખંડ એક-એક સમયમાં કાઢીએ આમ, પરમાણુ કાઢતા-કાઢતા અનંત અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી પૂરી થઈ જાય તો પણ આ આકાશ શ્રેણી ખાલી થતી નથી. તેવી રીતે બધા ભવસિદ્ધિક જીવ મોક્ષ જશે તો પણ આ લોક ભવ સિદ્ધિ જીવોથી ખાલી નહિ થાય.

સ્વભાવિક ભાવને સ્વભાવ કહે છે જેમ પુદ્ગલમાં મૂર્ત્વ (મૂર્તપણું) સ્વાભાવિક ભાવ છે. રૂપાંતર એટલે કે રૂપમાંથી બીજા રૂપમાં બદલાઈ જવાને પરિણામ કહે છે. જેમ કે - બચપણ, જુવાની, વૃદ્ધાવસ્થા વગેરે પરિણામ છે.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! જીવ ઊંઘતા સારા કે જાગતા સારા ?

ઉત્તર - હે જયંતિ ! કોઈ જીવો ઊંઘતા સારા અને કોઈ જીવો જાગતા સારા.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! આનું શું કારણ છે ?

ઉત્તર - હે જયંતિ ! જે જીવો અધર્મી છે, અધર્મનું કામ કરે છે. અધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. અધર્મમાં આનંદ માને છે, યાવત્ અધર્મથી આજીવિકા કરે છે, તે જીવો ઊંઘતા જ સારા છે. ઊંઘતા રહેવાથી તે બધા પ્રાણી, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વને દુઃખ નથી આપતા યાવત્ પરિતાપના નથી ઊપજાવતા. પોતાના તથા બીજાના આત્માને અધર્મમાં નથી જોડતા. આ કારણે અધર્મી જીવો ઊંઘતા જ સારા છે. અને જે જીવો ધર્મી છે.. યાવત્ ધર્મથી આજીવિકા કરે છે, તેઓ જાગતા સારા. જાગતા તે બધા પ્રાણ, ભૂત, જીવ અને સત્ત્વને સુખ પહોંચાડે છે. યાવત્ પોતાના તથા બીજાના આત્માને ધર્મમાં જોડે છે.

પ્રશ્ન - જેમ ઊંઘતા-જાગતા પ્રશ્ન-જવાબ કહ્યા, એમ બળવાન. નિર્બળ તથા ઉદમી આળસુના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

ઉત્તર - એમાં વિશેષતા એ છે કે જેનો ઉદમી હશે, તે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી યાવત્ સ્વધર્મીની વૈયાવચ્ચમાં પોતાના આત્માને જોડશે.

પ્રશ્ન - હે ભંતે ! શ્રોત્રેન્દ્રિયને વશમાં થયેલો જીવ કેવા કર્મ બાંધે છે ?

ઉત્તર - હે જ્યંતિ ! આયુષ્ય-કર્મને છોડીને બાકી સાત કર્મોની પકૃતિ જો ઢીલી હોય તો દૃઢ કરે છે. અલ્પ કાળની સ્થિતિ હોય, તો લાંબા કાળની સ્થિતિ કરે છે. મંદ હોય, તો તીવ્ર રસવાળી કરે છે. થોડા પ્રદેશવાળા કર્મ હોય તો તેને બહુ પ્રદેશવાળા કરે છે. આયુષ્ય બાંધે છે. અથવા નથી બાંધતો, અસાતાવેદનીય કર્મ વારંવાર બાંધે છે અને ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે.

પ્રશ્ન - જેમ શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયમાં કહ્યું એ જ રીતે ચક્ષુર્દન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

ઉત્તર - જ્યંતિભાઈ શ્રમણોપાસિકા પોતાના પ્રશ્નોના જવાબો સાંભળીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા. એને પૂર્ણ સંતોષ થયો. દીક્ષા લઈને અને કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષમાં ગયા તેઓ પણ દેવાનંદાની જેમ મોક્ષમાં ગયા.

શ્રાવકજીના ચાર વિશ્રામ

જેમ ૧. ભાર વહન કરનારા ભારને એક ખભાથી બીજા ખભા ઉપર રાખે અને પહેલા ખભાને વિશ્રામ આપે - આ પહેલો વિશ્રામ છે. ૨. ભારને ચબૂતરા વગેરે ઉપર રાખીને મળમૂત્રનો ત્યાગ કરે ખાઈ-પીને ભૂખ-તરસ દૂર કરે - આ બીજો વિશ્રામ છે. ૩. રાત્રે ધર્મશાળા વગેરેમાં રાતભર રહીને ઊંઘીને દિવસભરનો થાક દૂર કરે - આ ત્રીજો વિશ્રામ છે. ૪. જ્યાં ભાર પહોંચાડવાનો છે, ત્યાં ભાર પહોંચાડી દે અને નિશ્ચિંત થઈ જાય - આ ચોથો વિશ્રામ છે.

તેમ - ૧. બાર વ્રત અને નવકારસી વગેરેનું પ્રત્યાખ્યાન ધારણ કરે આ શ્રાવકનો પહેલો વિશ્રામ છે. ૨. રોજ સામાયિક અને દેશાવકાશિક વ્રત સમ્યક્ પાળે, આ શ્રાવકનો બીજો વિશ્રામ છે. ૩. મહિનામાં છ દિવસ પ્રતિપૂર્ણ પૌષધ સમ્યક્ રીતે કરે, આ શ્રાવકનો ત્રીજો વિશ્રામ છે. ૪. અંતિમ સમયમાં સંલેખના, સંથારો કરીને ભક્ત પ્રત્યાખ્યાન સહિત સમાધિમરણ સ્વીકાર કરે, આ ચોથો વિશ્રામ છે.

દેવ, ગુરુ, ધર્મનું સ્વરુપ

અરિહંતો મહદેવો જાવજીવ સુસાહુણો ગુરુણો ।

જિણ પણ્ણતં તત્તં ઈઅ સમ્મત્તં મએ ગહિયં ॥૧૧॥

અરિહંત પ્રભુ મારા દેવ છે, સમ્યક્ પ્રકારે મહાવ્રતનું પાલન કરનારા સાધુજન મારા ગુરુ છે અને જિનેશ્વર દેવ દ્વારા પ્રરૂપિત ધર્મ જ મારો ધર્મ છે યાવત્ જીવન માટે આ સમ્યક્ત્વ મેં ગ્રહણ કર્યું છે.

આવશ્યક સંબંધી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં “જાવજીવાએ” ના સ્થાને જાવજીવા શબ્દ છે. જાવજીવાએ શબ્દ રાખવાથી છંદનો ભંગ થાય છે.

દેવ - સિદ્ધિ અને અરિહંત પ્રભુ જે રાગ-દ્વેષથી મુક્ત છે, તે જ અમારા દેવ છે. પંચ પરમેષ્ઠિમાં અરિહંત અને સિદ્ધ દેવપદ પર પ્રતિષ્ઠિત છે. અરિહંત અને સિદ્ધ દેવમાં અંતર છે. સિદ્ધ ભગવાને જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય - આ આઠ કર્મોનો સર્વથા ક્ષય કરી દીધો છે. તેઓ અશરીરી - અયોગી બનીને અજર-અમર પદને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે. જ્યારે અરિહંત ભગવાને ચાર ઘનઘાતી કર્મ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અંતરાયનો ક્ષય કર્યો છે. તેઓ પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થતા સિદ્ધ બની જશે. અરિહંત ભગવાન તીર્થનું પ્રવર્તન કરે છે. ધર્મનો માર્ગ બતાવે છે. એમની વાણી સાંભળીને ગણધર સૂત્ર રૂપમાં ગુંથન કરે છે.

અરિહંતના અનેક નામો છે.

અરિહંત - શત્રુઓનો નાશ કરનારા

જિન - રાગ-દ્વેષને જીતનારા

વીતરાગ - રાગ-દ્વેષ વગેરે કષાયોથી રહિત.

તીર્થંકર - સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકા રૂપ તીર્થની સ્થાપના કરનારા.

સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી - હસ્તકમલવત્ બધું જાણનારા, બધું જોનારા.

પરમાત્મા - પરમ “શુદ્ધ” આત્મા.

જૈનધર્મ કોધી, માની માયાવી, લોભી, દેવતાઓને પોતાના ઈષ્ટ નથી માનતા. જે કામ, કોધ વગેરે વિકારોમાં ફસાયેલા છે, તેઓ બીજાને વિકાર રહિત બનાવવામાં શું આદર્શ થઈ શકે છે? તેથી જૈનધર્મમાં દેવ અને જ માનવામાં આવે છે, જે રાગ-દ્વેષને જીતનારા, કર્મરૂપી શુત્રઓને નષ્ટ કરનારા પરમ શુદ્ધ આત્મા હોય .

ગુરુ - ગુરુપદમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ ત્રણ પદોનો સમાવેશ છે. આ ત્રણેય પદો વીતરાગ દેવની આજ્ઞાના આરાધકો છે.

આચાર્યશ્રી - જિનશાસન નાયક તથા સંચાલક હોય છે.

ઉપાધ્યાયજી - જૈન આગમોમાં પારંગત પ્રકાંડ પંડિત હોય છે, તેઓ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે છે તથા કરાવે છે.

સાધુજી - સર્વત્યાગી, નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ હોય છે. આ ત્રણ પદો મોક્ષમાર્ગના સાધકો હોય છે તથા નીચેના પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરે છે.

૧. અહિંસા - મન, વચન, કાયાથી કોઈપણ જીવની હિંસા કરવી નહીં, કરાવવી. નહીં કરનારાઓને અનુમોદન આપવું નહિ.

૨. સત્ય - મન, વચન, કાયાથી જુદું બોલવું નહીં, બોલાવવું નહીં, બોલનારાઓને અનુમોદન આપવું નહીં.

૩. અચોર્ય - મન, વચન, કાયાથી સ્વયં ચોરી કરવી નહિ બીજાઓ પાસે કરાવવી નહિ, કરનારાઓને અનુમોદન આપવું નહિ.

૪. બ્રહ્મચર્ય - મન, વચન, કાયાથી અબ્રહ્મચર્યનું સેવન કરવું નહીં, બીજાઓ પાસે કરાવવી નહીં, કરનારાઓને અનુમોદન આપવું નહીં.

૫. અપરિગ્રહ - મન, વચન, કાયાથી પરિગ્રહ વગેરે રાખવો નહીં, રખાવવો નહીં, રાખનારને અનુમોદન આપવું નહીં

ગુરુના નિર્મળ જીવન તથા ગુણ સંપન્ન સ્વરૂપને દર્શાવનારા અનેક સાર્થક નામો છે.

શ્રમણ - સંયમ તથા તપમાં શ્રમ કરવાવાળા

નિર્ગ્રંથ - રાગ-દ્વેષની સમસ્ત ગ્રંથિઓને છોડવાવાળા

ભિક્ષુ - નિર્દોષ ભિક્ષાવૃત્તિથી સંયમ સાધના કરવાવાળા

યતિ - પાંચ ઈન્દ્રિયોનું દમન કરવાવાળા

મુનિ - પાપકર્મોમાં મૌન રહેવાવાળા (નિરવદ્ય વચન બોલવાવાળા)

ઋષિવર - છ કાયાના જીવોની રક્ષા કરવાવાળા

યોગીશ્વર - મન, વચન, કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવાવાળા

સાધુ - સાધના કરવાવાળા

ગુરુ આરંભ - પરિગ્રહથી રહિત ઈન્દ્રિયોનું દમન કરવાવાળા તથા કષાયોનું

શમન કરવાવાળા, સમસ્ત પાપકર્મોથી નિવૃત્ત થાય છે. એમનું ઉઠવું, બેસવું, બોલવું, ચાલવું, ખાવું-પીવું વિવેકપૂર્વક થાય છે. સત્તર પ્રકારના સંયમને પાળવાવાળા, પરિષદ સહન કરવાવાળા, નિર્દોષ ભિક્ષાચાર્ય કરવાવાળા છે.

ધર્મ - જે દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધારણ કરે (રક્ષા કરે) એને ધર્મ કહે છે. જિનેશ્વર દેવો દ્વારા બતાવેલી આજ્ઞાનું (પ્રતનું) આચરણ, કરવું ધર્મ છે. તે અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ રૂપ છે. પાપકર્મોનો ત્યાગ, કષાયોનો ત્યાગ આત્માને વિશુદ્ધ તથા પવિત્ર કરવા અને ચારિત્રનું પાલન કરવું એ ધર્મ છે. શ્રાવક ધર્મ તથા મુનિ ધર્મ એમ બે પ્રકારના છે. (અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મ જ જૈનધર્મ છે)

૧. અહિંસા - સામાન્ય રીતે હિંસાનો અર્થ પ્રાણીઓના પ્રાણોની હત્યા કરવી એમ માનવામાં આવે છે, પરંતુ જૈન દૃષ્ટિમાં હિંસા શબ્દ ઘણા વિસ્તૃત અર્થમાં બતાવ્યો છે. જૈન દૃષ્ટિ અનુસાર એ બધી હિંસા છે, જે બીજાઓને માનસિક, વાચિક તથા કાયિક દૃષ્ટિએ કષ્ટ પહોંચાડે અર્થાત્ સંસારના સમસ્ત પ્રાણીઓની મન, વચન, કાયાથી હિંસા કરવી નહીં કરાવવી નહીં કરતાને અનુમોદન ન આપવું અહિંસા છે. જૈનધર્મ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, ત્રસ વગેરેમાં પણ જીવ માને છે. એમની હિંસાનો પણ નિષેધ કરે છે. હિંસા થતા રાગ-દ્વેષની પરિણતિ થાય છે અને એમાં પાપકર્મનો બંધ થાય છે. પાપ આત્માને દુર્ગતિમાં લઈ જનારા હોય છે અને અહિંસા દુર્ગતિમાં પડતાને બચાવે છે તેથી અહિંસાને પણ ધર્મ કહ્યો છે. અહિંસા વ્રત બધા ધર્મોમાં પ્રમુખ તથા જીન પ્રવચનનો સાર છે. અહિંસા બધા ધર્મોનો આધાર છે.

૨. સંયમ - ઈન્દ્રિય અને મનનો નિગ્રહ કરવો સંયમ કહેવાય છે. અહિંસા ધર્મનું પૂર્ણ પાલન કરવા માટે સંયમ જરૂરી છે. સાવધ પાપકાર્યોથી નિવૃત્ત થવું સંયમ છે. જેના દ્વારા નવીન કર્મોનો બંધ નથી થતો. મન, વચન અને કાયાનું નિયમન કરવું, એમની પ્રવૃત્તિમાં યતના રાખવી સંયમ છે. અસંયમથી થનારા આશ્રવને રોકવો સંયમ ધર્મ છે. પાંચ ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ, પાંચ અવ્રતોનો ત્યાગ, ચાર કષાયો પર વિજય, મન, વચન-કાયાની વિરતિને સંયમ કહેવામાં આવે છે.

૩. તપ - ઈચ્છાઓનો નિરોધ તપ છે. જૈનધર્મનું એકમાત્ર લક્ષ્ય મુક્તિને પ્રાપ્ત કરવું છે. રાગ-દ્વેષથી મુક્ત થવા માટે સંયમ દ્વારા નવીન કર્મોનો બંધ રોકવામાં આવે છે તથા તપ દ્વારા જૂના કર્મોનો ક્ષય કરવામાં આવે છે. જૈન ધર્મમાં તપનો પણ વિશિષ્ટ અર્થ છે. તપનો અર્થ માત્ર શારીરિક (દિહ) દમન નથી પરંતુ ઈન્દ્રિયો અને

વાસનાઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરવો પણ તપની શ્રેણીમાં આવે છે.

સાંસારિક પદાર્થોની લાલસાથી કરવામાં આવેલું તપ, શુદ્ધ તપ ન થતા માત્ર કાયકલેશ થાય છે, તેથી તીર્થંકર દેવોએ ફરમાવ્યું છે

૧. આ લોકના ભૌતિક સુખોની લાલસાથી તપ ન કરો.
૨. પરલોકના ભૌતિક સુખોની ઈચ્છાથી તપ ન કરો.
૩. યશ, કીર્તિ તથા પૂજા પ્રતિષ્ઠા માટે તપ ન કરો.
૪. માત્ર કર્મ નિર્જરા માટે જ તપની આરાધના કરો.

જૈન દર્શનમાં બાર પ્રકારના તપ બતાવવામાં આવ્યા છે.

બાહ્ય તપ - ઉપવાસ, ઉણોદરી, ભિક્ષાયર્યા, રસ પરિત્યાગ, કાયા કલેશ પ્રતિસંલીનતા.

આત્મંતર તપ - પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, વ્યુત્સર્ગ.

આમ, તપસ્યા એકાંત આત્મશુદ્ધિ, વિષયવિકાર તથા કષાયને દૂર કરવા તથા કર્મની નિર્જરા માટે કરવામાં આવે છે.

રત્નત્રય

રત્નત્રયનો અર્થ : સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર છે. જે મોક્ષનો માર્ગ છે.

સમ્યગ્ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ :

સમ્યગ્દર્શન - આત્મસ્વરૂપની પ્રીતિ, આત્મસ્વરૂપનો વિશ્વાસ, વીતરાગ તથા વીતરાગ પ્રરૂપિત તત્ત્વો ઉપર આસ્થા હોવી સમ્યગ્દર્શન છે, જેને પોતાની આત્મસત્તા ઉપર વિશ્વાસ છે, એ જ પરમાત્માની સત્તા પર વિશ્વાસ કરી શકે છે. જેને પોતાના આત્માની સત્તા પર આસ્થા નથી, એ કર્મ પર વિશ્વાસ નથી કરી શકતા. જે કર્મ પર વિશ્વાસ નથી કરી શકતા એ લોક પરલોક પર વિશ્વાસ નથી કરી શકતા તો પછી મોક્ષ પર વિશ્વાસ કેવી રીતે કરી શકે

જે આત્મવાદીઓ છે, એ જ મોક્ષનો સાધક છે. જડ અને ચેતન, સ્વ અને પર, આત્મા અને પુદ્ગલનો ભેદ વિજ્ઞાન કરવું તે સમ્યગ્દર્શન છે. જેને આત્મબોધ તથા ચેતનાનો બોધ થઈ જાય છે, એ સમજી લે છે કે શરીર તથા આત્મા અલગ અલગ છે. જીવ-અજીવ વગેરે તત્ત્વોના યથાર્થ સ્વરૂપ પર અંતઃકરણના દૃઢ સંકલ્પની સાથે શ્રદ્ધા કરવી સમ્યગ્દર્શન છે.

સમ્યગ્જ્ઞાન - આત્માના વિશુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન છે. આત્મવિજ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ વસ્તુના સ્વરૂપને યથાર્થ રૂપમાં જાણવું જેવું છે તેવું સમજવું જીવ-અજીવ, પુણ્ય-પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ આ નવ તત્ત્વોનું યથાર્થ રૂપથી જ્ઞાન કરવું સમ્યગ્જ્ઞાન છે.

સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા સાધક પોતાના સ્વરૂપને સમજીને, પોતાના વિકારોનો દૂર કરવાનો વિચાર કરે છે. રાગદ્વેષને ક્ષય કરી, કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવું સમ્યક્જ્ઞાનની પરિપૂર્ણ અવસ્થા છે.

સમ્યક્ચારિત્ર - આત્માના અસ્તિત્વની સાચી પ્રતીતિ થઈ જતા, એ જ્ઞાન અનુસાર આચરણ કરવાથી જ સાધના પરિપૂર્ણ બને છે. સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન અનુસાર અહિંસા, સત્ય વગેરે સદાચારનું પાલન કરવું સમ્યક્ચારિત્ર છે. વિભાવ, મોહજનિત વિકલ્પ તથા વિચારોને છોડીને સ્વભાવ સ્વરૂપમાં રમણ કરવું, સમ્યક્ચારિત્ર છે આ જ વિશુદ્ધ સંયમ છે. સર્વોત્કૃષ્ટ શીલ છે.

ગૃહસ્થને દેશ સમ્યક્ ચારિત્ર હોય છે. સાધુના સમ્યક્ચારિત્રની પૂર્ણતા પણ કેવળજ્ઞાનના પછી જ થાય છે.

પહેલાં સમ્યગ્દર્શન (સાચી શ્રદ્ધા) થાય છે. સમ્યગ્દર્શન થતા જ એ ક્ષણે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે અને એના પછી સમ્યક્ચારિત્ર થાય છે. મોક્ષની મંજિલ સુધી પહોંચતા પહેલા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન રૂપી બે ચક્ષુ તથા સમ્યક્ચારિત્ર રૂપી પગની આવશ્યકતા હોય છે કારણ કે માર્ગને જોવા માટે જ્ઞાન દર્શનરૂપી ચક્ષુ સાથે મંજિલ (ધ્યેય) સુધી પહોંચવા માટે ચાલવા હેતુ પગ જરૂરી છે. આ રીતે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર મોક્ષના સાધનો છે. જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેની પરિણતિ જ રત્નત્રય છે. અને રત્નત્રયની પરિપૂર્ણતાનું નામ મોક્ષ છે. આ જ જીવનનો ચરમ વિકાસ છે.

सद्गुरु के यरणों में डभने, जिस दिन सें शीश रुकाया है ।
उस दिन से मेरा जन्म हुआ और सङ्ग हुआ यड काया है ॥

ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે.

માન વિનયનો નાશ કરે છે.

માયા મિત્રતાનો નાશ કરે છે.

લોભ સર્વનાશ કરે છે.

સુભાષિત

- બુરા-બુરા સબકો કહું, બુરા ન દીસે કોય,
જે ઘટ શોધુ આપણો, તો મોસુ બુરા ન કોય. ૧
- કહવા મેં આવે નહીં અવગુણ ભર્યા અનંત,
લિખવા મેં ક્યોં કર લિખું, જાનો શ્રી ભગવંત. ૨
- કરુણાનિધિ કૃપા કરી, કઠિન કર્મ મોય છેદ
મોહ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ કો, કરજો ગ્રંથિ ભેદ. ૩
- પતિત ઉદ્ધારણ નાથજી, અપનો વિરુદ્ધ વિચાર,
ભૂલ ચૂક સબ માહરી, ખમિયે બારંબાર. ૪
- માફ કરો સબ માહારા, આજ તલક ના દોષ
દીન દયાલ દેવો મુજે, શ્રધ્ધા શીલ સંતોષ. ૫
- આત્મ નિંદા શુદ્ધ ભણી ગુણવંત વંદન ભાવ,
રાગ દ્વેષ પતલા કરી, સબસે ખમત ખમાવ. ૬
- છૂટું પિછલા પાપસે નવા ન બાંધું કોય,
શ્રી ગુરુદેવ પ્રસાદસે સફળ મનોરથ હોય. ૭
- પરિગ્રહ મમતા તજી કરી, પંચ મહાવ્રત ધાર,
અંત સમય આલોચણા, કરું સંથારો સાર. ૮
- તીન મનોરથ એ કહ્યા, જો ધ્યાવે નિત્ય મન,
શક્તિ સાર વરતે સહી, પાવે શિવસુખ ધન. ૯
- અરિહંત દેવ નિર્ગ્રંથ ગુરુ, સંવર નિર્જરા ધર્મ,
કેવલિભાષિત શાસ્ત્ર, યહી જૈનમત મર્મ. ૧૦
- આરંભ વિષય કષાય તજ, શુદ્ધ સમકિત વ્રત ધાર,
જિન આજ્ઞા પરમાણ કર, નિશ્ચય ખેવો પાર. ૧૧
- ક્ષણ નિકમો રહણો નહિં, કરણો આતમ કામ,
ભણણો ગુણણો સીખણો, રમણો જ્ઞાન આરામ. ૧૨

परिशिष्ट - १

परमाणु पुद्गलना निश्चय दृष्टिअे २०० ભંગ

ક્રમાંક	વર્ણ	ગંધ	રસ	સ્પર્શ	
૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, સ્નિગ્ધ	૧
૨	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, રુક્ષ	૨
૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ	૩
૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	ઉષ્ણ, રુક્ષ	૪
૫-૮	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪	
૯-૧૨	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો	૧, ૨, ૩, ૪	
૧૩-૧૬	કાળો	સુરભિ	ખાટો	૧, ૨, ૩, ૪	
૧૭-૨૦	કાળો	સુરભિ	મીઠો	૧, ૨, ૩, ૪	
૨૧-૪૦	કાળો	દુરભિ	તીખો, કડવો, કષાયેલા ખાટો, મીઠો	૧, ૨, ૩, ૪	
૪૧-૮૦	નીલો	સુરભિ	દુરભિ તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખા., મી.	૧, ૨, ૩, ૪	
૮૧-૧૨૦	લાલ	સુરભિ	દુરભિ તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખા., મી.	૧, ૨, ૩, ૪	
૧૨૧-૧૬૦	પીળો	સુરભિ	દુરભિ તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખા., મી.	૧, ૨, ૩, ૪	
૧૬૧-૨૦૦	સફેદ	સુરભિ	દુરભિ તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખા., મી.	૧, ૨, ૩, ૪	

દ્વિપ્રદેશી સ્કંધના નિશ્ચય દૃષ્ટિઅે ૬૦૭૫ ભંગ

ક્રમાંક	વર્ણ	ગંધ	રસ	સ્પર્શ	
૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, સ્નિગ્ધ	૧
૨	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, રુક્ષ	૨
૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ	૩
૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	ઉષ્ણ, રુક્ષ	૪
૫	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ	૫
૬	કાળો	સુરભિ	તીખો	ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ	૬
૭	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ	૭
૮	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, ઉષ્ણ, રુક્ષ	૮
૯	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ	૯
૧૦-૧૮	કાળો	સુરભિ	કડવો ૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૯-૨૭	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૨૮-૩૬	કાળો	સુરભિ	ખાટો ૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૩૭-૪૫	કાળો	સુરભિ	મીઠો ૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૪૬-૫૪	કાળો	સુરભિ	તીખો-કડવો ૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૫૫-૬૩	કાળો	સુરભિ	તીખો-કષાયેલો ૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૬૪-૭૨	કાળો	સુરભિ	તીખો-ખાટો ૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૭૩-૮૧	કાળો	સુરભિ	તીખો-મીઠો ૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૮૨-૯૦	કાળો	સુરભિ	કડવો-કષાયેલો ૧૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	

૯૧-૯૯	કાળો	સુરભિ	કડવો-ખાટો ૧૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૦-૧૦૮	કાળો	સુરભિ	કડવો-મીઠો ૧૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૯-૧૧૭	કાળો	સુરભિ	કપાયેલો-ખાટો ૧૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૧૮-૧૨૬	કાળો	સુરભિ	કપાયેલો-મીઠો ૧૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૨૭-૧૩૬	કાળો	સુરભિ	ખાટો-મીઠો ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૩૬-૨૭૦	કાળો	દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૭૧-૪૦૫	કાળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૦૬-૮૧૦	નીલો	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૧૧-૧૨૧૫	લાલ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૨૧૬-૧૬૨૦	પીળો	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૨૧-૨૦૨૫	સફેદ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૨૬-૨૪૩૦	કાળો, નીલો	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૪૩૧-૨૮૩૫	કાળો, લાલ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૮૩૬-૩૨૪૦	કાળો, પીળો	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૩૨૪૧-૩૬૪૫	કાળો, સફેદ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૩૬૪૬-૪૦૫૦	નીલો, લાલ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૦૫૧-૪૪૫૫	નીલો, પીળો	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૪૫૬-૪૮૬૦	નીલો, સફેદ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૮૬૧-૫૨૬૫	લાલ, પીળો	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૫૨૬૬-૫૬૭૦	લાલ, સફેદ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૫૬૭૧-૬૦૭૫	પીળો, સફેદ	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

ત્રિપ્રદેશી સ્કંધના નિશ્ચય દૃષ્ટિએ ૧૬૮૭૫ ભંગ

ક્રમાંક	વર્ણ	ગંધ	રસ	સ્પર્શ
૧-૧૩૫	કાળો	સુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૩૬-૧૪૪	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કપાયેલો ૧૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૪૫-૧૫૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, ખાટો ૧૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૫૪-૧૬૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, મીઠો ૧૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૩-૧૭૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કપાયેલો, ખાટો ૧૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૭૨-૧૮૦	કાળો	સુરભિ	તીખો, કપાયેલો, મીઠો ૨૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૮૧-૧૮૯	કાળો	સુરભિ	તીખો, ખાટો, મીઠો ૨૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૯૦-૧૯૮	કાળો	સુરભિ	કડવો, કપાયેલો, ખાટો ૨૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૯૯-૨૦૭	કાળો	સુરભિ	કડવો, કપાયેલો, મીઠો ૨૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૮-૨૧૬	કાળો	સુરભિ	કડવો, ખાટો, મીઠો ૨૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૧૭-૨૨૫	કાળો	સુરભિ	કપાયેલો, ખાટો, મીઠો ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૨૬-૪૫૦	કાળો	દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૫૧-૬૭૫	કાળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૬૭૬-૧૩૫૦	લીલો ૨	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪.. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

૧૩૫૧-૨૦૨૫	લાલ ૩	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૨૬-૨૭૦૦	પીળો ૪	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૭૦૧-૩૩૭૫	સફેદ ૫	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૩૩૭૬-૪૦૫૦	કાળો-નીલો ૬	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૦૫૧-૪૭૨૫	કાળો-લાલ ૭	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૭૨૬-૫૪૦૦	કાળો-પીળો ૮	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૫૪૦૧-૬૦૭૫	કાળો-સફેદ ૯	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૬૦૭૬-૬૭૫૦	નીલો-લાલ ૧૦	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૬૭૫૧-૭૪૨૫	નીલો-પીળો ૧૧	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૭૪૨૬-૮૧૦૦	નીલો-સફેદ ૧૨	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૧૦૧-૮૭૭૫	લાલી-પીળો ૧૩	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૭૭૬-૯૪૫૦	લાલ-સફેદ ૧૪	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૯૪૫૧-૧૦૧૨૫	પીળો-સફેદ ૧૫	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૧૨૬-૧૦૮૦૦	કાળો, નીલો, લાલ ૧૬	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૮૦૧-૧૧૪૭૫	કાળો, નીલો, પીળો ૧૭	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૧૪૭૬-૧૨૧૫૦	કાળો, નીલો, સફેદ ૧૮	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૨૧૫૧-૧૨૮૨૫	કાળો, લાલ, પીળો ૧૯	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૨૮૨૬-૧૩૫૦૦	કાળો, લાલ, સફેદ ૨૦	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૩૫૦૧-૧૪૧૭૫	કાળો, પીળો, સફેદ ૨૧	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૪૧૭૬-૧૪૮૫૦	નીલો, લાલ, પીળો ૨૨	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૪૮૫૧-૧૫૫૨૫	નીલો, લાલા, સફેદ ૨૩	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૫૫૨૬-૧૬૨૦૦	નીલો, પીળો, સફેદ ૨૪	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૨૦૧-૧૬૮૭૫	લાલ, પીળો, સફેદ ૨૫	સુ-દુ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

ચાર પ્રદેશી સ્કંધના નિશ્ચય દષ્ટિએ ૨૪૩૦૦ ભંગ

ક્રમાંક	વર્ણ	ગંધ	રસ	સ્પર્શ
૧-૨૨૫	કાળો	સુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૨૬-૨૩૪	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખાટો ૨૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૩૫-૨૪૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કષાયેલો, મીઠો ૨૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૪૪-૨૫૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, ખાટો, મીઠો ૨૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૫૩-૨૬૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કષાયેલો, ખાટો, મીઠો ૨૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૬૨-૨૭૦	કાળો	સુરભિ	કડવો, કષાયેલો, ખાટો, મીઠો ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૭૧-૫૪૦	કાળો	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, .. ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

૫૪૧-૮૧૦	કાળો	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૧૧-૧૬૨૦	નીલો	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૨૧-૮૧૦૦	૩, ૪, ... ૧૦	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૧૦૧-૧૬૨૦૦	૧૧, ૧૨, ... ૨૦	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૨૦૧-૨૦૨૫૦	૨૧, ૨૨, ... ૨૫	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૨૫૧-૨૧૦૬૦	કાળો, નીલો, લાલ, પીળો	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૧૦૬૧-૨૧૮૭૦	કાળો, નીલો, લાલ, સફેદ	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૧૮૭૧-૨૨૬૮૦	કાળો, નીલો, પીળો, સફેદ	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૨૬૮૧-૨૩૪૯૦	કાળો, લાલ, પીળો, સફેદ	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૩૪૯૧-૨૪૩૦૦	નીલો, લાલ, પીળો, સફેદ	સુરભિ-દુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ... ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

પરિશિષ્ટ - ૨

સૂક્ષ્મ પરિણત પુદ્ગલોના ૨૫૮૭૭ ભંગ

ક્રમાંક	વર્ણ	ગંધ	રસ	સ્પર્શ	
૧	કાળો	સુરભિ	તીખો શીત, સ્નિગ્ધ		૧
૨	કાળો	સુરભિ	તીખા શીત, રુક્ષ		૨
૩	કાળો	સુરભિ	તીખા ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ		૩
૪	કાળો	સુરભિ	તીખા ઉષ્ણ, રુક્ષ		૪
૫	કાળો	સુરભિ	તીખા શીત, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ		૫
૬	કાળો	સુરભિ	તીખા ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ		૬
૭	કાળો	સુરભિ	તીખા શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ		૭
૮	કાળો	સુરભિ	તીખા શીત, ઉષ્ણ, રુક્ષ		૮
૯	કાળો	સુરભિ	તીખા શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ		૯
૧૦	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૧	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૨	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૩	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૪	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૫	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૬	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૭	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૮	કાળો	સુરભિ	કડવો	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૧૯-૨૭	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૨૮-૩૬	કાળો	સુરભિ	ખાટો ૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૩૭-૪૫	કાળો	સુરભિ	મીઠો ૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૪૬-૫૪	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો ૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૫૫-૬૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કષાયેલો ૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	
૬૪-૭૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, ખાટો ૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯	

૭૩-૮૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, મીઠો ૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૨-૯૦	કાળો	સુરભિ	કડવો, કપાયેલો ૧૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૯૧-૯૯	કાળો	સુરભિ	કડવો, ખાટો ૧૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૦-૧૦૮	કાળો	સુરભિ	કડવો, મીઠો ૧૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૯-૧૧૭	કાળો	સુરભિ	કપાયેલો, ખાટો ૧૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૧૮-૧૨૬	કાળો	સુરભિ	કપાયેલો, મીઠો ૧૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૨૭-૧૩૫	કાળો	સુરભિ	ખાટો, મીઠો ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૩૬-૧૪૪	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કપાયેલો ૧૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૪૫-૧૫૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, ખાટો ૧૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૫૪-૧૬૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, મીઠો ૧૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૩-૧૭૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કપાયેલો, ખાટો ૧૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૭૨-૧૮૦	કાળો	સુરભિ	તીખો, કપાયેલો, મીઠો ૨૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૮૧-૧૮૯	કાળો	સુરભિ	તીખો, ખાટો, મીઠો ૨૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૯૦-૧૯૮	કાળો	સુરભિ	કડવો, કપાયેલો, ખાટો ૨૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૯૯-૨૦૭	કાળો	સુરભિ	કડવો, કપાયેલો, મીઠો ૨૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૮-૨૧૬	કાળો	સુરભિ	કડવો, ખાટો, મીઠો ૨૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૧૭-૨૨૫	કાળો	સુરભિ	કપાયેલો, ખાટો, મીઠો ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૨૬-૨૩૪	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કપાયેલો, ખાટો ૨૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૩૫-૨૪૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કપાયેલો, મીઠો ૨૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૪૪-૨૫૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, ખાટો, મીઠો ૨૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૫૩-૨૬૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કપાયેલો, ખાટો, મીઠો ૨૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૬૨-૨૭૦	કાળો	સુરભિ	કડવો, કપાયેલો, ખાટો, મીઠો ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૭૧-૨૭૯	કાળો	સુરભિ ૧	તીખો, કડવો, કપાયેલો, ખાટો મીઠો ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૭૧-૫૫૮	કાળો	દુરભિ ૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૫૫૯-૮૩૭	કાળો	સુરભિ-દુરભિ ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૩૮-૧૧૧૬	નીલો	રસુરભિ	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૧૧૭-૧૩૯૫	નીલો	રદુરભિ ૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૩૯૬-૧૬૭૪	નીલો	રસુરભિ-દુરભિ ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૭૫-૨૫૧૧	લાલ ૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૫૧૨-૩૩૪૮	પીળો ૪	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૩૩૪૯-૪૧૮૫	સફેદ ૫	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૪૧૮૬-૫૦૨૨	કાળો નીલો ૬	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૫૦૨૩-૫૮૫૯	કાળો લાલ ૭	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૫૮૬૦-૬૬૯૬	કાળો પીળો ૮	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૬૬૯૭-૭૫૩૩	કાળો સફેદ ૯	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૭૫૩૪-૮૩૭૦	નીલો લાલ ૧૦	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૮૩૭૧-૯૨૦૭	નીલો પીળો ૧૧	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૯૨૦૮-૧૦૦૪૪	નીલો સફેદ ૧૨	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, .. ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

૧૦૦૪૫-૧૦૮૮૧	લાલ પીળો ૧૨	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૦૮૮૨-૧૧૭૧૮	લાલ સફેદ ૧૪	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૧૭૧૯-૧૨૫૫૫	પીળો સફેદ ૧૫	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૨૫૫૬-૧૩૩૮૨	કાળો નીલો લાલ ૧૬	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૩૩૮૩-૧૪૨૨૮	કાળો નીલો પીળો ૧૭	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૪૨૩૦-૧૫૦૬૬	કાળો નીલો સફેદ ૧૮	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૫૦૬૭-૧૫૯૦૩	કાળો, લાલ, પીળો ૧૯	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૫૯૦૪-૧૬૭૪૦	કાળો, લાલ, સફેદ ૨૦	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૬૭૪૧-૧૭૫૭૭	કાળો, પીળો, સફેદ ૨૧	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૭૫૭૮-૧૮૪૧૪	નીલો, લાલ, પીળો ૨૨	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૮૪૧૫-૧૯૨૫૧	નીલો, લાલ, સફેદ ૨૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૧૯૨૫૨-૨૦૦૮૮	નીલો, પીળો, સફેદ ૨૪	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૦૮૯-૨૦૯૨૫	લાલ, પીળો, સફેદ ૨૫	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૦૯૨૬-૨૧૭૬૨	કાળો, નીલો, લાલ, પીળો ૨૬ સુ-દુ ૨	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૧૭૬૩-૨૨૫૯૯	કાળો, નીલો, લાલ, સફેદ ૨૭ સુ-દુ ૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૨૬૦૦-૨૩૪૩૬	કાળો, નીલો, પીળો, સફેદ ૨૮ સુ-દુ ૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૩૪૩૭-૨૪૨૭૩	કાળો, લાલ, પીળો, સફેદ ૨૯ સુ-દુ ૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૪૨૭૪-૨૫૧૧૦	નીલો, લાલ, પીળો, સફેદ ૩૦ સુ-દુ ૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯
૨૫૧૧૧-૨૫૯૪૭	કાળો, નીલો, લાલ, પીળો, સફેદ ૩૧ સુ-દુ ૩	૧, ૨, ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ...૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯

બાદર પરિણત પુદ્ગલોના ૨, ૩૩, ૫૨૩ ભંગ

બાદર પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘ. ૧ વર્ણ ઉત્. પાંચ વર્ણ હોય છે.

બાદર પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘ. ૧ ગંધ ઉત્. બે ગંધ હોય છે.

બાદર પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘ. ૧ રસ ઉત્. પાંચ રસ હોય છે.

બાદર પરિણત પુદ્ગલોમાં જઘ. ૪ સ્પર્શ ઉત્. આઠ સ્પર્શ હોય છે.

ચાર સ્પર્શમાં કર્કશ-મુદુમાંથી ૧, ગુરુ લઘુમાંથી ૧ શીત - ઉષ્ણમાંથી ૧. સ્નિગ્ધ-રુક્ષમાંથી ૧ એમ ૪ સ્પર્શ હોય છે.

પાંચ વગેરે સ્પર્શ હોય તો આ ચારમાં ક્રમશઃ એક એક સ્પર્શ વધતા પાંચ યાવત્ આઠ સ્પર્શ હોય છે.

વર્ણના ૩૧ પ્રકાર (પૂર્વવત્-સૂક્ષ્મ પરિણત પ્રદ્ગલ સમાન)

ગંધના ૩ પ્રકાર (પૂર્વવત્)

રસના ૩૧ પ્રકાર (પૂર્વવત્)

સ્પર્શના ૮૧ પ્રકાર - ચતુસંયોગી ૧૬, પંચ સંયોગી ૩૨, છ સંયોગી ૨૪, સાત સંયોગી ૮, આઠ સંયોગી

૧ = ૮૧

આ બધાને પરસ્પર ગુણવાથી ૨, ૩૩, ૫૨૩ ભંગ બને છે.

૩૧ વર્ણ X ૩ ગંધ X ૩૧ રસ X ૮૧ સ્પર્શ = ૨, ૩૩, ૫૨૩ ભંગ થાય.

બાદર પરિણત પુદ્ગલોના ૨,૩૩,૫૨૩ ભંગ

ક્રમાંક	વર્ણ	ગંધ	રાસ	સ્પર્શ
			ચતુસંયોગી	
૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, શીત, સ્નિગ્ધ
૨	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, શીત, રુક્ષ
૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ
૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, ઉષ્ણ, રુક્ષ
૫	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, શીત, સ્નિગ્ધ
૬	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, શીત, રુક્ષ
૭	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ
૮	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, ઉષ્ણ, રુક્ષ
૯	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, શીત, સ્નિગ્ધ
૧૦	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, શીત, રુક્ષ
૧૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ
૧૨	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, ઉષ્ણ, રુક્ષ
૧૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, શીત, સ્નિગ્ધ
૧૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, શીત, રુક્ષ
૧૫	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ
૧૬	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, ઉષ્ણ, રુક્ષ
			પંચસંયોગી	
૧૭	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, શીત, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૧૮	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૧૯	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, શીત, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૨૦	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૨૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, શીત, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૨૨	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૨૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, શીત, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૨૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૨૫	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, સ્નિગ્ધ, શીત, ઉષ્ણ
૨૬	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, રુક્ષ, શીત, ઉષ્ણ
૨૭	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, શીત, ઉષ્ણ
૨૮	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, લઘુ, રુક્ષ, શીત, ઉષ્ણ
૨૯	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, સ્નિગ્ધ, શીત, ઉષ્ણ
૩૦	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, ગુરુ, રુક્ષ, શીત, ઉષ્ણ
૩૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, શીત, ઉષ્ણ
૩૨	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઠ્ઠ, લઘુ, રુક્ષ, શીત, ઉષ્ણ
૩૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, શીત, સ્નિગ્ધ, ગુરુ, લઘુ
૩૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, શીત, રુક્ષ, ગુરુ, લઘુ

૭૩	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૭૪	કાળો	સુરભિ	તીખો	મૂઢ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૭૫	કાળો	સુરભિ	તીખો	ગુરુ, કર્કશ, મૂઢ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૭૬	કાળો	સુરભિ	તીખો	લઘુ, કર્કશ, મૂઢ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૭૭	કાળો	સુરભિ	તીખો	શીત, કર્કશ, મૂઢ, ગુરુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૭૮	કાળો	સુરભિ	તીખો	ઉષ્ણ, કર્કશ, મૂઢ, ગુરુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૭૯	કાળો	સુરભિ	તીખો	સ્નિગ્ધ, કર્કશ, મૂઢ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ
૮૦	કાળો	સુરભિ	તીખો	રુક્ષ, કર્કશ, મૂઢ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ
૮૧	કાળો	સુરભિ	તીખો	કર્કશ, મૂઢ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, રુક્ષ
૮૨-૧૬૨	કાળો	સુરભિ	કડવો ૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૬૩-૨૪૩	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો ૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૪૪-૩૨૪	કાળો	સુરભિ	ખાટો ૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૩૨૫-૪૦૫	કાળો	સુરભિ	મીઠો ૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૪૦૬-૪૮૦	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો ૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૪૮૧-૫૬૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કષાયેલો ૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૫૬૨-૬૪૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, ખાટો ૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૬૪૩-૭૨૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, મીઠો ૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૭૨૪-૮૦૪	કાળો	સુરભિ	કડવો, કષાયેલો ૧૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૮૦૫-૮૮૫	કાળો	સુરભિ	કડવો, ખાટો ૧૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૮૮૬-૯૬૬	કાળો	સુરભિ	કડવો, મીઠો ૧૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૯૬૭-૧૦૪૭	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો, ખાટો ૧૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૦૪૮-૧૧૨૮	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો, મીઠો ૧૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૧૨૯-૧૨૦૯	કાળો	સુરભિ	ખાટો, મીઠો ૧૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૨૧૦-૧૨૯૦	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કષાયેલો ૧૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૨૯૧-૧૩૭૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, ખાટો ૧૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૩૭૨-૧૪૫૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, મીઠો ૧૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૪૫૩-૧૫૩૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કષાયેલો, ખાટો ૧૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૫૩૪-૧૬૧૪	કાળો	સુરભિ	તીખો, કષાયેલો, મીઠો ૨૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૬૧૫-૧૬૯૫	કાળો	સુરભિ	તીખો, ખાટો, મીઠો ૨૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૬૯૬-૧૭૭૬	કાળો	સુરભિ	કડવો, કષાયેલો, ખાટો ૨૨	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૭૭૭-૧૮૫૭	કાળો	સુરભિ	કડવો, કષાયેલો, મીઠો ૨૩	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૮૫૮-૧૯૩૮	કાળો	સુરભિ	કડવો, કાટો, મીઠો ૨૪	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૯૩૯-૨૦૧૯	કાળો	સુરભિ	કષાયેલો, ખાટો, મીઠો ૨૫	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૦૨૦-૨૧૦૦	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખાટો ૨૬	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૧૦૧-૨૧૮૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કષાયેલો, મીઠો ૨૭	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૧૮૨-૨૨૬૨	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, ખાટો, મીઠો ૨૮	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૨૬૩-૨૩૪૩	કાળો	સુરભિ	તીખો, કષાયેલો, ખાટો, મીઠો ૨૯	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૩૪૪-૨૪૨૪	કાળો	સુરભિ	કડવો, કષાયેલો, ખાટો, મીઠો ૩૦	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧

૨૪૩૧-૨૫૧૧	કાળો	સુરભિ	તીખો, કડવો, કપાયેલો ખાટો, મીઠો ૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૫૧૨-૫૦૨૨	કાળો	સુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૫૦૨૩-૭૫૩૩	કાળો	સુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૭૫૩૪-૧૫૦૬૬	નીલો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
		સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૫૦૬૭-૨૨૫૮૮	લાલ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૨૬૦૦-૩૦૧૩૨	પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૩૦૧૩૩-૩૭૬૬૫	સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૩૭૬૬૬-૭૫૩૩૦	કાળો, નીલો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૪૫૧૮૮-૫૨૭૩૧	કાળો, લાલ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
		સુરભિ, દુરભિ		
૫૨૭૨૩-૬૦૨૬૪	કાળો, પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૬૦૨૬૫-૬૭૭૮૭	કાળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૬૭૭૮૮-૭૫૩૩૦	નીલો, લાલ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૭૫૩૩૧-૮૨૮૬૩	નીલો, પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૮૨૮૬૪-૮૦૩૮૬	નીલો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૮૦૩૮૭-૮૭૮૨૮	લાલ, પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૮૭૮૩૦-૧૦૫૪૬૨	લાલ, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૦૫૪૬૩-૧૧૨૮૮૫	પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૧૨૮૮૬-૧૨૦૫૨૮	કાળો, નીલો, લાલ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૨૦૫૨૯-૧૨૦૮૬૧	કાળો, નીલો, પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૨૦૮૬૨-૧૩૫૫૮૪	કાળો, નીલો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૩૫૫૮૫-૧૪૩૧૨૭	કાળો, લાલા, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૪૩૧૨૮-૧૫૦૬૬૦	કાળો, લાલા, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૫૦૬૬૧-૧૫૮૧૮૩	કાળો, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૫૮૧૮૪-૧૬૫૭૨૬	નીલો, લાલ, પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૬૫૭૨૭-૧૭૩૨૫૮	નીલો, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૭૩૨૬૦-૧૮૦૭૮૨	નીલો, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૮૦૭૮૩-૧૮૮૩૨૫	લાલ, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૮૮૩૨૬-૧૯૫૮૫૮	કાળો, નીલો, લાલા, પીળો	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૧૯૫૮૫૯-૨૦૩૩૮૧	કાળો, નીલો, લાલ, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૦૩૩૮૨-૨૧૦૮૨૪	કાલો, નીલો, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૧૦૮૨૫-૨૧૮૪૫૭	કાળો, લાલા, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૧૮૪૫૮-૨૨૫૮૮૦	નીલો, લાલ, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧
૨૨૫૮૮૧-૨૩૩૫૨૩	કાળો, નીલો, લાલ, પીળો, સફેદ	સુરભિ, દુરભિ	૧, ૨, ૩..૩૧	૧, ૨, ૩, ૪, ૫...૮૧

શ્રી સાધુમાર્ગી જૈન ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ બીકાનેર

શ્રી સાધુમાર્ગી જૈન ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ બીકાનેર

જૈન સંસ્કાર પાઠ્યક્રમ પરીક્ષા - ૨૦૧૧

(પ્રશ્ન-ઉત્તર પત્ર ભાગ - ૩)

માર્ક્સ - ૧૦૦

સમય ૩.૦૦ કલાક

સૂત્ર વિભાગ - ૩૫

પ્રશ્ન - ૧ ખાલી જગ્યા પૂરો.

૧. અકપ્પો..... દુવ્વિચિંતિઓ. ।
૨. જંવાઈ દ્વં..... અચ્ચક્ખરં ।
૩. પરદર્શની..... કરી હોય.
ધર્મના ફળમાં કર્યો હોય.
૪. ભૂમિ જોઈ ન હોય અથવા સારી રીતે જોઈ ન હોય
૫. પાંચમું સ્થૂળ પ્રત છે.
૬. અપચ્છિમ મારણંતિય આરાહણાએ.
૭. બાર પ્રતના કુલ અતિચાર છે. કર્માદાનના .. અતિચાર છે.
૮. ૧૮ પાપસ્થાનોમાં પંદરમું પાપ છે.
૯. તિત્તીસન્નયરાએ જં મણદુક્કડાએ
૧૦. વાવણ્ણ..... સદ્દમ્મત સદ્દહણા.
૧૧. બંધે વહે ભત્તપણ વોચ્છેએ.
૧૨. કનાલીએ ગોવાલીએ..... કુડસાકખજજે.
૧૩. ૧૫ કર્માદાન શ્રાવકને જાણવા યોગ્ય છે પરંતુ ... કરવા યોગ્ય નથી.
૧૪. અધિકરણ એટલે સંગ્રહ કર્યો હોય.
૧૫. ભોયણાઓય કમ્મઉય ભોયણાઓ અઈયારા

પ્રશ્ન - ૨ જોડકા જોડી ખાલી જગ્યા લખો.

૧. બીજું સ્થૂળ	અતિથિ સંવિભાગ	
૨. ચોથું સ્થૂળ	દેશાવકાશિક	
૩. આઠમું સ્થૂળ	મૃષાવાદ	
૪. દશમું સ્થૂળ	અનર્થદંડ	
૫. બારમું સ્થૂળ	મૈથુન	

પ્રશ્ન-૧ એક વાક્યમાં નીચેના સવાલનો જવાબ આપો.

૨૦

૧. ગતિ કોને કહે છે ?

ઉત્તર -

૨. શરીર કોને કહે છે ?

ઉત્તર -

૩. ઉપયોગ કોને કહે છે ?

ઉત્તર -

૪. પાંચ ઈન્દ્રિયોના નામ લખો.

ઉત્તર -

૫. પાંચ જ્ઞાનના નામ લખો.

ઉત્તર -

૬. આયુષ્ય કર્મની વ્યાખ્યા લખો.

ઉત્તર -

૭. તત્ત્વ કોને કહે છે ?

ઉત્તર -

૮. બંધના ચાર ભેદોના નામ લખો.

ઉત્તર -

૯. છ લેશ્યાઓના નામ લખો.

ઉત્તર -

૧૦. ચાર ધ્યાનના નામ લખો.

ઉત્તર -

પ્રશ્ન-૨ ખાલી જગ્યા પૂરો

૧. નવમા ચક્રવર્તીનું નામ

૨. પાંચમાં બળદેવનું નામ

૩. ચોથા પ્રતિવાસુદેવનું નામ

૪. વાયુકાયનું સંસ્થાન સમાન છે.

૫. ત્રસકાયમાં બધા જીવ આવે છે.

કથા વિભાગ - ૧૦

પ્રશ્ન-૧ સાચુ (✓) અને ખોટું (X) લખો

૧. કમઠ નામના તપસ્વીએ પંચાગ્નિ તપ કર્યું ()
૨. નાગનો જીવ મરીને ધરણેન્દ્ર બન્યો. ()
૩. ધરણેન્દ્રએ ભગવાન પાર્શ્વનાથને ઉપસર્ગ આપ્યો. ()
૪. સુલસા શ્રાવિકાનું સમકિત દેઢ હતું. ()
૫. સુલસા શ્રાવિકાની પરીક્ષા ભગવાન મહાવીરે લીધી. ()
૬. અંબડ સુલસા શ્રાવિકા પાસે પિશાયનું રૂપ બનાવીને આવ્યો ()
૭. રાજકુમાર સ્કંધક ૬૪ કળાઓમાં નિપુણ હતા. ()
૮. રાજાએ ચંડાળોને સ્કંધક મુનિની ખાલ ઉતારવાનો આદેશ આપ્યો ()
૯. મુનિની ખાલ ઉતારવાની વાત સાંભળીને રાણી સુનંદા પ્રસન્ન થઈ. ()
૧૦. કોઠીબડાનો જીવ મરીને રાજા કનકકેતુ બન્યો. ()

કાવ્ય વિભાગ - ૧૫

પ્રશ્ન-૧ નીચે આપેલા કાવ્યની પૂર્તિ કરો

૧૫

૧. અલ્પશ્ચુત શ્ચુતવતાં પરિહાસ ધામ.....
યત કોકિલઃ કિલ મધો મધુરં વિરોતિ,
૨. ચિત્રં-કિમત્ર-ચદિ તે ત્રિદશાંગનાભિર
૩. મેરા મેરા.....!
.....હોગા ડેરા।
૪.!
અન્યાય સે નિશ-દિન દૂર રહે,
જીવન હો શુદ્ધ સરલ અપના,
૫. મોક્ષ કી
-ભાવ ચાહતા હું.

સામાન્યજ્ઞાન વિભાગ - ૧૫

પ્રશ્ન-૧ સાચો જવાબ શોધી નીચે (✓) આપેલા સ્થાન પર લખો.

૧. જયંતિબાઈના પ્રશ્ન આ સૂત્રમાંથી લેવામાં આવ્યા છે. (...)
૧. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૨. નંદી સૂત્ર
૩. ભગવતી સૂત્ર ૪. દશવૈકાલિક સૂત્ર

૨. શું બધા ભવસિદ્ધક જીવો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે (...)
૧. હા ૨. નહીં
૩. કેટલાક જીવ ૪. ખબર નથી
૩. જીવનું ભારી હોવાનું કારણ છે (...)
૧. ૨૦ આશ્રવ ૨. ૪ બંધ
૩. ૧૮ પાપ ૪. કાયાકલેશ
૪. રોજ સામાયિક અને દેશાવકાશિક વ્રતનું સમ્યક્પાલન એ શ્રાવકનો વિસામો છે (...)
૧. પહેલો ૨. બીજો
૩. ત્રીજો ૪. ચોથો
૫. રાગ-દ્વેષને પૂર્ણ જીતવાવાળો છે
૧. શ્રાવક ૨. જિન
૩. દેવ ૪. સાધુ
૬. સાધના કરવાળાળા છે (...)
૧. યતિ ૨. ઋષિ
૩. શ્રાવક ૪. સાધુ
૭. અનશન, ઉણોદરી, રસ પરિત્યાગ કયું તપ છે? (...)
૧. આભ્યન્તર ૨. બાહ્ય
૩. બંને ૪. અતપ
૮. સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્ચારિત્રને કહેવાય છે (...)
૧. અહિંસા ત્રય ૨. સંયમ ત્રય
૩. રત્ન ત્રય ૪. મહાત્રય
૯. જિનશાસનના નાયક તેમ જ સંચાલક છે (...)
૧. સાધુ ૨. સ્થવિર
૩. આચાર્ય ૪. ઉપાધ્યાય
૧૦. “માયા” નાશ કરે છે.
૧. પ્રીતિનો ૨. વિનયનો
૩. મિત્રતાનો ૪. ક્રોધનો

પ્રશ્ન-૨ સુભાષિતના દોહા પૂર્ણ કરો.

૫

૧. કરુણાનિધિ
-કરજો ગ્રંથિ ભેદ,
૨.આજ તલકના દોષ
- દીન દયાલ દેવો મુજે
૩. આત્મનિંદા શુદ્ધ ભણી
-સબસે ખમત ખમાઓ.

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય

- ◆ સમતા સમાજની રચના
- ◆ વ્યસન મુક્ત રાષ્ટ્રનિર્માણ
- ◆ જીવદયા, સ્વધર્મી સેવા, માનવ સેવા ની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન
- ◆ જૈન સંસ્કૃતિ, ધર્મ, દર્શન તથા આચારના શાશ્વત સિદ્ધાન્તોનો લોક ભાષામાં પ્રચાર-પ્રસાર
- ◆ જન કલ્યાણકારી સહજ-સુબોધ સાહિત્યનું નિર્માણ
- ◆ સમ્યક જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર ની રક્ષા તથા વૃદ્ધિ માટે શિક્ષા-દીક્ષા ની સમુચિત વ્યવસ્થા
- ◆ સમાજ માં ધાર્મિક ચેતનાના અભ્યુત્થાન માટે આધ્યાત્મિક, નૈતિક, ચારિત્રિક તથા શૈક્ષણિક વિકાસ ના કાર્યો કરવા
- ◆ ધાર્મિક પરીક્ષા, સંસ્કાર શિબિર તથા સંસ્કાર પાઠશાલાના માધ્યમ થી સંસ્કાર જાગરણ તથા સ્વાધ્યાયી તૈયાર કરવા
- ◆ જૈન ધર્મના વિભિન્ન પાસાઓને જાણવા માટે પ્રયાસરત શોધાર્થિઓ તથા વિદ્વાનો ને યથોચિત સહયોગ પ્રદાન કરવો
- ◆ ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક તથા નૈતિક શિક્ષા માટે પાઠ્યક્રમ નિર્ધારિત કરી સમ્યક્જ્ઞાનનો પ્રચાર-પ્રસાર કરવો.

શ્રી અખિલ ભારતવર્ષીય સાધુમાર્ગી જૈન સંઘ

પ્રમુખ પ્રવૃત્તિઓ

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ

- ◆ શ્રી સમતા પ્રચાર સંઘ
- ◆ વ્યસન મુક્તિ તથા સંસ્કાર નિર્માણ
- ◆ ધર્મપાલ પ્રચાર-પ્રસાર તથા સિરીવાલ પ્રવૃત્તિ
- ◆ સમતા જનકલ્યાણ પ્રન્યાસ
- ◆ આચાર્ય શ્રી નાનેશ ધ્યાન કેન્દ્ર, ઉદયપુર

સાહિત્યિક તથા શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓ

- ◆ શ્રમણોપાસક પત્રિકા (પાક્ષિક)
- ◆ સત્સાહિત્ય પ્રકાશન
- ◆ આગમ તથા તત્ત્વ પ્રકાશન
- ◆ આચાર્ય શ્રી નાનેશ સમતા પુરસ્કાર
- ◆ સ્વ. શ્રીપ્રદીપ કુમાર રામપુરિયા સ્મૃતિ સાહિત્ય પુરસ્કાર
- ◆ સ્વ. શ્રી ચમ્પાલાલ સાંડ સ્મૃતિ પ્રતિભા ઉત્ત્રચન પુરસ્કાર
- ◆ શ્રી સુરેન્દ્ર કુમાર સાંડ શિક્ષા સોસાયટી, નોખા
- ◆ પ્રાકૃત તથા જૈન વિદ્યા વિભાગ, સુખાડિયા વિ.વિ. ઉદયપુર
- ◆ આગમ, અહિંસા-સમતા તથા પ્રાકૃત સંસ્થાન, ઉદયપુર
- ◆ શ્રી પ્રેમરાજ ગણપતરાજ બોહરા ધર્મપાલ જૈન છાત્રાવાસ, રતલામ
- ◆ શ્રી ગણેશ જૈન છાત્રાવાસ, ઉદયપુર
- ◆ શ્રી ધાર્મિક પરીક્ષા બોર્ડ, બીકાનેર
- ◆ શ્રી ગણેશ જૈન જ્ઞાન ભંડાર, રતલામ
- ◆ વિદ્વત્ નિર્માણ પ્રકલ્પ, ઉદયપુર
- ◆ સમતા બુક બેંક